

Statsvetenskaplig tidskrift

Årgång 123 · 2021 / 4

Ny följd, årg 100. Utgiven av Fahlbeckska stiftelsen.

REDAKTIONSSEKRETERARE *Magnus Jerneck* (ansvarig utgivare)

BITR. REDAKTIONSSEKRETERARE *Björn Badersten*

LITTERATURREDAKTÖR *Björn Östbring*

FÖRBUNDSREDAKTÖR *Katarina Roos*

REDAKTIONSÅD *Katarina Barrling*, Uppsala universitet; *Ann-Marie Ekengren*, Göteborgs universitet; *Edward Deverell*, Försvarshögskolan; *Rolf Hugoson*, Umeå universitet; *Mats Lindberg*, Örebro universitet; *Charlotta Söderberg*, Luleå tekniska universitet; *Peter Strandbrink*, Södertörns högskola; *Elin Wihlborg*, Linköpings universitet; *Susanne Wallman-Lundåsen*, Linköpings universitet; *Björn Badersten*, Lunds universitet, biträdande redaktionssekreterare; *Magnus Jerneck*, Lunds universitet, redaktionssekreterare; *Björn Östbring*, Lunds universitet, litteraturredaktör; *Katarina Roos*, Umeå universitet, förbundsredaktör

TEKNISK REDAKTÖR *Joshua Alvarez*, Sven Eighteen

Tidskriften utkommer med fyra nummer per år.

PRENUMERATIONSPRIS 2021 430 kr, enstaka nummer 100 kr. Medlemmar i

Statsvetenskapliga förbundet och studenter erhåller tidskriften till rabatterat pris. Prenumeration sker via hemsidan, genom insättning på plusgiro 27 95 65-6 med angivande av namn och adress eller genom meddelande till tidskriftens expedition. Eftertryck av tidskriftens innehåll utan angivande av källan förbjudes.

ADRESS Statsvetenskaplig tidskrift, Box 52, SE-221 00 Lund, Sverige

TELEFON 046-222 97 77 (Jerneck) 046-222 01 59 (Badersten)

TELEFAX 046-222 40 06

E-POST statsvetenskaplig.tidskrift@svet.lu.se

HEMSIDA www.statsvetenskapligtidskrift.org

TRYCK Mediatryck, Lund 2021

ISSN 0039-0747

Statsvetenskaplig tidskrift

Statsvetenskaplig tidskrift är den svenska tidskriften för statsvetare. Tidskriften publicerar vetenskapliga uppsatser, översikter och litteraturgranskningar inom statsvetenskapens alla subdiscipliner och är därtill huvudorgan för Statsvetenskapliga förbundet (SWEPSA). Svenska är huvudspråket, men tidskriften publicerar också texter på danska och norska samt i undantagsfall på engelska av författare som inte har ett skandinaviskt språk som arbetspråk.

Statsvetenskaplig tidskrift utges av Fahlbeckska stiftelsen vid Lunds universitet, med fyra nummer per år. Tidskriften utkommer år 2021 med sin 123:e årgång. Stiftelsen leds av ett flervetenskapligt sammansatt kollegium (professorer i statsvetenskap, historia, skatterätt, förvaltningsrätt, antikens kultur och samhällsliv, nationalekonomi, ekonomisk historia, socialt arbete, sociologi och statistik). Kollegiet beslutar om tidskriftens budget och övergripande policyfrågor. Tidskriftens redaktion, som är helt fristående i publicistiska frågor, består av en redaktör, en biträdande redaktör, en litteraturredaktör och ett aktivt arbetande redaktionsråd på åtta personer som sammanträder minst två gånger per år. Redaktionsrådet utses i samråd med Statsvetenskapliga förbundet och representerar flertalet statsvetenskapliga universitetsinstitutioner i Sverige.

Samtliga artiklar kvalitetsgranskas internt av två personer i tidskriftsredaktionen. Den externa kvalitetsgranskningen, med två anonyma referees per artikel, omfattar alla publicerade artiklar utom litteraturgranskningar, kortare översikter/debattartiklar och sakkunnigutlåtanden. Författaren får i samband med redaktionens beslut om publicering/refusering ta del av utlåtanden från referees.

The Swedish Journal of Political Science

Statsvetenskaplig tidskrift (The Swedish Journal of Political Science) is the Swedish journal for political scientists. The journal publishes scientific essays, review articles and literature reviews in all the subsidiary disciplines of political science and is the principle organ of the Swedish Political Science Association (SWEPSA). While Swedish is its main language, the journal also publishes texts in Danish and Norwegian and, in exceptional cases where the author does not have a Scandinavian language as his/her working language, English.

Statsvetenskaplig tidskrift is published quarterly by Lund University's Fahlbeck Foundation, and in 2021 will be issuing its 123rd volume. The Foundation is led by a multidisciplinary board (professors of political science, history, fiscal law, administrative law, classical culture and social life, economics, economic history, social work, sociology and statistics), which decides on the journal's budget and overarching issues of policy. The editorial office, which is wholly independent as regards matters related to publishing, comprises an editor, a deputy editor, a literature editor, a technical editor and an active, eight-member editorial committee that meets at least twice a year. This committee is appointed in consultation with SWEPSA and represents the majority of political science faculties in Sweden.

All articles undergo an internal quality review by two members of the editorial office, and all published articles – excepting literature reviews, short review articles/opinion pieces and expert reports – an external quality review by two anonymous referees per article. Once the editorial office has made its decision to publish or reject a paper, a referees' statement will be sent to its author(s).

Innehåll 2021 / 4

Tema: Hur mår den amerikanska demokratin?

FRIDA STRANNE Inledning: Amerikansk republikanism och demokrati.....	653
FRIDA STRANNE Är USA fortfarande en demokrati?	667
ERIK ÅSARD Republikanerna och hotet mot den amerikanska demokratin ...	699
JOEL HALLDORF Populistisk trumpism eller socialliberalt frisinne? Politik i amerikansk evangelikalism och svensk frikyrklighet	717
DANIEL LINDVALL Den konfliktfyllda amerikanska klimatpolitiken	735
JAN HALLENBERG Framtida utmaningar för USA:s utrikespolitik. USA som utrikespolitisk aktör 2021.....	763
ERIK HEDLING The Plot Against America. Kontrafaktisk historieskrivning med politisk udd.....	783
MATS BERGQUIST SÄKERHETSPOLITISKA BETRAKTELSE: Hur kan man (re)konstruera en stat? Afghanistan och historiens lärdomar	807

Litteraturgranskningar

Amity Shlaes & Matthew Denhart (red.): <i>The Autobiography of Calvin Coolidge</i> . Anmälan av Benny Carlson.....	815
---	-----

Statsvetenskapliga förbundet

KATARINA ROOS Förbundsordföranden har ordet samt intervju med en pristagare.....	823
--	-----

**Statsvetenskaplig tidskrifts hemsida: www.statsvetenskapligtidskrift.org
Där finns bl. a.:**

- Utförliga anvisningar till författare om utformningen av manuskript för Statsvetenskaplig tidskrift (kan hämtas hem som pdf-dokument).
- Tidigare årgångar av Statsvetenskaplig tidskrift i fulltextformat – med sökfunktion till artikelarkivet.
- Information om innehållet i kommande nummer och en aktuell utgivningsplan för Statsvetenskaplig tidskrift.
- Information om prenumerationspriser och möjlighet att teckna prenumeration på Statsvetenskaplig tidskrift.
- Kontaktuppgifter till redaktionen och redaktionsrådet för Statsvetenskaplig tidskrift.

Inledning: Amerikansk republikanism och demokrati

Frida Stranne

"Scene at the Signing of the Constitution of the United States" av Howard Chandler Christy

I samma stund som den amerikanska självständighetsförklaringen lästes upp i Philadelphia den 4 juli 1776 hade ett embryo till ett helt nytt politiskt system formulerats. Dokumentet som innebar att amerikanerna blev sammanbundna, inte av en gemensam historia och land, utan genom en lojalitet till den liberala republikanska ideologin blev startpunkten för "världens främsta demokrati" att ta form. Ett land som senare blev symbolen för – och ledaren av – "den fria världen".

Arvet från europeiska filosofers politiska idéer hade vid dess grundande fångats upp och omformulerats i en helt ny och orörd politisk kontext. Det som skedde efter självständighetsförklaringen, i arbetet med att forma en ny

Frida Stranne är fil.dr i freds- och utvecklingsforskning och lektor i statsvetenskap, Akademin för lärande, humaniora och samhälle, Högskolan i Halmstad.
E-post: frida.stranne@hh.se

konstitution, är en av de mest mytomspunna och omtalade politiska processerna i världshistorien. Den binder därtill samman amerikanerna och formar deras identitet och känsla av exceptionalism (Zander 2020). Genom den amerikanska konstitutionen etablerades den första republiken och den första helt sekulära staten. Det motsade och motbevisade den vid tiden allmänna uppfattningen om att politisk suveränitet per definition måste vara enskild och odelbar (Ellis 2007:8f). Till skillnad från andra politiska revolutioner var den amerikanska dessutom inte frukten av någon enskild aktörs despotism, utan byggd av en mångfald av idéer och en rad framstående tänkares dynamiska debatt.

Det stod genast klart för grundlagsfäderna att man skapat något unikt, även om känslan om vad Amerika var, liksom konstitutionen, skulle ta flera decennier att nå sin fullständiga form. 1787, efter en kamp om hur maktförhållandena mellan federationen och delstaterna skulle se ut, där de s.k. ”federalisterna” gick segrande ur striden, var den däremot formellt formulerad och kunde antas av kongressen.

Den kompromiss (The Connecticut Compromise) som konstitutionen då vilade på innebar en form av hierarkisk republik där presidenten och senaten skulle väljas av elektorer i stället för direkt av folket. Man ansåg helt enkelt inte att alla män(niskor) skulle erhålla rösträtt utan att detta skulle erbjudas den klass som var lämpad för politiska ämbeten (The Federalist No.1: Hamilton). Kompromissen etablerade ett tvåkammerssystem med proportionell representation i huset och två senatorer per delstat, oavsett storlek. Det dröjde fram till 1913 innan det infördes direktval till senaten (genom 17:e författningstillägget). Vad det handlade om var därför inte någon renodlad demokrati, utom om *republikanism*. Det senare är automatiskt inte ett demokratiskt styrelseskick utan ett maktbalanssystem som vilar på uppfattningen att det finns naturrättsliga rättigheter och att statens roll är att garantera vissa grunder – inte att ge rättigheter åt folket. I sitt ursprung handlade således konstitutionen i USA inte alls om att utveckla en demokrati likt vi förstår en sådan idag vilket är väsentligt att komma ihåg, även om det i historieskrivningen har blivit ett och samma (Ellis 2007:241). Dess utformning främjade i och med det även saker som direkt kan bidra till att motverka olika idag etablerade demokratiska grundprinciper. Elektorskollegiet är ett välkänt exempel.

Även med konstitutionen ratificerad i alla delstater i inledningen av 1790-talet, kvarstod dessutom kampen om hur balansen mellan delstaternas autonomi och den federala maktens inflytande skulle se ut, en kamp som levt vidare genom nationens hela utveckling. Federalisterna hade argumenterat för att en stark centralmakt inte bara skulle göra landet som helhet starkare utan även att det skulle garantera dem deras privilegier. Anti-federalisterna hade inte varit emot federationen men väl uppfattat att risken var överhängande att USA skulle återgå till gamla och trygga, men svaga, politiska system. För

att förhindra detta uppmanade Thomas Jefferson varje generation att skapa sin egen revolution för att stå emot en alltför stark federal makt (Appleby & Ball 1999), en uppmaning Trumpanhängarna idag tagit fasta på med emfas. Skillnaderna mellan idé och praktik avseende maktindelningen har också ofta haltat, och under hela 1900-talet och framåt har presidentmakten successivt förstärkts på bekostnad av de övriga maktgrenarna.

Vägen mot en fullvärdig demokrati har varit snårig även på andra sätt, liksom fylld av spänningar. USA är och har alltid varit ett samhälle som accepterar stor ojämlikhet och där pengarnas inflytande varit påtagligt. Makten har, trots vackra ord, varit ojämnt fördelad mellan de som äger och de som inget har annat än sin egen arbetskraft, liksom mellan den vita majoriteten och de olika minoriteterna. Rasismen har därtill varit en tydlig tråd i den samhällsväv som konstituerat landets form och ramar.

Den amerikanska konstitutionen och maktindelningsprincipen har flera välkända styrkor. Principen om att en maktgren inte ska vara starkare än övriga är principiellt och praktiskt viktig. De snåriga beslutsvägarna för att godkänna nya lagförslag var länge en symbol för principen att undvika flyktiga och hastiga förändringar och i stället söka kompromisser och låta saker ta sin tid. Att ha olika uppfattningar och kunna ventilera dessa blev också själva kännetecknet för den liberala demokratin. Landets enastående utveckling från 13 kolonier till världens främsta supermakt vittnar om ett system som på sitt sätt tjänat väl. Åtskillnaden mellan den federala och delstatliga makten har så här långt också lyckats hålla ihop det enorma och brokiga landet. Men samtidigt innebar konstitutionens utformning och framför allt dess grundläggande tanke att bevara *republiken* och dess styrka – inte primärt att skapa demokrati – också en rad svagheter som blivit tydligare i takt med det moderna samhällets utveckling och komplexitet.

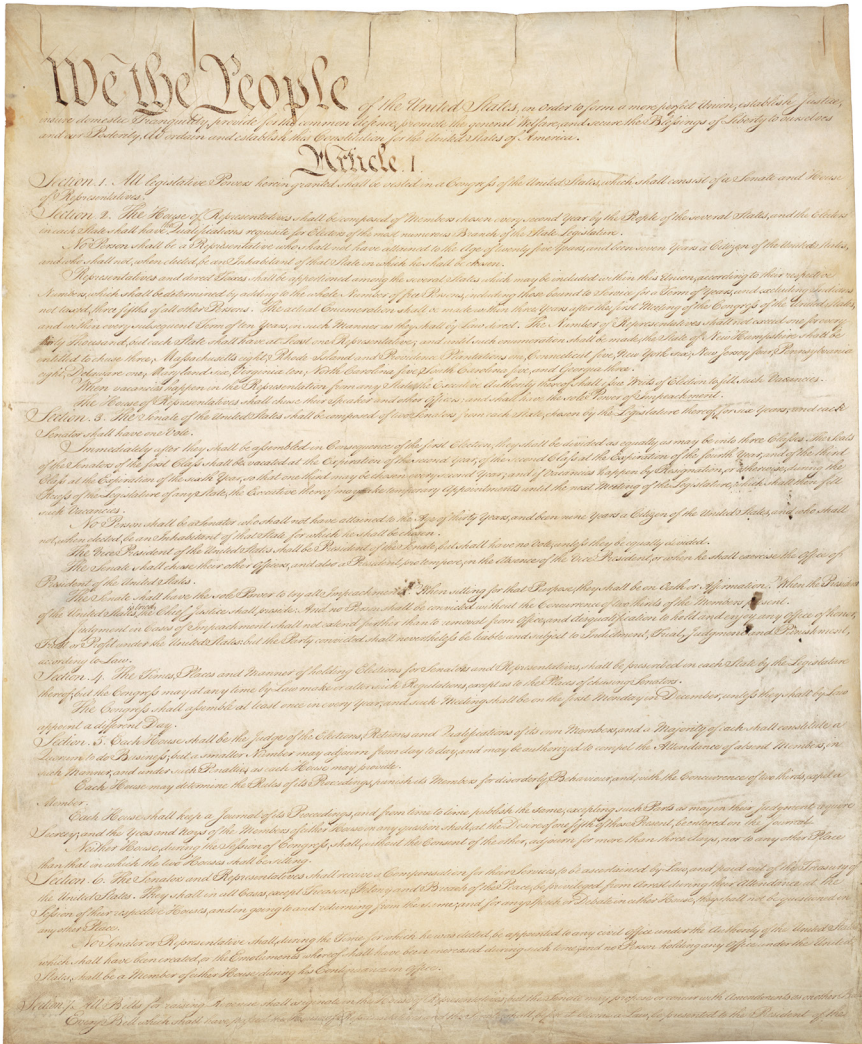
Så vilken är framtiden för världens mäktigaste demokrati? *Journal of Democracy* menar i en rapport att valet 2020 till flera delar måste ses som en framgång som signalerar något positivt; valdeltagandet och brevröstningen var rekordhögt, liksom man lyckades genomföra och juridiskt slutföra valet med hjälp av domstolarna, trots att den sittande presidenten gjorde allt för att försöka underminera processen (Persily & Stewart April 2021). Daniel Araya menade i en artikel i *Forbes* i juni 2020 att hoppet står till de demografiska förändringar USA genomgår och till den nya generationens starka protester och vilja till demokratisk förändring. Kanske kan det bli den öppning för USA som krävs för att till sist lyckas göra upp med rasism och orättvisor menar han.

Andra ifrågasätter om det ens går att karakterisera USA som en fungerande demokrati idag. Utvecklingen är så pass allvarlig att en lång rad forskare i juni 2021 gick ut med ett "State of concern", avseende tillståndet för den amerikanska demokratin (Aldrich m.fl. 1 juni 2021). Korruption, aggressiv gerrymandering och nya vallagar pekas ut som akuta problem. Idag är det dessutom

nästan omöjligt att få igenom lagförslag i kongressen eftersom de politiska motsättningarna blivit så infekterade och valkretsarna så politiskt homogena och radikaliserade att ingen vill kompromissa.

Artikelförfattarna i det här temanumret delar uppfattningen i de bekymrades skara och pekar med sina bidrag ut en lång rad tendenser och realiteter som utmanar den amerikanska demokratin.

Amerikanska konstitutionen, artikel 1, undertecknad 17 september 1787

Artiklarna

Under senare år har flera alarmerande studier och böcker publicerats av forskare inom olika vetenskapsfält som pekat på att både den amerikanska demokratin och det amerikanska samhället med dess fördjupade polarisering är utsatta för påfrestningar som på sikt hotar stabiliteten och det politiska systemet. Vi har kunnat läsa om bristande tilltro till den amerikanska drömmen i Robert D. Putnams *Our Kids* (2015), om arbetarklassens utsatthet och tilltagande oro i Nancy Isenburgs *White Trash* (2016), om de inneboende och tärande konflikterna i det amerikanska samhällets olika värderingsgrunder i Sarah Churchwells *Behold America* (2018) och i Arlie Russell Hochschild *Strangers in their Own Land* (2016), exempel på böcker som gett en bild av ett samhälle som fått allt svårare att hantera de många olikheter och ojämlikheter som tidigare ansetts vara dess styrka och drivkraft. Parallellt med samhällsskildringar som dessa har demokratiteoretiker pekat på en annalkande och accelererande kris för demokratin; som Yascha Mounk i *The People vs. Democracy* (2018), Steven Levitsky & Daniel Ziblatt i *How Democracies Die* (2018) samt Timothy Snyder i *On Tyranny* (2017). Fyra år med Donald Trump som president gjorde också många forskare medvetna om att hoten mot demokratin är allvarigare och mer snabbväxande än man kanske tidigare trott och att det kan gå väldigt fort att avveckla även stabila och gamla demokratier – en farhåga som bekräftas av olika demokratiforskningsinstitut. Bland andra har V-Dem i sin årliga rapport från 2021 rödmarkerat USA som ett land som rör sig i auktoritär riktning.

Denna utveckling har gjort det angeläget att skapa ett temanummer vars bidrag ger en fördjupad bild av vad det är som händer inom i det amerikanska samhället och politiken idag, men också dess historiska ursprung. Vad som påverkar – och påverkas av, den här utvecklingen. Författarna rör sig kring disparata delar av samhället men beskriver alla trådar i den väv som utgör det amerikanska samhället och vars bärkraft ser ut att allt mer skör. Ett par artiklar (Stranne och Åsard) tar upp politikens förändringar och konkreta försök att kringskära olika demokratiska principer. En annan (Halldorf) beskriver utvecklingen i en specifik grupp i det amerikanska samhället, som påverkar polariseringen och politikens utformning. Ytterligare ett par andra bidrag (Lindvall och Hallenberg) beskriver politikområden som har ett nytt politiskt landskap att verka i, parallellt med nya globala utmaningar. En avslutande text (Hedling) visar ett exempel på hur utvecklingen speglas i populärkulturen.

Det kan tyckas vara ett oproportionerligt stort fokus i artiklarna på det Republikanska partiet och på olika falanger inom de konservativa grupperna och hur dessa påverkar utvecklingen i dagens USA. Det bottnar i att det Republikanska partiet, inte minst genom förändringar som skett sedan Donald Trump blev dess tongivande kraft, har kommit att omfatta idéer och principer som bryter mot flera tidigare demokratiska hörnstenar. Det är en utveckling som i sin tur påverkas av andra gruppers stöd för det som numera kommit att kallas

”trumpism”. Det innebär *inte* att inte också förändringar i det Demokratiska partiet på olika sätt bidragit till polariseringen, eller att de utvecklingstrender vi sett i det amerikanska samhället de senaste decennierna med ökade klyftor, ökad oro och frustration, inte också är resultat av den politik som förts under de perioder som Demokraterna innehaft makten. Emellertid står det klart att flera av de konkreta hoten mot det demokratiska systemet idag drivs på av republikanska partiföreträdare på såväl federal som delstatlig nivå och att grupper på högerkanten underblåser anti-demokratiska krafter. Det är något vi måste förhålla oss till.

I den inledande artikeln *Är USA fortfarande en demokrati?* tar Frida Stranne utgångspunkt i det ”Statement of Concern” som våren 2021 undertecknats av flera hundra kända forskare i USA, och som uttrycker en stark oro över att den amerikanska demokratin är allvarligt hotad redan inför mellanårsvalet 2022 och presidentvalet 2024. Det forskarna där pekar ut är inskränkningar och förändringar i valproceduren genom nya vallagar som redan har, eller är på väg att antas och implementeras i en lång rad delstater. Stranne har tittat närmare på sammanställningar av de olika lagändringarna och analyserat dessa utifrån demokratins kärna om folkstyre genom allmänna och fria val samt rättssäkerhetsaspekter i rösthanteringen. Stranne går sedan vidare till vad olika demokratiinstitut under senaste decenniet har pekats ut som problem i de processer som omger sättet på vilket man ritar om valdistrikten runt om i USA:s delstater. Denna process, så kallad, ”re-districting” eller ”gerrymandering”, pågår i skrivande stund, som en följd av 2020 års folkräkning (Census). Proceduren genomförs vart tionde år och definierar valdistriktens utformning för kommande decennium. Förändringen av valdistriktens utformning har över tid blivit allt mer bisarra, men i den nu pågående processen med att rita om distriktet (2021) har den tagits till helt nya nivåer som bedöms som ett angrepp på demokratin (Waldman 2021). Parallellt ser man däremot en glidning även i Högsta domstolens tolkningar av fall som berört re-districting utifrån partitillhörighet (vilket är tillåtet) och utifrån ras (vilket inte är tillåtet) och som tyder på en uppluckring av tidigare viktiga principer. Pengarnas allt större inflytande i politiken har därtill fått experter att tala om korrupktion som ett tilltagande problem i amerikansk politik. Stranne går i sitt bidrag igenom dessa olika delar men sätter dem också i relation till en rad processer som successivt destabiliserar stödet för den amerikanska samhällsmodellen och det politiska systemet i en ömsesidigt förstärkande process.

I *Republikanerna och hotet mot den amerikanska demokratin* beskriver Erik Åsard de dramatiska förändringar som sedan en tid pågått i det Republikanska partiet och på vilka sätt det hotar det politiska systemet i USA. Åsard inleder med att beskriva hur Republikanerna, liksom alla partier med en lång historia, över tid har genomgått skiften såväl ideologiskt som sakpolitiskt. I begynnelsen var man exempelvis protektionister men rörde sig successivt mot

att bli ett frihandelsparti. Under 1860-talet var man en stark röst mot slaveriet men hundra år senare, under 1960-talet och framåt, blev man de vita amerikanernas parti och rörde sig alltmer högerut. Som Erik Hedling i den avslutande artikeln om TV-serien *The Plot Against America* beskriver, har partiet under perioder haft profilerade personer med fascistiska tendenser, såsom Charles Lindbergh som också, likt Trump, var en stark röst för att isolera USA från omvärlden och sätta "America First". Även Åsard lyfter fram flera exempel på partiprofiler genom historien med starka populistiska drag. Samtidigt menar han, har partiet under hela sin existens, lyckats mota bort dessa krafter och varit ett statsbärande och ansvarstagande parti som värnat grundläggande element i det amerikanska politiska systemet.

Detta gällde enligt Erik Åsard fram tills det att USA fick sin första svarta president 2008. Genom den valförlusten sattes krafter i rullning i partiet som ledde fram till att man idag i stället är ett högernationalistiskt parti med auktoritära drag utan respekt för etablerade normer och politiska hederskodex. Grunden för detta hade emellertid lagts redan före 2008. Med Newt Gingrich som representanhusets talman (1995–1999) gjordes "politics of warfare" till en strategi för kongressens arbete och kryddades därtill med xenofobi och en växande kritik mot eliterna. Element som Donald Trump skickligt kunde plocka upp och förstärka när han klev upp på den politiska scenen 2015. Åsard beskriver sedan Donald Trumps inflytande över partiet och hur trumpismen devalverat en rad demokratiska principer. Med hjälp av Levitsky och Ziblatts teori om hur demokratier dör genom politiska ledare som går på tvärs med några av demokratins grundregler, visar Åsard hur Trump personifierat och använt metoder som är i linje med det som i deras bok benämns som "auktoritärt handlande". Åsard beskriver avslutningsvis hur efterspelet av 6-januariattacken och partiets medvetna sätt att underminera demokratin samt hur de rättar in sig i ledet runt Trump, inte ger något vid hand som tyder på att man kommer att återgå till att vara ett mer traditionellt parti, utan snarare rör sig i alltmer extrem och anti-demokratisk riktning.

Joel Halldorf ställer i sitt bidrag – *Socialliberalt frisinne eller populistisk trumpism?* – frågan vad det är som gör att amerikanska evangelikaler, till skillnad från svenska frikyrkliga, har slutit upp så starkt bakom högerpopulismen. Trots att man på flera sätt är sprungna ur samma rötter har man under 1900-talet utvecklats i två väldigt olika riktningar. För en majoritet av svenska frikyrkliga är det otänkbart att ge sitt stöd till Sverigedemokraterna medan det för amerikanska evangelikaler finns en stark uppbackning av Donald Trump och Republikanerna.

I sitt bidrag leder oss Halldorf genom historien och utvecklingen av svenska frikyrkliga och amerikanska evangelikaler och pekar ut hur man under 1800-talet formades runt samma "politiska instinkter" i form av motstånd mot diskriminering (av kvinnor och svarta) och ekonomiska orättvisor. Samtidigt

verkade man i två olika politiska idétraditioner och samhällssystem, vilket är en stark bidragande orsak menar Halldorf, till att utvecklingen drog åt olika håll under 1900-talet. Genom att man i den amerikanska idégrunden ser staten som något som står i vägen för frihet, liksom att välfärd av många uppfattas som en osund expansion av statens makt, blev kommunism (socialism) parallellt med de progressiva politiska krafterna de stora fienderna för evangelikaler i USA under mitten av 1900-talet. Som en reaktion mot att gospel-traditionen (afroamerikaner) och det politiska landskapet under efterkrigstiden rörde sig vänsterut drog evangelikaler sig alltmer högerut. I Sverige gällde det motsatta. Här uppfattas välfärdsstaten i grunden vara ett medel för att skapa solidaritet och våra starka folkrörelser har präglat vårt sätt att se på demokrati och inflytande, något som satt avtryck i våra frikyrkor. Samtidigt har frikyrkliga positionerat sig som mer liberalt frisinnade, till delar som en reaktion mot en alltför stark kollektivism.

Halldorf beskriver även hur kristna konservativa i USA, med hjälp av upp-vaktning av starka lobbyorganisationer, under 1970-talet lierade sig med det Republikanska partiet och gjorde gemensam sak i olika värdegrundsfrågor. Frustrationen bland evangelikaler att utvecklingen vad gäller abortfrågan, hbtq-frågor och familjepolitiken inte gick åt rätt håll, innebar dock att missnöjet och utanförskapet inte löstes och besvikelsen växte efter hand. Med denna skapades en distans till de politiska eliterna som fördjupats över tid. Efter vad som upplevdes som fyrtio år av konstanta nederlag för vad konservativa grupper såg som sina kärnvärden, blev Trump 2016 det svar många sökte. Bottnad i rädslan för den starka liberaliseringen och risken att förlora sin privilegierade ställning (evangelikaler är huvudsakligen vita) var Trumps budskap vad man längtat efter. Efter fyra år med Trump som president är man enligt Halldorf sammanvävd med dennes politiska projekt och kommer för överskådlig framtid att stödja detta.

I *Den konfliktfyllda amerikanska klimatpolitiken* ger Daniel Lindvall en förklaring till den infekterade amerikanska energi- och klimatpolitiken som på flera sätt speglar den polarisering som idag kännetecknar USA inom en lång rad områden. Daniel Lindvall tar oss detaljrikt igenom hur fossilbränsleindustrin i USA sedan 1970-talet – med hjälp av effektivt lobbyarbete – hindrat klimatforskning att nå ut i samhällsdebatten och på olika sätt styrt politiken i Washington. Han visar samtidigt hur det gick till när de här lobbygrupperna allierade sig med det Republikanska partiet och förändrade riktningen i partiet på ett dramatiskt sätt. Under 1960/70-talen förde Republikanerna en progressiv miljöpolitik varpå det inte alls var historiskt givet att partiet skulle hantera klimatkrisen på det sätt som görs idag. Theodore Roosevelt fattade exempelvis i början av 1900-talet beslut om att etablera de första nationalparkerna, och med Richard Nixon inleddes det så kallade *”environmental decade”* då lagstiftning stärktes och en nationell miljöskyddsmyndighet etablerades. Sedan dess har

partiet blivit en aggressiv motståndare till miljöskydd och i synnerhet av all form av aktiv klimatpolitik, eller som Paul Krugman uttryckt saken: man har blivit "världens enda stora klimatförnekande parti" (Krugman 2019).

I Lindvalls bidrag beskrivs inte bara hur fossilbränsleindustrins framgångsrika lobbyarbete lyckats bilda allians med Republikanska partiet, utan också hur *allmänhetens* medvetenhet om klimatfrågorna har kringkurits genom kampanjer som fått medialt genomslag och påverkat opinionen – något som i sin tur lett till att klimatpolitiska förslag tappat kraft. Lobbygrupperna blev successivt mer aggressiva under 1980-talet och under Bill Clintons presidentskap på 90-talet lyckades man hindra Clintonadministrationen från att driva en aktiv klimatpolitik. Nyhetsmedierna började samtidigt rapportera felaktigt om klimatforskningen. Fram till 2000-talets inledning syntes klimatförnekare nära nog femtio procent mer i media än klimatforskare som tillhörde den etablerade forskningen på området. Det lobbyarbete som bedrivits mot klimatvetenskapen och klimatpolitiken i USA är möjligen den mest kraftfulla propagandakampanj som någonsin genomförts i ett demokratiskt land i fredstid, menar Lindvall.

Bidens föreslagna klimatsatsningar, som är omfattande, blir i ljuset av detta ett välkommet skifte för världens samlade klimatarbete, men hotas samtidigt att rivas upp om Republikanerna vinner kongressvalet 2022 och/eller presidentvalet 2024. Det finns emellertid ett par saker som kan förändra spelplanen enligt Lindvall. Dels att allt fler republikaner, särskilt unga, blir medvetna om den pågående klimatkrisen. Många i USA lever mitt i konsekvenserna av väderförändringar och möjligen börjar klimatfrågan närma sig ett momentum, som kan innebära snabba skiften i opinionen. Dels är det faktum att det finns pengar att tjäna på den gröna omställningen något som kan driva på utvecklingen i rätt riktning. Om de ekonomiska framtidsutsikterna av en energiomställning kan överbygga den ideologiska dogmatismen och den infekterade identitetskulturen i USA idag återstår dock att se.

Jan Hallenberg har i sitt bidrag *Framtida utmaningar för amerikansk utrikespolitik* riktat blicken mot vad utvecklingen i USA kan tänkas få för konsekvenser för amerikansk utrikespolitik framgent. Hallenberg pekar ut en rad olika faktorer som har förändrat spelplanen för USA:s del. Åren med Donald Trump som president präglades av stora förändringar i attityden mot omvärlden, men även omvärldens förhållningssätt mot USA förändrades. Innan dess satte den ekonomiska krisen 2008 djupa spår i det amerikanska samhället och de senaste årens pandemi har fått genomgripande ekonomiska konsekvenser som förändrar USA:s möjligheter och beredvillighet att närvara och prioritera exempelvis kostsamt "nationsbyggande" i andra delar av världen. Men framför allt har det politiskt infekterade läget i USA och påfrestningarna som demokratin på hemmaplan står inför, enligt Hallenberg förändrat USA:s position gentemot omvärlden och landets möjligheter att vara en stark kraft för demokratiframjande arbete globalt. I sitt bidrag tar Hallenberg oss igenom såväl

USA:s roll historiskt som vilka frågor som ligger på dagordningen de närmaste åren inom områdena internationell diplomati, internationell politisk ekonomi och internationell säkerhetspolitik. Inom samtliga områden är det tydligt menar Hallenberg, att Kinas växande makt står i centrum, men även hur det polariserade och ytterst oklara politiska läget nationellt i USA utvecklas – är det som kommer att avgöra framtiden. Under överskådlig framtid kommer relationen till Kina vara lika avgörande som den till Sovjetunionen var under Kalla kriget. Kina är mäktigare än Sovjet någonsin var, men å andra sidan är USA mer ekonomiskt beroende av och sammanvävt med Kina för att någon ska tjäna på att spänningarna ökar. För att stå starkt gentemot ett Kina som ökar sitt inflytande behövs dock en stabilitet i USA som idag är mycket oklar och framtiden är därför ytterst osäker enligt Hallenberg.

I *Plot Against America: Kontrafaktisk historieskrivning med politisk udd* leder Erik Hedling oss utförligt igenom den politiskt laddade HBO serien med samma namn, byggd på Philip Roths självbiografiska roman från 2004. Serien, som utspelar sig i perioden runt andra världskriget och den polarisering och rivalitet som då fanns mellan interventionister och isolationister är en ”historisk parafiktio” (Sjögren 2020) som bygger på delvis självupplevda erfarenheter, men med en kontrafaktisk historieskrivning. Det vill säga berättelsen följer inte USA:s förflutna de berörda åren, utan konstruerar i stället en alternativ historieskrivning. Eller en ”retrovision” (Cartmell och Hunter 2001), en berättandeform som syftar till att skapa en motbild mot det vedertagna i syfte att dra uppmärksamhet till historieskrivningens textuella egenskaper.

I serien, som speglar en mörk utveckling i USA under 1940-talet samtidigt som landet närmar sig auktoritära regimer utomlands, organiserar sig isolationisterna runt Charles Lindbergh och dennes budskap om att sätta *America first*. Lindbergh, som i serien vinner presidentvalet, utser den kände anti-semiten Henry Ford till inrikesminister, och gradvis införs repressiva åtgärder mot USA:s judiska befolkning. Vi får utifrån den här kontexten genom serien nära följa en judisk familjs kamp mot administrationens politik, liksom hur de på olika sätt försöker parera och hantera den tilltagande antisemitismen i samhället runt dem.

Rent konstnärligt är *The Plot Against America*, enligt Hedling en lysande tv-serie. Genom skapandet av en fantasieggande och till yttermeravisso starkt realistisk parafiktio lyckas den kombinera en hög nivå av underhållning med ett stycke rykande aktuell och från samhällskritik. *The Plot Against America* låter sig nämligen även förstås i termer av allegori, som en berättelse om 2019/20 och Donald Trump och dennes kontroversiella presidentskap. De antisemitiska dimensionerna av Trumps år vid makten, liksom hans övertagande av epitetet ”America First” samt hans indirekta kritik mot George Soros för inblandning i amerikansk politik, utgör en tydlig parallell till Lindbergh. Andra givna analogier mellan Trump och Lindbergh är den isolationism Trump

gjort sig känd för, det vill säga brottet med den traditionella tanken om USA:s moraliska ansvar gentemot omvärlden (Eliassen Restad 2019). En hel del av stämningarna i *The Plot Against America* känns därtill igen i de chockerande bilderna av Trump-anhängarnas försök att tränga in i Capitolium i januari 2021. Enligt en intervju med Roth, strax före dennes död 2018 sa författaren själv att hans bok inte var tänkt som en politisk allegori av samtiden, men att han utifrån Trumps agerande tyckte det var rimligt att dra paralleller med hans svarta fiktion och utvecklingen i dagens USA.

Avslutningsvis får vi, i en säkerhetspolitisk betraktelse (den fjärde i en serie i *Statsvetenskaplig tidskrift*) med titeln *Hur kan man (re)konstruera en stat?*, läsa Mats Bergquists tankar om vad som krävs för att stats(re)konstruktioner ska bli framgångsrika efter år av krig och varför USA misslyckades så kapitalt i Afghanistan och Irak. Bergquist diskuterar utifrån detta även om den senaste amerikanska erfarenheten – från framför allt Afghanistan – innebär att landet nu helt kommer att överge idén om liberala interventioner och nationsbyggande.

Att Talibanerna kunde ta över Kabul så snart efter att USA dragit hem sina trupper överraskade många och ansågs förnedrande av de allra flesta. Joe Bidens popularitetsciffror påverkades också negativt av vad många uppfattade som ett bristande omdöme och svagt ledarskap. Om det här på sikt påverkar landets ställning i världen råder det däremot delade meningar om. Kritiker hävdar att situationen påverkar USA:s trovärdighet och reser frågor bland allierade om det går att lita på USA. Andra hävdar att tillbakadragandet var nödvändigt och att andra evakueringar i historien, exempelvis av Saigon 1975, gisslantagningen i Teheran 1979 och terrordådet i Beirut 1983 också var misräkningar, utan att för den skull försvaga USA såsom många trodde då. En påtaglig risk för president Biden däremot, är som Bergquist påpekar, att det kan komma att påverka det Demokratiska partiets chanser att vinna viktiga platser i 2022 års mellanårsval, vilket i så fall kommer att få andra betydande konsekvenser på hemmaplan.

Men vad var det då, som gjorde en rekonstruktion av Afghanistan som land omöjlig och ett politiskt misslyckande nästan oundvikligt? Bergquist nämner en rad problem. I jämförelse med de flesta länder i världen har Afghanistan en synnerligen komplicerad struktur, såväl kulturellt och politiskt som sett till fysiska hinder i form av oländig terräng och en eftersatt infrastruktur, liksom en brokig historia och svaga institutioner. Jämför man med de få exempel som finns på framgångsrika stats(re)konstruktioner efter långdragna krig, exempelvis Tyskland och Japan efter andra världskriget, så saknades flertalet komponenter i Afghanistan som funnits där. När de allierade planerade för efterkrigstiden gjordes noggranna planer upp, man satsade på att bygga upp en stark infrastruktur och ockupationen hade en legitimitet hos befolkningen. I Afghanistan under perioden 2001–2021 var situationen den motsatta. Avsaknaden av långsiktig strategisk plan, en naiv tro på att man skulle välkomnas, för

lite soldater på plats inledningsvis och ryckiga militära operationer var sådant som banade väg för misslyckandet enligt Bergquist och i den analysen har han stöd av många forskare.

Kostnaderna i människoliv och pengar har möjligen gjort att USA (och andra stormakter) för överskådlig framtid kommer att avhålla sig från interventioner som syftar till att rekonstruera stater som inte vill rekonstrueras. Men det finns gott om krafter i Washington DC som, vid särskilda omständigheter, trots detta troligen kommer att uppfatta interventioner som rimliga. Joe Bidens tal efter reträtten i slutet av augusti 2021 säger visserligen något annat, men de politiska spänningarna i USA lämnar många frågetecken för utvecklingen framåt och saker kan förändras snabbt. Vad som händer kan vi inte veta, men som Bergquist också avslutar med att säga, får vi hoppas att såväl den politiska som den militära ledningen i Washington har tillgodogjort sig grundläggande erfarenheter från Irak och Afghanistan om man skulle komma på tanken att återigen försöka (re)konstruera ett fjärran land.

Referenser

- Aldrich, John m.fl., 2021. "Statement of Concern – The Threats to American Democracy and the Need for National Voting and Election Administration Standards", tillgänglig på <<https://www.newamerica.org/political-reform/statements/statement-of-concern>>, citerad 2021-06-01.
- Appelby, Joyce & Ball, Terence, 1999. *Thomas Jefferson Political Writings*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Araya, Daniel, 2020. "American Revolution American Renewal", *Forbes Magazine*, tillgänglig på <<https://www.forbes.com/sites/danielaraya/2020/06/09/american-revolution-american-renewal/?sh=454cfcb2aff7>>, citerad 2021-09-30.
- Churchwell, Sarah, 2018. *Behold, America – A History of America First and the American Dream*. London: Bloomsbury Publishing.
- Ellis, Joseph J., 2007. *American creation: triumphs and tragedies at the founding of the republic*. New York: A. A. Knopf.
- Federalist Papers, Hamilton/Madison/Jay, 1777-1778, i *The Federalist Papers*, 2003, Bantam Book. Foreword by Wills, Gary.
- Hochschild, Arlie Russell, 2016. *Strangers in their own land – Anger and Mourning on the American Right*. New York: The New Press.
- Isenberg, Nancy, 2016. *White Trash. The 400-Year Untold History of Class in America*. New York: Penguin Books.
- Levitsky, Steven & Ziblatt, Daniel, 2018. *How Democracies Die*. New York: Broadway Books.
- Mounk, Yascha, 2018. *The People vs Democracy – Why or freedom is in danger & how to save it*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Persley, Nathaniel & Stewart, Charles III, 2021. "The Miracle and Tragedy of the 2020 U.S. Election", *Journal of Democracy*, tillgänglig på <<https://www.journalofdemocracy.org/articles/the-miracle-and-tragedy-of-the-2020-u-s-election/>>, citerad 2021-10-15.

Putnam, Robert D., 2015. *Our Kids – The American Dream in Crises*. New York: Simon & Schuster Paperbacks.

Snyder, Timothy, 2017. *Om Tyranni*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.

Zander, Ulf (red.), 2020. "Det exceptionella Amerika – dåtid/nutid", *Statsvetenskaplig tidskrift*, Årgång 122, Nr 5. Särskild utgåva.

Är USA fortfarande en demokrati?

Frida Stranne

Is the USA still a democracy?

Experts today agree that American democracy is under threat from several quarters. According to leading research institutes, the country is already labeled with a red code, meaning it is moving in an authoritarian direction. In June 2021, hundreds of researchers published a “statement of concern” in which they warned that American democracy can be out-maneuvered as early as the 2022 midterm elections, as well as in the 2024 presidential elections.

This article focuses on new U.S. election laws and the ongoing redistricting process, both of which seriously threaten American democracy. Some of the laws proposed in various state legislatures have not yet been passed, while others are already implemented. Through an analysis of the changes made in voting laws and through redistricting, the seriousness of the threats is confirmed.

In addition, the article describes a number of other factors that in various ways contribute to threatening the stability of American society and further weakening democracy in a negative and self-reinforcing process.

I ett ”Statement of Concern” den 1 juni 2021 skrev hundratals amerikanska professorer och forskare under ett upprop där de ville uppmärksamma allmänheten på att den amerikanska demokratin är allvarligt hotad.¹ Texten, som är alarmerande, pekade ut en lång rad faktorer som visar hur USA är på väg mot en situation där man inte längre kan garantera minimikraven för fria och rättvisa val (Aldrich m.fl. 1 juni 2021). En av de mest oroande utvecklingstendenserna enligt

1 Uppropet är undertecknat av flera hundra forskare inom ämnen som statsvetenskap, politiska ekonomi, förvaltningskunskap, public affairs, internationell politik m.m. Forskarna är verksamma universitet runt om i hela USA.

Frida Stranne är fil.dr i freds- och utvecklingsforskning och lektor i statsvetenskap, Akademin för lärande, humaniora och samhälle, Högskolan i Halmstad.
E-post: frida.stranne@hh.se

dessa forskare är hur valprocessen (valadministrationen) nu politiseras i delstat efter delstat, där lagstiftare ges makt att ogiltigförklara röster som det inte finns några bevis för *inte* skulle vara korrekta (Brennan Center for Justice 2017). Att valarbetare anklagas för partiskhet och hotas av politiska repressalier skrämmer samtidigt bort människor från att engagera sig i valprocesserna. Men även möjligheten för medborgare att kunna använda sin rösträtt hotas på flera sätt. Nya vallagar är dock långt ifrån det enda som försvagar och på sikt hotar den amerikanska demokratin. Snarare finns det en lång rad fenomen och utvecklingstrender i det amerikanska samhället som hotar att destabilisera systemet framåt.

Den här artikeln skall åskådliggöra hur nya vallagar, förändringar i valdistriktens utformning (gerrymandering) och nya riktlinjer för valadministrativa frågor håller på att åsidosätta några av de mest grundläggande demokratiska spelreglerna. Men detta ska samtidigt diskuteras i relation till andra fenomen och utvecklingstrender som riskerar att underminera demokratin och vars ingående delar kan sägas påverka varandra och riskera att skapa en negativ och självförstärkande rörelsedynamik. Det rör sig om pengarnas allt större inflytande i politiken, särskilt efter Citizen United Act 2010, lobbygruppernas inflytande över den politiska processen samt polariseringen som, underblåst av en mediestruktur som bygger på konflikt, skapar spänningar som många menar snart är irreversibla (Fisher 2021). Lägg till detta en minskande tilltro till politikens förmåga att förbättra människors livsvillkor, ett växande politikerförakt och rasismen i den amerikanska samhällsväven, som aldrig lösts utan på senare år snarare stärkts, liksom växande kunskapsresistens och dragning till konspirationsteorier, så framträder en mix av illavarslande ingredienser som kan leda till en uppluckring av demokratins grundfundament.

Demokrati – ideal, praktik och mätmetoder

De olika orosmolnen beskrivna ovan är inte nya eller okända. En lång rad namnkunniga forskare har på senare år pekat ut olika utmaningar och hot mot demokratin som vi sett utvecklas, inte minst genom en tilltagande skepsis mot den politiska eliten, ökat missnöje över vad våra demokratier levererar samt hur Internet och vår tids medielogik bidrar till desinformation, kunskapsförakt och diverse systemhotande verksamheter (se bl.a. Mounk 2018, Norris & Inglehart 2019, Snyder 2017 & 2019, Wikforss 2021, Ziblatt & Levitsky 2018). Trumps fyra år som USA:s president 2017 - 2021 aktualiserade framför allt hur negativa förändringar kan slå igenom på dramatiskt kort tid, också i stabila demokratier. Hur olika faktorer samverkar i en negativ rörelsedynamik behöver emellertid diskuteras i långt större utsträckning.

Som en konsekvens av en rad empiriska förändringar i vår samtid och för att gråzonerna mellan nya auktoritära tendenser och demokratiska institutioner blivit fler och otidigare, har även nya modeller utvecklats för hur man bör

mäta demokratins livskraft. Det har helt enkelt blivit uppenbart att nya mätmetoder behövs för att bättre kunna identifiera förändringar över tid och kunna jämföra stater med olika former av styre med varandra. När de institutionella skillnaderna mellan demokratiska och auktoritära stater har minskat krävs mer komplexa mätmetoder som också fångar mindre rörelsemönster som innebär en glidning från demokrati till autokrati (Lindberg & Teorell 2013). Utifrån svagheter man identifierat i tidigare metoder har V-dem Institutet (Varieties of Democracy) vid Göteborgs universitet utarbetat ett sätt att mäta graden av demokrati i sex olika huvudtyper av demokrati och genom det även kunnat uppmärksamma nyanser och rörelser i olika riktningar på ett tidigt stadium (Lindberg & Teorell 2013).² I sin rapport 2020 konstaterade V-Dem att USA rört sig i auktoritär riktning på ett sådant sätt att det fanns skäl att rödmarkera landets utveckling som en av fem demokratier som de senaste åren utvecklas åt ett odemokratiskt håll (Alizada m.fl. 2021). På samma sätt bedömde *The Economist* i sin demokratibarometer USA som en "flawed democracy" (*The Economist* 2021). Bedömare menar samtidigt att det är de kommande tre åren, fram till presidentvalet 2024, som en rad väsentliga saker kommer att avgöras som kommer att peka ut om och hur snabbt USA skulle riskera att bli en autokrati.

DEN AMERIKANSKA DEMOKRATIMODELLEN OCH DESS DILEMMA

Vad som är en optimal konstruktion av demokrati är en ständigt pågående och omdebatterad fråga. Modellerna för demokratiers utformning ser olika ut beroende på traditioner, politiska system och synen på vad ett idealt samhälle är. Att diskutera och analysera om och hur demokratin hotas är därför komplicerat. Några grundläggande utgångspunkter för demokratin, oavsett modell, finns ändå som gör det möjligt att identifiera och diskutera när demokratins kärnvärden utmanas och när demokratin försvagas. En absolut princip för demokrati – oavsett vilken demokratimodell man utgår ifrån – är möjligheten att genom öppna och rättvisa val med allmän och lika rösträtt kunna påverka politikens utformning och utveckling (Dahl 1998). Politisk jämlikhet, dvs att alla medborgare ska betraktas som lika kvalificerade att delta i den politiska beslutsprocessen genom att välja sina företrädare är då samtidigt, enligt statsvetarprofessorn Robert Dahl en förutsättning för att en demokrati alls ska kunna existera. Dahl menade vidare att ett antal institutioner därtill måste vara så inrättade att de garanterar föreningsfrihet, yttrandefrihet och pressfrihet (Ibid). Just dessa institutioner ingår också i V-Dems mätningar av hur det står till med den elektorala demokratin i ett land. I analysen av huruvida en demokrati hotas eller inte är det här således nödvändiga minimivärden att utgå ifrån.

2 V-Dem är världens största forskningsdatabas över demokrati och demokratisk utveckling. Databasen innehåller 450 indikatorer på demokrati och presenterar ett 50-tal index på allt från yttrandefrihet och val, till juridiska systems oberoende och mediers och civilsamhällets frihet.

Att USA är den äldsta av de demokratier som enligt V-Dems mätningar de senaste åren rört sig i auktoritär riktning, gör utvecklingen där mer anmärkningsvärd än den man kan notera i unga och sköra demokratier. Även om USA ursprungligen inte utformades för att vara en demokrati i den bemärkelsen vi förstår det idag och inte heller blev en fullständig demokrati förrän 1965, när även den afroamerikanska befolkningen blev fullvärdiga medborgare, så har den amerikanska demokratin sedan flera årtionden utgjort hörnstenen i det internationella liberala systemet. USA är också den enda supermakten efter Kalla kriget, med en ojämförlig makt, och landet har på flera sätt använt sin militära styrka för att med olika medel påverka (ibland påtvinga) andra länder ett demokratiskt styrelseskick.

Den amerikanska maktodelningsprincipen med tre olika maktgrenar (presidenten – kongressen – högsta domstolen) bygger på idén att det politiska systemet ska säkerställa en balans mellan olika intressen. Systemet utformades på ett sätt så att ingen av de tre grenarna skulle kunna dominera över de andra (Wasserman 2015). Snarare skulle de på olika sätt kontrollera och balansera varandras maktutrymme. Härigenom ville grundlagsfäderna säkerställa att systemet skulle stå starkt rustat mot – och bli en kontrast till – envælde och tyranni som kännetecknade samtidens politiska styren i Europa (Ibid). Demokratimodellen, som USA i takt med att man utvecklades i demokratisk riktning successivt byggdes upp kring, blev ett exempel på det som beskrivs som den smala ”liberala” demokratin och som ligger i linje med de individuella frihetliga värden som utgör grunden för den amerikanska samhällsmodellen generellt. Denna liberala demokratimodell innefattar, utöver det som Robert Dahl definierade för den elektorala demokratin, även diverse fri- och rättigheter, en fungerande rättsstat och frihet från korruption. Att det finns ett historiskt (empiriskt) samband mellan demokrati och liberala institutioner, till exempel maktodelning och materiell rättsstat påverkar däremot inte den begreppsliga skillnaden mellan demokrati och liberalism i dess ideologiska mening (Lundström 2021). Frihet och demokrati har genom hela den amerikanska historien emellertid utgjort en skör balansakt där de båda värdena därtill inte sällan kolliderat (Hofstadter 1948, Greenberg 1989).

Sammantaget utgör det amerikanska politiska systemet och dess syn på demokrati, en modell som primärt fokuserar på att motverka majoritetens tyranni (inklusive en ständig kamp mellan den federala makten och delstaternas autonomi) och att värna individens fri- och rättigheter och freda den privata sfären från statlig inblandning (Wasserman 2006). Det innebär att ett fåtal indikatorer (institutioner) uppfattas utgöra garantin för en livsduglig demokrati – inte någon social ingenjörskonst som omfördelar resurser av olika slag. Detta till skillnad från exempelvis den deliberativa demokratimodellen, som understryker behovet av rationella och förnuftsbaseade politiska åsiktsutbyten och därmed ett system som på olika sätt säkerställer möjligheter för

människor att göra just förnuftsbaseade val. Eller den egalitära demokratimodellen, som understryker behovet av en resursfördelning som skapar möjligheter för alla oavsett klass, etnisk bakgrund eller kulturell hemvist att kunna delta demokratiskt på ett fullvärdigt sätt (Lindberg & Teorell 2013, Wikforss 2021). Demokratimodeller är däremot inte något som ska uppfattas som renodlade system. En viss grad av deliberativa och egalitära premisser återfinns även i den smala liberala definitionen. När man ska beskriva och analysera ett samhälles utveckling i demokratisk eller auktoritär riktning behöver olika indikatorer från samtliga modeller belysas.

Demokrati handlar som bekant i grunden om *folkstyre*. Och att det – i det förtroende som ges till medborgarna att välja sina företrädare – ska finnas ett spektrum av olika sätt att tänka och tala om världen och vad som är det goda samhället. Att det ska finnas alternativ att välja mellan och ett debattklimat med högt i tak. Men i vår samtid, med en ny medielogik, nya sociala medier och en snabbriklighet som påverkar alla institutioner och människor på en rad nya sätt har det samtidigt blivit alltmer angeläget att tala om och lyfta fram, som Åsa Wikforss på ett mångfacetterat sätt gör i sin senaste bok *Därför demokrati* (2021) om och *hur* sanning, kunskap och förnuft är nödvändiga ingredienser i en fungerande demokrati, det som Robert Dahl diskuterade i termer av upplyst förståelse, dvs behovet av att medborgare har tillgång till och förmåga att tolka politiska budskap och styrande intressen (Dahl 1998). Kunskap blir i detta sammanhang, som statsvetarna Delli Carpini och Keeter har uttryckt det, *medborgarnas valuta*. I tider där sanningen och kunskap relativiseras och "fake-news" och konspirationer ges stora möjligheter att spridas, ter sig den smala demokratimodellen sig särdeles skör.

Utpekade hot mot den amerikanska demokratin

I boken – *How democracies die* (2018) pekar de båda forskarna Daniel Ziblatt och Steven Levitsky på hur lätt demokratier kan falla samman när rättssystem och myndigheter försvagas och de varnar då särskilt för utvecklingen i USA. Även om de, när boken skrevs 2018, inte såg något omedelbart hot mot att USA skulle bli en diktatur, så identifieras en lång rad utvecklingstrender som författarna menar rört sig i fel riktning sedan en längre tid. En rad aspekter pekas ut som konkreta exempel såsom att: (a) väljare inte upplever valprocesserna som rättvisa eller inte accepterar valresultatet; (b) allt fler inte respekterar politiskt oppositionella, utan ser dem som ett hot och känner en stark rädsla för vad som kan hända med "fel" president/senator/guvernör m.m.; samt att (c), det finns en ökad beredvillighet att uppfatta våld som försvarbart om "fel" kandidat vinner (Ziblatt & Levitsky 2018). Forskarna understryker likt V-DemInstitutet i Göteborg att hot mot demokratin generellt numer inte kommer från generaler som avser göra en militärkupp eller genom andra former

av revolution. De främsta hoten mot demokratin kommer i stället från valda politiker som successivt nedmonterar demokratiska principer och institutioner (Lindberg & Teorell 2013, Ziblatt & Levitsky 2018), något som även historikern Timothy Snyder beskriver i sina böcker om vägen till tyranni (Snyder 2017 & 2019). Bland de främsta hoten finns alltså demokratiskt valda ledare, som (1) avfärdar de demokratiska spelreglerna och visar att man är beredd att gå emot grundlagen, (2) förnekar politiska motståndares legitimitet genom att beskriva dem som exempelvis brottslingar, (3) vägrar fördöma politiskt våld eller till och med själv uppmuntrar till det, samt (4) är beredda på att inskränka sina politiska motståndares rättigheter genom att framhäva och glorifiera repressivt beteende hos politiker i andra länder (Ziblatt & Levitsky 2018). Detta förstärks av att folkvalda ledare även på olika sätt ökar sin makt och inflytande över media (Lürmann & Lindberg 2019). Hur Donald Trump och andra företrädare för det Republikanska partiet på flera sätt agerat i överensstämmelse med dessa punkter utvecklas av Erik Åsard i det här temanumret.

Ziblatt och Levitsky påpekar i sin analys av USA att institutioner som utvecklats ur det amerikanska politiska systemet alltid har haft sina svagheter, men att de politiska ledare som verkat inom systemet historiskt och gradvis har utvecklat en gemensam hållning av uppfattningar; en form av trosbekännelse för hur de här institutionerna ska ledas och vad som är röda linjer som inte får överskridas. Två normer har då varit vägledande enligt författarna: ömsesidig tolerans (mutual tolerance) och institutionell fördragsamhet (institutional forbearance) (Ziblatt & Levitsky 2018). Att behandla politiska rivaler med respekt och använda sig av fair play är således inte något som står uttryckt i konstitutionen men utgör en princip som har varit vägledande i den etablerade politiska praktiken (det man ofta kallar den levande konstitutionen). Den allt djupare polariseringen och det faktum att den vita majoritetsgruppen inom en närliggande framtid inte längre kommer att vara majoritet är två faktorer som de menar har skapat en epidemisk spridning av viljan att bryta mot dessa etablerade normer. På så sätt har den amerikanska konstitutionen visat sig skörare än man tidigare trott och inte alls ett skydd mot ett demokratiskt sammanbrott. Om partipolitiska sprickor förvärras och de oskrivna ”reglerna” fortsatt bryts, kan enligt författarna en framtida president mycket väl (snart) bli ett än större hot mot demokratin än vad Donald Trump var.

Även om Ziblatt och Levitsky i sin bok från 2018 skrev att det inte fanns något akut föreliggande hot om att USA skulle förvandlas till en diktatur så har båda författarna i intervjuer efter Trumps presidentskap understrukit att de överraskats av hur Trumps agerande undergrävt många demokratiska principer och detta på ett mer dramatiskt sätt och på kortare tid än de kunnat föreställa sig. I en artikel i *The Atlantic* efter sjätte januariattacken mot den amerikanska kongressen 2021 (senare publicerad via ”Protect democracy”), hävdade Ziblatt och Levitsky att den amerikanska demokratin, inte minst om Republikanerna tar

tillbaka representanthuset i mellanårsvalet 2022, är hotad på allvar. De menar att eftersom det Republikanska partiet har radikaliserats på ett så dramatiskt sätt, är risken överhängande att de kommer att försöka stjäla presidentvalet 2024 (Zibblatt & Levitsky 2021). Det Republikanska partiets möjligheter att vinna t ex kongressvalet 2022 är dessutom stora. Historiska jämförelser gör det till och med högst sannolikt. Enligt studier gjorda av FiveThirtyEight har den sittande presidentens parti förlorat mellanårsvalen med tämligen stora marginaler (i genomsnitt 9 procentenheter) trots att man året innan har lett i olika opinionsmätningar (vilket Demokraterna gör i skrivande stund drygt ett år före valet). Undantaget är George W. Bush som efter 11/9 attackerna hade stöd genom att amerikaner slöt upp i kriget mot terrorismen 2002 (Rakich 2021).

EKONOMISKA ELLER KULTURELLA FÖRKLARINGAR TILL ANTI-DEMOKRATISKA KRAFTER?

En annan forskare som på senare år lyft vår tids demokratihot och den rörelse av auktoritära populister som vinner alltmer inflytande är Yascha Mounk. I sin bok *The People vs. Democracy – why our freedom is in danger and how to save it* (2018) beskriver han hur människors tilltagande frustration över att deras vardagssituation försämrats – i kombination med upplevelsen av att politiker inte engagerar sig i "deras" frågor eller har blivit alltmer korrupta, öppnat vägar för demagoger som lovar att återgå till något som en gång varit. Mounk pekar bland annat på hur *nostalg* har blivit en kärna i de budskap som vår tids auktoritära populister använder sig av och att detta är framgångsrikt just för att den faktiska livssituationen för många familjer i ex USA inte har förbättrats på flera decennier. Klyftorna har dessutom ökat dramatiskt vilket gör att det inte alls är irrationellt att vara rädd för att framtiden ska innebära ännu fler eftergifter och tuffare villkor för dem som redan har det svårt enligt Mounk. Sviktande hopp inför framtiden är en framträdande känsla bland många idag, vilket skiljer sig markant åt från hur det var för några decennier sedan (Mounk 2018, Putman 2016, Stranne 2020).

Idén om att människors frustation bottnar i ett missnöje över att politiska institutioner inte längre bidrar till social och ekonomisk förändring till det bättre för människor stöds av flera studier (se exempelvis Judis 2016, Mischra 2017, Pettifor 2017). Pankaj Mischra har i sin studie från 2017 noterat hur vi nu bevittnar en "tid av ilska" som han menar bottnar i hur arbetare har sett sina villkor försämrats avsevärt. I kölvattnet av detta har personer som Trump kunnat hävda sig som "försvarare av dem som lämnats i bakgrunden" av globaliseringen (Pettifor 2017). Andra beskriver hur skiftet från att stimulera efterfrågan och minska ojämlikheter till en nyliberal agenda av avregleringar, låglönejobb och massiva skattesänkningar framför allt för förmögna under 1980/90-talen öppnade för auktoritära populister att bli en röst för missnöjet som följde (Judis 2016). Pengarnas och särintressenas stora inflytande över politiken i USA förstärker de här upplevelserna.

Andra forskare vill snarare rikta ljuset mot upplevelsen av en *kulturell* backlash bland många människor i västvärlden generellt – och i USA i synnerhet. En känsla som också det följt av globaliseringen men då från perspektivet hur den vita majoriteten i USA uppfattar sina privilegier som hotade. Detta är något som framkommit i stora studier av bland andra Norris och Inglehart (2019) och Abranjo och Hajnal (2015). Norris och Inglehart förnekar visserligen inte att stödet för auktoritära ledare är större bland grupper som förlorat ekonomiskt på globaliseringen, men de menar att den kulturella reaktionen mot den kraftfulla liberaliseringen rörande värdefrågor som familjesyn, sexualitet, ras med mera har en större betydelse. Dessutom vill dessa väljare att deras land ska stå sig starkt i konkurrens med andra och att de politiska ledarna ska prioritera *sina* medborgare, vilket de uppfattar står i motsats till globaliseringens principer och försvagningen av nationalstaten. Att rasism motiverade många av Trumps väljare, till och med mer än inkomstklyftor och orättvisor, har även framkommit i en rad studier efter valet 2016 (Abramowitz 2018, Edsall 2019, Wood 2017). "Kulturell oro" och rasism har varit helt centralt för Trumps popularitet enligt undersökningar gjorda av exempelvis forskningsinstitutet PRRI (Cox m.fl 2017).

De här olika perspektiven på vad försvagningar i demokratiska värderingar bottnar i, står egentligen inte i motsats till varandra utan kan och bör förstås, precis som Erik Åsard och Martin Gelin argumenterar för i sin bok *Hotet mot demokratin* (2019), som interagerande problem som behöver beaktas parallellt. Kulturell oro kan (och har inte sällan) sitt ursprung i en konkret främlingsfientlighet, men det kan också uppstå i konkurrens om knappa resurser. Indikatorer på vad som bidrar till att nedmontera olika demokratiska principer bör också sökas på olika nivåer, i människors mentala kartor såväl som i formella förändringar i de institutioner som ska värna och bevara våra friheter.

Oroande utvecklingstendenser i USA

Nedan följer en genomgång av några av de utvecklingstrender som vi kan se i det amerikanska samhället idag och som på olika sätt försvagar demokratin. Det är faktorer som, om de inte bromsas, riskerar att förstärka varandra i en negativ utvecklingsspiral och successivt destabilisera samhället mer och mer.

Blicken i den här texten är till stora delar riktad mot förändringar som det Republikanska partiet drivit på under det senaste decenniet eftersom en rad saker av det som gjorts av dem, av bedömare har uppfattats som "systemhotande". Det är emellertid viktigt att framhålla att en rad andra samhällstrender som undergräver demokratin robusthet inte är partibundna utan har påverkats av såväl demokraternas som republikanernas politik och retorik. Några av dessa utvecklingstrender berörs också nedan, om än i mindre detaljerad form.

FÖRÄNDRINGAR AV DELSTATERNAS VALLAGAR

Som beskrevs inledningsvis har vi under det senaste årtiondet sett flertalet förändringar i delstaters vallagar som en, i princip enig forskarkår, finner ytterst problematiska och som nu gör att man slår larm. De som stödjer de nya vallagarna hänvisar till argument som valintegritet och att valen genom dessa nya regler ska garanteras bli fria från bedrägerier som de menar är vanligt förekommande idag. Påståendena om oegentligheter (eng. voter fraud) har byggts upp sedan en längre tid i det Republikanska partiet, men har förstärkts av Donald Trump som redan 2016, och trots att han då *vann* valet, hävdade att det förekommit omfattande fusk och att han inte bara vunnit en majoritet av elektorsrösterna, utan egentligen även vunnit de s.k. "popular votes". Trump har sedan fortsatt att hävda att olika sorters valfusk är vanligt förekommande och successivt stärkt bilden bland sina följare att exempelvis illegala invandrare kan rösta, att vissa röster räknas flera gånger och att demokrater bussar människor från olika delstater för att rösta även i valdistrikt man inte själv bor i. Detta utan att det finns något stöd för dessa påståenden (Brennan Center for Justice 2017). Snarare visar en lång rad oberoende studier under senare decennier att det inte förekommer några felaktigheter i de olika amerikanska valen som skulle påverka valutgången i en viss riktning (Brennan Center for Justice 2017, Levitt 2007).

Ett målande exempel är Arizona där Trump påstod att det förekommit omfattande valfusk. Vid partioberoende undersökningar av valedslarna hittades 182 valedslar som bedömdes ogiltiga – av över tre miljoner (Christie & Cassidy 2021). Ändå har republikanskt färgade medier öppet stött påståenden om fusk och därmed möjliggjort dess breda spridning. Donald Trumps attacker på demokratin marknadsförts därtill av stora och inflytelserika (resursstarka) republikanska grupper (Mayer 2021). Resultatet har bland annat blivit att det från början lösa uppropet #StopTheSteal lyckats organisera sig till en stor rörelse. Dessa påståenden om valfusk legitimerar samtidigt de förändringar av vallagar, som nu görs och som i framtida val kan åstadkomma just det som Trump och Republikanerna inte lyckades med 2020, nämligen att vända resultatet till egen fördel (Ibid).

BAKGRUND TILL NYA HÅRDARE VALLAGAR

Hur de nya vallagarna ser ut återkommer vi till strax men först behöver förändringarna som nu görs placeras in i sitt sammanhang, nämligen i John McCains (Republikanernas) valförlust mot Barack Obama 2008. Politiska bedömare från både höger och vänster hävdade i eftervalsanalyserna att Republikanerna för överskådlig framtid var "dömda" förlorare eftersom deras väljarbas kraftigt sjunkit i antal, vilket gjorde det alltmer osannolikt för dem att i framtiden kunna vinna presidentposten. 2010 års Census (folkräkning), som alltså bara kom ett par år efter Obamas valseger, visade därtill att den amerikanska befolkningen var på väg mot ett demografiskt skifte där den vita majoriteten förväntas bli en minoritet runt 2043, vilket gjorde läget än mer akut. I en analys

inom det republikanska partiet, det s.k. "Growth and Opportunity Project", konstaterades att man måste hitta nya vägar för att attrahera väljare. Men i stället för att omforma det politiska innehållet för att nå nya väljargrupper med ett modernt politiskt innehåll, initierade några profilerade republikaner med Karl Rove och Ed Gillespie i spetsen, en plan med "tricks" som avsåg häva partiet från fritt fall. David Delay kunde i en studie från 2016 visa att denna plan, känd som "Ratf*king" innebar att man förberedde sig för att manipulera valutgången i framtida val. Redan kända och tidigare använda – men ljusskygga – verktyg och metoder togs med detta till helt nya nivåer (Deley 2016).

En massiv kampanj och ett strategiskt arbete inom partiet för att implementera denna plan blev möjliga tack vare pengar från stora bidragsgivare (Open Secrets). Med deras hjälp kunde man påbörja arbetet med att aktivt skapa möjligheter att utforma nya vallagar och använda Censusräkningen till nya 'innovativa' valdistriktsindelningar. I valet 2012 röstade dessutom en högre procentandel av afroamerikanska väljare än vita – 66,2 procent mot 64,1 procent (Census 2013), vilket ytterligare spädde på scenariot att republikanska värderingar var hotade (afroamerikaner röstar till över 90 procent på Demokraterna). De här förändringarna i såväl demografi som valdeltagandet i olika grupper där färgade väljare kommer att kunna spela en avgörande roll även i valkretsar där de inte är i majoritet, har samtidigt uppmuntrat rasistiska krafter och den vita maktrörelsen att öka sin mobilisering utifrån detta scenario. Och som vi idag känner till, allierade sig Donald Trump med dessa krafter i sin kampanj 2015–2016 och fortsatte sedan att flörta med dem under hela sitt presidentskap (Gelin & Åsard 2019).

VALLAGAR SOM FÖRSVÅRAR FÖR VISSA GRUPPER ATT RÖSTA

Den ena delen av de förändringar av vallagar som nu successivt implementeras rör regler och riktlinjer som införs som försvårar för vissa grupper att använda sin rösträtt. En lång rad nya lagar har införts i framför allt den amerikanska södern sedan 2013 som på olika sätt begränsar tillgången till vallokaler, öppettider, möjliga sätt att rösta och som försvårar information om valproceduren på olika språk. Det kan också handla om speciella ID-handlingar för att få rösta. Dessa lagändringar är en direkt följd av ett utfall i Högsta domstolen från 2013, *Shelby County vs Holder*, som fastslog att delstaterna var fria att inrätta nya och egna vallagar utan Justitiedepartementet godkännande eller diskussioner i federala domstolar, något som krävts tidigare (Legal Information Center). En studie av Ben Jealous och Ryan P. Heygood (2014) kartlade effekterna av *Shelby County vs Holder* i fem delstater direkt efter mellanårsvalet 2014 (Texas, Alabama, North Carolina, Virginia och Georgia). Ett par exempel på vad man hittade:

Texas, Alabama, Virginia och North Carolina efter 2013

Som en direkt konsekvens av utfallet i Högsta domstolen 2013 implementerade

Texas en av landets hårdaste lagar för identifikationshandlingar vid allmänna val. Delstaten hade redan 2011 krävt av väljare att de skulle uppvisa någon av sju specifika ID-handlingar för att de (1), skulle kunna registrera sig att rösta och/eller (2), för att de skulle kunna avlägga sin röst i vallokalerna. Dessa bestämmelser hade dock blockerats av Justitiedepartementet (mars 2012) utifrån att föreskrifterna ansågs strida mot 1965 års Voting Rights Act, eftersom hundratusentals människor saknade de efterfrågade handlingarna och det hela skulle slå oproportionerligt hårt mot Hispanics. Även en panel av tre domare i en federal domstol hade avslagit vallagen under sektion 5 i Voting Rights Act. Läget förändrades efter Högsta domstolens dom i målet *Shelby County vs Holder*. Nästan omedelbart efter att domstolen meddelat sitt utfall i målet, kunde Texas implementera lagförslaget från 2011 eftersom det inte längre fanns några hinder för den typen av inskränkningar. Samtliga av de regler för ID-handlingar, som hade presenterats 2011 men fått avslag, infördes med omedelbar verkan (Levine & Rao 2020). Utvärderingar av lagen har visat att de olika kraven på ID-handlingar bland annat medfört en kostnad för familjer med väldigt knapp ekonomi och att det svårligen blir en prioritering i den här gruppen att använda pengar för att rösta (Jealous & Heygood 2014). I Texas påverkades ca 1,2 miljoner människor av de hårdare reglerna. Samtidigt var marginalen för valutgången vid 2012 års senatsval 1 260 816 röster (ibid.). I delstaten blev också student-ID som många unga väljare redan hade tillgång till, ogiltigt som identitetshandling, medan exempelvis vapenlicenser godkändes.

Även lagändringar i Alabama efter 2013 påverkade människor ur de lägre samhällsklasserna negativt när det gäller möjligheten att kunna delta i olika val. Ca en halv miljon väljare där saknade de legitimationshandlingar som de nya lagarna krävde. Även lågt räknat var det minst en kvarts miljon röstberättigade som i praktiken fick försvårade möjligheter att kunna avlägga sin röst. Segermarginalen för den republikanske guvernören var 320 139 röster. Även i Virginia kan effekten sägas vara uppenbar. Där beräknas ca 198 000 väljare ha påverkats samtidigt som segermarginalen i senatsvalet 2014 endast var 16 727 röster (Jealous & Heygood 2014).

Hårdast ut efter 2013 gick däremot North Carolina som införde vad som kom att kallas för en "monsterlag", med en lång rad nya regler. Eftersom människors möjligheter att rösta kringsskars på ett extremt omfattande sätt tvingades man senare, efter ett domstolsutslag, att backa (Berman 2016), något som uppfattades som en seger för rösträtten bland svarta i North Carolina. Det har dock inte hindrat delstaten från att senare lägga fram nya, modifierade förslag, som innebär en rad inskränkningar, om än mindre omfattande än det ursprungliga förslaget (ibid.).

Oberoende rapporter från utredningar gjorda av US Government Accountability Office (GAO) har visat att nya lagar som sedan 2013 kräver specifika ID-handlingar har minskat valdeltagandet i särskild stor omfattning bland afro-amerikanska väljare (Voters of color). *Shelby County vs Holder* underminerade

på så sätt enligt experter, sektion 4b i Voting Rights Act från 1965 (läs vidare; justice.gov 1965) som brukar kallas för kronjuvelen i medborgarrättslagen och som har tjänat som en form av ”checkpoint” – en bastion – mot diskriminering av rösträtten. GAO-rapporten pekar särskilt ut Texas, Alabama och Virginia i detta avseende och de nya lagar som infördes där inför mellanårsvalet 2014 (US Government Accountability Office 2014).

FÖRÄNDRINGAR I VALADMINISTRATIONEN INFÖR 2022

Efter ytterligare valframgångar för republikanerna i valet 2020, och utifrån partiets ambition att ytterligare stärka sina chanser att vinna 2022 och 2024, har nu ytterligare lagförslag presenterats i olika delstater. Det ’Statement of Concern’ som är undertecknat av över 300 amerikanska forskare och som nämndes i inledningen av artikeln, pekade utifrån dessa nya lagförslag, i synnerhet ut förändringar i *valadministrationen* som ett särskilt starkt hot mot demokratin. Rapporten *”A Democracy Crisis in the Making”*, som publicerades via *Voting Rights Lab* (VRL), en partipolitiskt obunden organisation som kartlägger alla lagar och lagändringar som reglerar amerikanska väljares möjligheter att rösta i olika val, visar problemens omfattning. Studien är genomförd som ett samarbetsprojekt mellan Law Forward, Protect Democracy och United States Democracy Chamber (alla politiskt obundna) och i den har över 2 600 vallagar studerats som på olika sätt styr valprocedurerna för amerikanska väljare. Man identifierade där minst 148 nya lagar i 36 av USA:s delstater de senaste åren som kunde klassificeras som lagar med ”omfattande betydelse” på så sätt att de åsidosätter grundläggande principer om hur val ska skötas (VRL Report 2021).

Men innan vi tittar närmare på innebörden av de här senaste förändringarna kan det vara viktigt att känna till lite om hur valadministrationen historiskt sett ut i USA. Genomgående kan sägas att valen genom historien administrerats av lokala myndigheter, alltså nära kopplat till och utformat efter lokala förutsättningar (Hawkins 2019). Över tid har processen successivt professionaliserats för att förhindra partiska hänsyn och felaktigheter, men variationer utifrån lokala och regionala förutsättningar har ändå tillåtits finnas kvar. Delstaternas ”secretary of state” har samtidigt haft det yttersta ansvaret för processen och för att säkerställa att vissa nödvändiga standarder ska finnas på plats och gälla alla (ibid.). På federal nivå har det därtill funnits vallagar som å sin sida garanterat några nationellt likvärdiga villkor (ex Voting Rights Act som garanterade minoriteter fullvärdig rösträtt 1965). Nu har emellertid, sedan valet 2020, lagförslag lagts fram som hotar att äventyra systemet och framtida val på så sätt att valutgången i stället kommer att kunna styras efter politisk färg.

FYRA OLIKA FORMER AV HOT MOT OPARTISK VALUTGÅNG

Av de 148 nya lagförslag (några har ratificerats, andra beslutats eller är uppe för avgörande) som rapporten *”A Democracy Crisis in the Making”*, identifierade

innebär särskilt stora förändringar, kunde man klassificera fyra olika former av hot mot en opartisk valutgång. Rapporten understryker också att dessa förändringar kan få betydelse redan i presidentvalet 2024. De fyra kategorierna är; (1) Seizure of control over election results, (2) Seizure of election responsibilities, (3) Meddling in election minutiae och (4) Imposition of criminal or other penalties for election decisions. Författarna till rapporten menar att genom att genomföra någon eller flera av dessa förändringar så skapas en potentiell risk att politiker kan påverka valprocessen på ett otillbörligt sätt. Vilka delstater som infört eller avser införa de här nya lagarna anges i tabellen nedan:

	Seizure of control over election results	Seizure of election responsibilities	Meddling in election minutiae	Imposition of criminal or other penalties for election decisions
Alabama				X
Arizona	X	X	X	
Arkansas		X	X	X
Connecticut		X		
Florida			X	
Georgia		X	X	
Indiana		X	X	
Iowa				X
Kansas		X	X	
Kentucky		X		
Maryland		X		
Michigan		X	X	
Missouri	X	X	X	
Nevada	X			
New York			X	
North Carolina		X	X	
North Dakota			X	
Oklahoma		X		
Pennsylvania		X		
South Carolina		X	X	
Tennessee		X	X	
Texas		X	X	X
West Virginia			X	
Wisconsin			X	X
Wyoming			X	

Det första området av de fyra handlar om att lagstiftarna (delstatskongresser) försöker skaffa sig kontroll över valresultaten. I praktiken innebär det att man ger delstatspolitikerna makten att bortse ifrån väljarnas vilja om valresultatet inte faller ut i enlighet med deras intresse. Det andra området handlar om att lagstiftarna tar över makten avseende ansvarsfördelningen i valprocessen. I åtminstone 16 delstater har man nu förändrat (fastslagit) eller föreslagit att

man ska ta bort vissa valadministrativa uppgifter från den verkställande makten (guvernören), eller Secretary of state eller andra tjänstemän där ansvaret tidigare legat, och i stället förlägga det till delstatskongressen. Det handlar då exempelvis om vem som ska avgöra när alla röster är färdigräknade och vilka som är giltiga/ogiltiga och därmed när man anser att man har tillräckligt underlag för ett resultat. Det tredje området rör hur lagstiftarna i delstaterna ger sig själva rätten att lägga sig i olika valdetaljer, det vill säga olika teknikaliteter som att godkänna valedlars utformning och kontrollera röstmaskiner, en form av mikromanagement, något som också har stor betydelse för rätts-säkerheten. Den sista av de fyra lagändringsformerna gäller ett kluster av lagförslag som medger nya straffrättsliga och civilrättsliga påföljder mot lokala valadministratörer. Ett exempel återfinns i Texas där man kan straffas om man som valadministratör ifrågasätter en rösträknares arbete (VRL Report 2021 I:6f). Sammantaget understryks att de här lagförslagen på ett påtagligt sätt äventyrar rättvisa val och grundläggande demokratiska principer. Det kommer således att bli möjligt i de delstater som implementerar dessa nya lagar att fatta beslut om valresultatet som strider mot utfallet i valet, dvs folkviljan.

Den mest alarmerande av de här förändringarna är just att det ger delstatskongresserna möjlighet att stjäla ett resultat de ogillar. Det innebär att de spärrar som hindrade republikaner i delstater som Georgia³ och Arizona att 2020 kullkasta resultatet i presidentvalet med hänvisning till "bedrägeri", kan komma att tas bort till valet 2024 (VRL Report 2021 I:8). En ytterligare aspekt som framkommer i rapporten är att de tillfälliga möjligheter som skapades under pandemin i olika delstater, med avsikten att göra det möjligt att rösta på ett mer flexibelt sätt under en pågående kris, nu samtidigt förbjuds på flera håll. Exempel är ökade öppetider, längre tidsintervall för brevröstning eller att få dela ut förtäring vid längre köbildning. Sammantaget menar utredningen att det som nu händer inte är något mindre än en "disaster in the making" (VRL Report 2021 I:29).

Bland annat till följd av de här nya lagförslagen och lagändringarna har profilerade republikaner som inte tillhör "Trumpfalangen" inom partiet, liksom initierade skribenter, varnat för att den inledningsvis amatörmässiga "stop-the-steal" rörelsen, som formerades efter valet 2020, nu har utvecklats till ett avancerat projekt som organiserar en rikstäckande kampanj för att säkerställa att Trumpfalangen i partiet kommer att ha den kontroll över olika nivåer av valmyndigheter i valet 2024, de saknade 2020 (Kagan 2021). De menar att transformeringen av den amerikanska demokratin mot en autokrati genom detta har förstärkts ytterligare bara under det gångna året (Wolf 2021). Problemet har alltså inte minskat som en följd av att Trump lämnat Vita huset. Republikanska tjänstemän som stod emot

3 I detta val blev Georgias secretary of state, (rep) Brad Raffensperger känd när han tillsammans med delstatsguvernören Brian Kemp vägrade att kullkasta resultatet genom att hålla fast vid att valet hade varit rättssäkert och rättvist.

påtryckningarna efter valet 2020 motas nu systematiskt bort genom en allvarlig politisering av valprocessen. De ”checks and balances” som grundlagsfäderna skapade för att hindra maktmissbruk förutsåg inte att någon nationell partisolidaritet som överordnas annat skulle kunna växa fram; inte heller kunde man förutse att kongressledamöter och senatorer skulle vägra att reglera presidentens maktutövande för att rädda det egna partiet. Det är emellertid påtagligt menar Kagan och Wolf bland andra, att partiloyaliteten de senaste decennierna har överordnats idén om de olika maktgrenarnas roll i systemet (Kagan 2021). Resultatet är att republikanerna numera inte definierar sig utifrån någon ideologi, utan utifrån en trofasthet mot Trump (Wolf 2021). De nya lagarna och lagförslagen är ett direkt och allvarligt hot mot det mest grundläggande aspekterna av demokratin.

NYA VALDISTRIKT – “GERRYMANDERING”

En annan del av det amerikanska valsyste­met som inneburit en nedmontering av en rad demokratiska principer är ”re-districting” eller ”gerrymandering” som det kallas i folkmun. Begreppet är välkänt för många och handlar om sättet på vilket man ritar/delar in valdistrikt runt om i USA, men innebörden av fenomenet och vilka metoder som i praktiken används när delstaterna vart tionde år ska rita om sina valdistrikt är möjligen inte lika känt. Uttrycket gerrymandering har sitt ursprung från 1812 när dåvarande guvernören i Massachusetts Elbridge Gerry undertecknade en lag där en justering av valkretsindelningen gynnade hans eget parti. Det nya distriktet fick formen av en mytisk ödla (salamander) och sedan dess beskriver ordet gerrymandering hur valdistrikt ritas om för att gynna en särskild politisk kandidat, ett visst parti eller en väljargrupp (Stranne och Torén-Björ­ling 2020). Distriktet det handlar om är de geografiska områden på delstatsnivå som utgör väljarunderlaget för valet av ledamöter till representanthuset i den amerikanska kongressen och till delstaternas egna lagstiftande församlingar (delstatskongresserna).

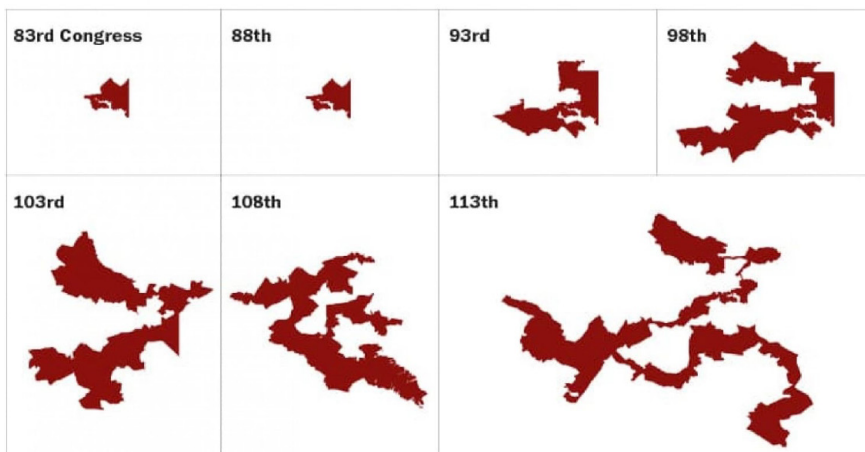
Valdistriktens utformning bestäms av guvernören och delstatens kongress i samband med att folkräkningen (Census) är genomförd, vilket alltså sker vart tionde år. Distriktens utformning får på det sättet konsekvenser i flertalet val (det är exempelvis val till kongressen vartannat år). Att rita om valdistrikt så att det gynnar det egna partiets intresse har en lång tradition bakom sig och har utnyttjats av både demokrater och republikaner. Det strider inte heller mot konstitutionen att använda möjligheten att basera valkretsindelningen på politisk tillhörighet. Sättet på vilket det här har gjorts och i vilken omfattning har dock förändrats över tid och det senaste decenniet har det kommit att uppmärksammas som ett problem av såväl forskare som demokratiinstitut och organisationer som driver frågor som rör minoriteter och andra utsatta grupper (Fairdistrictspa.com).

Att gerrymandering har kommit att bli en så omdebatterad fråga på senaste tiden har också det att göra med utvecklingen sedan 2010. Republikanerna

vann i mellanårsvalet det året stora framgångar i många delstatsval, vilket gav dem en unik möjlighet att stöpa om flera betydande distrikt (Stranne & Torén-Björling 2020). Av samma skäl som beskrevs kring utformningen av nya vallagar, nämligen det Republikanska partiets insikt om problemen med att vinna framtida val, blev även gerrymandering något som utnyttjades effektivt. En annan faktor som gör principen till en ”ny” och aktualiserad fråga är de förändrade förutsättningar vår tids teknikutveckling skapar. Numera kan man med hjälp av sofistikerade metoder och modeller enkelt räkna ut hur väljare fördelar sig ända ner till gatunivå. Eftersom väljare i USA registrerar sig utifrån parti har man mycket god kännedom om hur väljarsympatier ser ut i olika områden. Utifrån denna kunskap finns det sedan två sätt att gå tillväga: (1) man ritar distriktet så att det samlar så många motståndsväljare som möjligt i ett distrikt – s.k. ”packing”, eller (2) man splittrar upp motståndsväljarna i flera olika distrikt så att de inte får majoritet någonstans utan fördelas om – s.k. ”cracking”. På detta sätt minskar det totala inflytandet för det rivaliserande partiet och effekterna blir ofta tydliga (Greer 2012).

Som exempel kan nämnas Wisconsin 2018 där Republikanerna endast fick 46 procent av rösterna till delstatskongressen men kunde säkra 64 procent av platserna i densamma (Mills 2018). Eller Pennsylvania vid kongressvalet 2012 då Demokraterna vann med över 100 000 röster men Republikanerna trots det vann 13 av 18 valkretsar. Man fick 71 procent av platserna i kongressen med bara 48 procent av rösterna (se vidare Princeton Gerrymandering Project och FairVote). En liknande snedfördelning fast till fördel för Demokraterna skedde samma år i Illinois med den skillnaden att partiet i vart fall hade vunnit en majoritet av rösterna (54 procent) men fick 72 procent av platserna i delstatskongressen (Zorn 2018). Att valdistrikten ritas upp genom principerna cracking och packing resulterar i distrikt som över tid tagit sig ytterst märkliga former:

THE EVOLUTION OF MARYLAND'S THIRD DISTRICT

SOURCE: Shapefiles maintained by Jeffrey B. Lewis, Brandon DeVine, Lincoln Pritcher and Kenneth C. Martis, UCLA.
 Drawn to scale.
 GRAPHIC: The Washington Post. Published May 20, 2014

UTFALL FRÅN HÖGSTA DOMSTOLEN VISAR EN FÖRÄNDRAD ATTITYD

Att valdistrikten ritas om handlar i grunden om att justera distrikten utifrån förändringar i befolkningsunderlaget (väljarunderlaget) så att distrikten har ungefärligen lika stor procentandel av delstatens totala befolkning för att varje röst ska väga lika mycket. En ledamot i den amerikanska kongressen ska således representera en viss procentandel av väljarna i en delstat. Delstaterna har olika många distrikt (ledamöter) baserat på hur stor delstatens befolkning är. Variationerna i antalet valdistrikt i en delstat blir därför stora; Illinois har exempelvis 18 kongressledamöter (utsedda i var sitt valdistrikt) medan Nebraska endast har tre (govtrack.us). Att ledamöterna i praktiken representerar en korrekt andel av väljarunderlaget i delstaten är däremot inte en självklarhet. Snarare har det funnits flera exempel på hur det sett väldigt olika ut i en viss delstat. Högsta domstolen har dock i flera viktiga avgöranden genom historien slagit fast att väljarunderlaget inte får vara för ojämnt fördelat mellan en delstats olika distrikt. Men en förändring i domstolens senare tolkning av principen pekar i riktning mot att den normen försvagats.

Exempel på domar i Högsta domstolen i frågan om just fördelningen av väljare i varje distrikt som brukar pekas ut som betydelsefulla (National Conference of State Legislatures) är t ex *Reynolds v. Sims*, 377 U.S. 533 från 1964 där man tog upp utformningen av valdistrikten i Alabama som vid tiden för prövningen inte hade ritat om sina distrikt sedan 1903. Det visade sig då att det största distriktet i senatsvalet hade 41 gånger så stort väljarunderlag som det minsta distriktet och att det största distriktet i valet till representanthuset hade 16 gånger så många som det minsta. HD underströk i sitt utlåtande att valdistrikten ska ha en jämn fördelning av väljare och att Alabama behövde göra en betydande förändring för att det skulle anses vara grundlagsenligt. I fallet *Karcher v. Daggett*, 462 U.S. 725 1983 underströk HD på samma sätt att populationen av väljare i en delstat ska fördelas jämnt mellan valdistrikten. Denna gång gällde fallet New Jersey. Ett utfall från 2016 gav däremot ett annorlunda resultat, vilket föranlett juridiska experter att uppfatta ett skifte i Högsta domstolens uppfattning. I *Evenwel v. Abbott*, 136 S. Ct. 1120 2016 bekräftade nämligen Högsta domstolen att dess tidigare ståndpunkt att delstaterna ska använda den totala befolkningen för att uppnå ”en person – en röst” ska gälla som grundprincip, men att andra metoder också är tillåtna, exempelvis att använda registrerade väljare och dela upp distrikten utifrån dessa, något som bör ses en glidning som riskerar att missgynna grupper med lågt valdeltagande (National Conference of State Legislatures).

Distrikt får inte vara rasdiskriminerande

Som nämnts är justeringar i valdistrikten baserat på politisk tillhörighet inte uttryckligen olagligt. Något som däremot är förbjudet är att rita om distrikt så att de blir rasdiskriminerande. I praktiken är detta dock svårt att förhindra och

flera människorättsorganisationer har slagit larm om hur valdistrikten i praktiken diskriminerar minoriteter. Sedan 1960-talet då nya medborgarrättslagar gjorde afroamerikaner till fullvärdiga medborgare med okränkbar rösträtt har flera utfall som prövats påvisat otillbörlig indelning utifrån ras, och utfallen från HD har varit samstämmiga i sin kritik. I fallet *Shaw v. Reno*, 509 U.S. 630 1993 där målsägande hävdade att ett distrikt i North Carolina var "racial gerrymandered" menade HD exempelvis:

Legislative and congressional districts will be struck down by courts for violating the Equal Protection Clause if they cannot be explained on grounds other than race. While not dispositive, "bizarrely shaped" districts are strongly indicative of racial intent.

På samma sätt ansåg HD 1996 i *Bush v. Vera*, 517 U.S. 952 att tre nya distrikt i Texas (av 30) hade utformats utifrån rasmässiga faktorer på ett "bisarrt" sätt och därmed inte konstruerats så "kompakt" som är önskvärt. Slutsatsen var att valdistrikt behöver vara någorlunda sammanhållet utformade för att inte riskera att uppfattas som rasmässigt grundade. I utfall efter 2013 och HD:s tolkning av *Shelby County vs Holder*, har stämningar med hänvisning till rasmässig åtskillnad emellertid inte tolkats som ett lika tydligt problem. *Cooper v. Harris*, No. 15-1262, 581 U.S. ___, 137 S. Ct. 1455 från 2017 gav exempelvis en vidare/mer öppen tolkning av vad som är en valdistriktsindelning baserad på partisympatier och vad som skulle kunna tolkas som en rasmässig indelning (National Conference of State Legislatures).

Rättsprocesser runt gerrymandering pågår nu i många delstater och ett par av de mest extrema försöken att styra valutgången genom 'cracking' och 'packing' har fått backa, exempelvis i North Carolina och Pennsylvania, men på många håll har distrikten blivit alltmer tydligt indelade. Brennan Center for Justice menar att Högsta domstolen genom sina domar under senare år har visat att de inte avser göra någonting åt problemen med att distrikten nu ritas på ett sätt som skapar stor diskrepans mellan majoritetsutslaget i valen och hur platser fördelas samt att rasmässiga indelningar riskerar att bli normerande (Ibid).

Distriktens utformning spelar roll för valdeltagande

Hur distrikten ritas upp har också visat sig ha stor betydelse för valdeltagandet. Ballotpedia, en oberoende digital encyklopedia för fakta om den amerikanska valprocessen, har kartlagt valet 2020 och kommit fram till att det enbart var 41 av representanhusets 435 platser (9,4 procent) som kunde betecknas som öppna då (U.S. House battlegrounds 2020). De övriga 90, 6 procenten var alltså mer eller mindre destinerade för det ena eller andra partiet. Det gör att många väljare uppfattar att deras röster saknar betydelse.

Under 2021 var det återigen dags för delstaterna att rita om sina valdistrikt utifrån folkräkningen 2020. Valutgången 2020 innebar att 27 av

landets guvernörer är republikaner (23 demokrater) och att 29 delstater har en republikanskt styrd delstatskongress (Multistate Insider Resource). Därmed är möjligheterna för republikanerna betydande att fortsätta på den inslagna vägen att försöka påverka utfallen av valen även de närmaste tio åren. En bit in i processen varnar bedömare nu också för vad de ser hända. Exempelvis skriver Paul Waldman i Washington Post den 18 november 2021:

The word “redistricting” doesn’t carry the same inherent drama as a crowd of rabid thugs breaking doors and windows to storm the Capitol. But the way it’s proceeding right now, in its own way it’s just as much of an assault on our democracy. //...// The process, which happens after every census, is not yet complete //...// But it’s already shaping up to be a profound diminution of democracy.

Bara ett knappt tiotal av delstaterna i USA har överlåtit arbetet med att utforma valdistrikten till politiskt oberoende kommissioner. De alltmer och allt fler extrema exempel man idag ser runt om i USA:s olika delstater vad gäller utformningen av valdistrikten gör att forskare sedan en längre tid pekat på behovet av att reglera möjligheterna att rita om valkretsar utifrån partitillhörighet (Lessig 2019). Samtidigt är risken stor att demokratiskt styrda delstater följer efter den utveckling som drivits på av republikaner.

Samhällstrender som bidrar till demokratins försvagning

Nya vallagar som rör medborgares möjligheter att rösta och valadministrativa aspekter, liksom hur man utformar valdistrikt, är konkreta exempel på förändringar som inskränker de mest grundläggande av våra demokratiska principer: rösträtten och idén om varje rösts lika värde. Det är allvarligt i sig men riskerar att successivt minska tilltron till systemet och därmed försvaga det från flera håll. Men det finns en lång rad andra utvecklingstrender i USA som under de senaste decennierna rört sig i en riktning som också kan sägas vara utmanande för demokratins robusthet, även om vi väljer att utgå ifrån en smal demokratimodell: (1) den fördjupade polariseringen både bland allmänheten, i politiken och i media, (2) den minskade tilltron till den amerikanska samhällsmodellen, bristande framtidstro och reella socioekonomiska problem, och (3), vikande förtroende för den politiska ”eliten” och politiska institutioner. Det rör sig således om en mix av faktorer som på olika sätt spår på misstron mot och missnöjet med systemet och som riskerar att skapa en självförstärkande logik vars negativa effekter kan vara svåra att bromsa. Det finns inget skäl, och framför allt är det i princip omöjligt, att rangordna i vilken grad dessa trender hotar den amerikanska demokratin, men en faktor som försvårar för dem som

vill motverka de negativa utvecklingstrenderna och som därmed kan sägas vara överordnat annat, är (4), pengarnas tilltagande inflytande över politiska beslutsprocesser. Det är ett problem som vuxit fram över lång tid men som förstärks av Högsta domstolens beslut Citizen United Act från 2010, som ger enskilda bidragsgivare möjlighet att skänka hur mycket pengar som helst till en kampanj.

PENGARNAS ÖKADE INFLYTANDE ÖVER POLITISKA PROCESSER

Såväl pengar som framträdande lobbygrupper, policyinstitut och tankesmedjor (think tanks) genom vilka mycket av pengarna passerar, har länge haft stort inflytande över politiker och politiska beslutsprocesser i USA (Abelson 2018, Rich 2004). Donationer och engagemang i mindre eller större tankesmedjor fyller en viktig funktion för gräsrotters politiska deltagande, och många framgångsrika ”kampanjer” och framgångsrikt lobbyarbete har bidragit till att få upp frågor på dagordningen som möjligen annars skulle passera obemärkta. Men det är ett sedan länge uppmärksammat problem att pengarna kommit att styra alltmer av politiken och att det är de stora donationerna som tagit över till förmån för storföretagsintressen och enskilda starka intressen som formeras via lobbygrupper. Experter talar idag om systemet som alltigenom korrupt (Lessig 2019). Samtidigt har policyinstitut och tankesmedjor rört sig från visionära projekt som skulle erbjuda amerikanska politiker olika perspektiv och ”hjälp att tänka”, till alltmer ideologiskt färgade och drivna satsningar utifrån ensidiga intressen (Rich 2004).

Institutionerna presenteras och uppfattas trots det ofta som fortsatt oberoende. Med sina analyser och sina direkta kopplingar till enskilda politiker och som rådgivare i olika instanser i de alltmer politiserade administrationerna, har de skaffat sig en påtaglig makt. Lobbygrupperna har inte bara blivit en accepterad del av policyprocessen i Washington, utan blivit alltmer centrala i beredningsprocessen av nya lagförslag m.m. I takt med den politiska polariseringen fördjupats, ser vi samtidigt hur ordförandena i kongressens olika utskott inte sällan ensidigt kallar experter från de policyinstitut som de själva ser som lämpliga, varpå utfrågningar fått en tydlig politisk slagsida; de ger inte en balanserad bild för utskottsledamöterna att ta ställning till i olika sakfrågor (Stranne 2015).

Idag finns det ca 1 800 tankesmedjor i USA och även de mindre instituten (eller andra organiserade grupper) kan vid rätt tillfälle få gehör för en specifik sakfråga, men de stora tunga aktörerna på K-Street i centrala DC har ojämförligt störst inflytande, något som mäts utifrån mediegenomslag, påverkan på opinionen och konkreta lagförslag i kongressen. Pengarnas och lobbygruppernas oproportionerliga inflytande har vuxit fram som ett allt större problem de senaste decennierna. Daniel Lindvall beskriver i sin artikel i detta tidskriftsnummer exempelvis hur klimatlobbyn effektivt motarbetade initiativ på

klimatområdet med stora pengar och strategiska kampanjer på 1980/90-talen. I kölvattnet av IPCC:s klimatrappporter de senaste åren kan vi nu se hur effekterna av ensidiga och resursstarka kampanjer kan få förödande konsekvenser. Men trots kunskaper om lobbygrupperns redan omfattande inflytande över politiska beslut bestämde Högsta domstolen 2010 i målet *Citizens United v. Federal Election Commission* att tidigare regleringar för hur stora donationer enskilda aktörer kan ge till en viss kampanj skulle tas bort. I stället blev det genom Citizen United Act möjligt att skänka i princip hur stora summor som helst (Citizen United 2010). Det får visserligen inte ske direkt till en enskild politiker, utan måste administreras av så kallade Super Pacs, men konsekvensen är desamma. Aktörerna med de stora pengarna kan själva välja hur mycket de vill använda för att påverka politikens utformning, och inte sällan uppgår det till tiotals miljoner eller till och med hundratals miljoner dollar. Kritiken mot detta kommer främst från demokratiskt håll. Företrädare för Republikanerna menar att alla har samma möjligheter att attrahera pengar och att organisationer till vänster är del av samma spel och också får stora bidrag (Munson 2020).

De olika synsätten till trots, forskning har påvisat konkreta negativa konsekvenser för demokratin och för vanliga väljare, som ett resultat av pengarnas inflytande och lobbyorganisationernas förfinade och strategiska arbete. Forskarna Martin Gilens och Benjamin I Page vid Princeton University, kunde exempelvis i en studie som baserades på 1 779 olika lagförslag över en tjuugoårsperiod, visa att *folkviljan* inte spelar någon roll för vilka lagförslag som går igenom eller avslås i den amerikanska kongressen. Oavsett om stödet är ytterst begränsat för ett lagförslag (närmare noll) eller om det är ovanligt stort (närmare ett hundra) så är sannolikheten att det ska passera kongressen alltid runt trettio procent (Gilens & Page 2014). Deras studier visar alltså att majoritetsviljan inte är det som primärt styr politiska beslut i USA utan att det i de flesta fall är särintressen. De sammanfattar sin omfattande studie på följande sätt:

The central point that emerges from our research is that economic elites and organized groups representing business interests have substantial independent impacts on U.S. government policy, while mass-based interest groups and average citizens have little or no independent influence. Our results provide substantial support for theories of Economic-Elite Domination and for theories of Biased Pluralism, but not for theories of Majoritarian Electoral Democracy or Majoritarian Pluralism. //...// One [result] is the nearly total failure of “median voter” and other Majoritarian Electoral Democracy theories. When the preferences of economic elites and the stands of organized interest groups are controlled for, the preferences of the average American appear to have only a minuscule, near-zero, statistically non-significant impact upon public policy.

Lawrence Lessig, professor i juridik vid Stanforduniversitetet, visar på liknande problem i en rad studier och böcker. Han pekar inte bara på hur korrupt systemet har blivit genom särintressenas oproportionerliga inflytande och hur det leder till att grundläggande principer sätts ur spel. Han understryker också att det numer finns en ökad medvetenhet bland amerikaner om att politiker styrs av pengaintressen vilket, enligt honom, är en bidragande orsak till att förtroendet för politiker och politiska institutioner har minskat dramatiskt och fältet lämnats öppet för demagoger som Trump (Lessig 2018).

Som en motvikt till den här utvecklingen pågår det en lång rad projekt, baserade på initiativ från forskare, experter, mediepersonligheter och vanliga gräsrotsrörelser runt om i USA, som på olika sätt försöker uppmärksamma de systemfel som successivt vuxit fram. Ett exempel är filmstjärnan Jennifer Lawrence som är ansiktet utåt för kampanjen *Unbreaking America – Solving the corruption crises*. Den här formen av aktiviteter ska inte underskattas, och optimistiska historiker brukar lyfta fram just att det engagemang som finns på olika nivåer i det amerikanska samhället gång på gång skapat motrörelser mot olika skevheter och hot, och att det därför finns skäl att tro på möjligheten att förändra det som blivit fel. Men faktum kvarstår, flera för demokratin väsentliga funktioner och processer rör sig i fel riktning och har på kort tid utmanat några grundläggande institutioner i det amerikanska politiska systemet, med minskat förtroende bland allmänheten som följd.

TILLTAGANDE POLARISERING

En annan trend som destabiliserar det amerikanska samhället och påverkar demokratin negativt är den allt djupare polariseringen som yttrar sig på flera sätt. USA har alltid varit polariserat, hela dess politiska system bygger på principen att människor ska kunna tycka olika och uttrycka det. Det har också alltid varit ett ojämnt samhälle, med en stor acceptans för att vissa människor lyckas bättre än andra. Men några nya saker utmärker sig nu. I tidigare faser av djup splittring liksom vid oroligheter i det amerikanska samhället i modern tid, så har dessa gällt åsiktsskillnader i enskilda sakfrågor (såsom under Vietnamkriget), samtidigt som människor har kunnat känna enighet över ideologiska gränser om annat. Numera ser vi i stället att amerikaner, tydligt uppdelat i partisympatier, är djupt splittrade i princip *alla* frågor, med ytterst få saker som förenar dem (Dunn m.fl. 2020). Vid tidigare stora kriser, som exempelvis vid terrorattackerna 2001, kom amerikaner samman i nationell gemenskap i nationell gemenskap, medan pandemin de senaste åren istället har *ökat* splittringen och skapat fler spänningar (Fisher 2021).

Minskad tilltro till det amerikanska systemet

De senaste decennierna har vi också kunnat notera en kraftigt minskande tilltro till det amerikanska samhällssystemet (PEW Research Center 2012).

Mellan 1998 och 2014 (det vill säga åren precis före Trumps kandidatur) hade andelen amerikaner som uppfattade det ekonomiska systemet som i grunden rättvist sjunkit från 68 procent till 44 procent (Cooper 2015). Det visade sig också att två av tre amerikaner uppfattade att systemet inte längre innebar lika möjligheter för alla, vilket får anses ha varit en bärande pelare för systemets legitimitet genom landets moderna historia, byggd på tanken att alla har chans att lyckas om man bara jobbar hårt nog (Stranne 2020). När fokus nu riktas mot tänkbara brister i *samhället* i stället för mot individens eget misslyckande, som varit ett karaktärstreck för idén om den amerikanska drömmen, ökar risken för omvälvande politiska protester och att missnöjet i högre utsträckning än tidigare riktas mot "politiker" och "etablissemangen" eller mot "andra grupper" än dem man själv ser sig tillhöra. Under senare år har vi sett en rad exempel på detta, bland annat genom Black Lives Matter-rörelsens demonstrationer mot polisbrutalitet som också bottnat i djupa strukturella orättvisor.

Och klyftorna i USA 2021 är de facto de djupaste sedan 1920-talet (Colombo 2019). Redan i inledningen av 2010-talet levde 15 procent av befolkningen i fattigdom (Poverty USA). En betydande grupp amerikanska arbetare hade då inte haft en reallöneökning på närmare fyra decennier samtidigt som de rika sett sina löner öka med närmare 10 procent (Pew Research Center 2014). Som en konsekvens av pandemin förstärks ojämlikheten och otryggheten ytterligare. Närmare 54 miljoner amerikaner beräknas leva under vad som kallas "matsäkerhet" de närmaste åren (Balch 2020) och den sociala mobiliteten har sedan länge minskat (Putnam 2016). För andra grupper har ekonomin blivit bättre men den gemensamma upplevelsen av att USA håller på att tappa fart i jämförelse med konkurrenter som Kina skapar osäkerhet och frustration också i de mer välbärgade samhällsklasserna. Var gränsen för hur ojämlikt ett samhälle kan vara utan att det skapas social och politisk oro varierar utifrån samhällsmodell och är svår att identifiera. Men när ojämlikhet och ekonomisk osäkerhet blandas med en rad andra destabiliserande faktorer så uppstår spänningar som inte bara kan leda till en misstro mot "systemet", utan också antända gnistor och leda till våld som lätt eskalerar.

I detta avseende blir det särskilt allvarligt att förtroendet för Washington och olika myndigheter samtidigt är dramatiskt lågt. Bara två av tio amerikaner har på senare år känt stort förtroende för politiker och en ökande andel uttrycker djupt förakt för "eliten" (Pew Research Center 2021). Jämför man med hur det såg ut för femtio år sedan var siffrorna de motsatta. Då hade 8 av 10 amerikaner högt förtroende för politiker. Förtroendet för såväl informationen om valet i media, som själva valprocessen är därtill alarmerande lågt, framför allt bland republikaner där nära nog 70 procent efter valet i november 2020 menade att de kände osäkerhet om valet hade gått rätt till (Jones 2020). Sedan några år tillbaka ser vi samma dramatiska trend vad gäller det generella förtroendet för media. Misstron mot media har därtill spänts på av president Trump som

bedrivit, vad han själv kallat för, ett ”krig mot media” och utsett media till ”folkets fiende” (Kalb 2018). En kampanj som fortsatt efter hans presidentskap.

Vi kan samtidigt konstatera att amerikanerna har översköljts av desinformation av olika slag (Colliander 2020). Under sin presidenttid underminerade Trump sanningen genom att använda felaktiga eller missvisande påståenden mer än 25 000 gånger (Strömbäck 23 november 2020). I ett klimat som detta blir det allt svårare att nå ut med samhällsviktig information och att få människor att mötas över olika gränser och att dämpa konfliktytorna. Spända och infekterade åsiktsskillnader och rädsla riskerar snarare att bli lättantändliga konflikter och kan dessutom blossa upp och förstärkas med hjälp av att desinformation sprids på nätet. Nu vittnar allt fler inifrån de stora techbolagen om hur plattformar som Facebook och Instagram styr över användare till information och bilder som kan vara direkt antidemokratiska. I senatens Commerce Committee 5 oktober 2021, berättade en tidigare medarbetare vid Facebook, med hjälp av tusentals dokument, om hur arbetsmetoder används som är direkt systemhotande (uppmuntrar antidemokratiska krafter) (Hearing 5 oktober 2021). Att sociala medier på flera, nya och allvarliga sätt bidrar till anti-demokratiska idéers spridning stöds också av aktuell forskning. I *Journal of Democracy*, juli 2021, publicerades flera artiklar som pekar ut olika sätt på vilka sociala medier utgör hot mot demokratin. Det handlar då om långt många fler dimensioner än att trollfabriker påverkar algoritmer och konkret försöker styra hur folk röstar. Lika allvarligt är enligt forskarna hur olika kampanjer och särintressen sprider desinformation på nya effektiva sätt och når många användare som påverkas av vad de ser (Faris & Donovan 2021).

Men det kanske allvarligaste i den här utvecklingen är att många amerikaner uppfattar skillnaderna mellan sig och andra som *existentiella*, det vill säga att man känner rädsla för ”de andra” och väldigt få (1 av tio Bidenväljare och 1 av 20 Trumpväljare) säger sig tro på ett större enande framöver (ibid.). Splittringen är i flera fall så djup att det har lett till att släkt- och vänskapsband helt brutits och att landet geografiskt segmenterats allt mer. Studier har visat att antalet amerikaner som flyttar från en delstat till en annan för att bosätta sig på en plats där den politiska majoriteten utgörs av det ”egna partiet”, har ökat (Liu m.fl. 2019, Fisher 2021). Tendensen är inte dramatisk, men synlig. Skillnaderna mellan det blå och det röda USA skärps och fördjupas och avståndet mellan människor växer.

Misstron mellan människor har gjort våld till en mer accepterad tanke. En studie vid Hoover Institute visade nyligen (2020) att en tredjedel av alla amerikaner ansåg att våld kunde vara försvarbart om fel kandidat vann och fyrtiofyra procent såg ”en del” våld som rättfärdigt (Diamond m.fl. 2020). Trump har under sin presidenttid dessutom, som Erik Åsard redogör för i sitt bidrag i denna volym, själv uppmanat till och underblåst våldsamheter. Som en konsekvens sägs det numer uttryckligen från myndighetshåll att de största

hoten inte längre kommer från utländsk terrorism, utan ifrån högerextrema grupper inom landet (Gellman 2021).

Det mest alarmerande i denna utveckling är att konflikter lätt eskalerar i samhällen som kännetecknas av en utbredd frustration och missnöje och där olika grupper organiserar sig mot varandra utifrån upplevelser av varandra som hot. En undersökning gjord vid Georgetown University hösten 2019 visade att så många som åtta av tio amerikaner också uppfattade att landet långsamt riskerar att röra sig i riktning mot inbördeskrig om utvecklingen inte bromsas upp (Georgetown University 2019). Idag uttrycker amerikaner även att de ser demokratin som hotad (Badger 2020). Barbara F. Walter, forskare vid University of California, San Diego, som studerat riskfaktorer som kan leda till en alltmer våldsamt utveckling och i värsta fall inbördeskrig menar nu att en rad aspekter finns i USA som rör sig i fel riktning (Walter 2021).

VÅLD BLIR EN ACCEPTERAD TANKE

De våldsytringar vi sett de senaste åren, med händelser som den i Charlottesvill 2017 och inte minst stormningen av Kapitolium 6 januari 2021, har inte bara på ett anmärkningsvärt sätt varit påhejade av USA:s president (Trump) och sedan ignorerats av republikanska politiker. De har dessutom byggts upp kring en idé om att kärnan i den amerikanska (vita) identiteten är hotad och att "något" konspirerar mot de amerikanska kärnvärdena. I detta sammanhang upplever människor som ansluter sig till exempelvis #stopthesteal att deras hela identitet står på spel och att våld är ett nödvändigt medel att stoppa detta. En viktig iakttagelse kopplat till 6-januari attacken som gjorts av en forskargrupp vid Chicago Project on Security and Threats, är att det som skedde bör förstås som en radikalisering av den amerikanska högern men då även "vanliga medborgare" och inte bara de som sedan länge varit organiserade i högerextrema grupperingar. Robert A. Pape som studerat extremism i flera decennier menar att man bör uppmärksamma en rad oroande faktorer här. Dels faktumet att medelåldern är ovanligt hög i den här gruppen jämfört med andra nationalistiska rörelser i t.ex. Europa, dels att många av aktivisterna är både välutbildade, egna företagare och människor med hög inkomst (Pape & Keven 2021). Den största andelen av de personer som stormade Kapitolium var inte heller medlemmar av etablerade vit-maktgrupperingar (89 procent av dem som arresterades var medborgare utan sådan koppling). En majoritet kom samtidigt från områden där Biden vunnit, inte från djupröda distrikt där de annars skulle kunna anses ha blivit marinerade i Trumppropaganda. Det mest illavarslande i detta enligt Pape, är att det innebär att det som annars betraktas som viktiga verktyg att bekämpa extremism med, såsom tillgång till arbete, bättre livsvillkor med mera inte är något som de här personerna saknar. De som är engagerade här bör därför förstås som "a new politically violent mass movement" som kan liknas vid de rörelser som fanns på Nordirland på 1960-talet eller Ku Klux Klan i USA på 1920-talet i USA och som spred sig i breda led (Ibid).

Avlutande diskussion

Det finns flera och goda skäl till de alarmistiska utrop och debattinlägg som på senare tid publicerats om tillståndet i den amerikanska demokratin. Redan idag finns forskare som menar att USA inte längre går att definiera som en liberal demokrati (Lindberg & Lundstedt 2021) men efter mellanårsvalet 2022 och presidentvalet 2024 riskerar USA definitivt, genom de lagändringar som föreslagits i flera delstater, att ha tagit tydliga steg mot autokrati. Detta för att vallagarna hindrar medborgare från att använda sin rösträtt och för att rösträkningsförfarandet genom dessa lagar politiseras och blir rättsosäkra.

Det som gör läget än mer alarmerande är emellertid hur många olika – och för demokratin grundläggande – beståndsdelar, som parallellt med valprocessens försvagning, nu successivt förändras i negativ riktning. Så gott som samtliga indikatorer på fenomen som försvagar demokratin gör sig gällande i USA idag; bristande framtidshopp, frustration, politikerförakt och bristande tillit till systemet och utfallet i olika val. Lägg därtill en allt djupare polarisering bland såväl befolkningen som politiker och brister i informationsflöden och påverkansmekanismer som försvårar för människor att fatta informerade beslut. Det är tendenser som alla utgör allvarliga påfrestningar var för sig, men som sammantaget riskerar att påverka varandra i en svårslöslig och självförstärkande negativ spiral.

Titeln på denna artikel – dvs. frågan om USA fortfarande är en demokrati – kan tyckas provokativ, men den är inte obefogad i ljuset av utvecklingen det senaste decenniet. Svaret är däremot inte alls givet, utan avgörs av hur vi väljer att mäta demokrati och hur vi väger olika aspekter mot varandra. Att landet inte har varit en fullt fungerande demokrati på länge står däremot helt klart, liksom att hoten är många. Vi kanske därav snarare bör ställa oss frågan: hur snabbt riskerar USA att bli en autokrati och vad krävs för att förhindra det?

Referenser

- Abelson, Donald E, 2018. *Do Think Tanks Matter?*. McGill-Queen's University Press.
- Abranjo, Marisa & Hajnal L, Zoltan, 2015. *White Backlash. Immigration, race and American Politics*. Princeton: Princeton U P.
- Abramowitz, Alan, 2018. *The Great Alignment, Race, party transformation, and the rise of Donald Trump*. Yale: Yale U P.
- Aldrich, John m.fl, 2021. "Statement of Concern – The Threats to American Democracy and the Need for National Voting and Election Administration Standards", tillgänglig på <<https://www.newamerica.org/political-reform/statements/statement-of-concern>>, citerad 2021-06-01.
- Alizada m.fl. 2021. "Autocratization Turns Viral". Democracy Report 2021. University of Gothenburg: V-Dem Institute. Tillgänglig på <https://www.v-dem.net/media/filer_public/74/8c/748c68ad-f224-4cd7-87f9-8794add5c60f/dr_2021_updated.pdf>, citerad 2021-08-08.

- Badger, Emily, 2020. "Americans Are Afraid. Not for Themselves, but for the Country", *New York Times*, tillgänglig på <<https://www.nytimes.com/2020/11/01/upshot/election-democracy-fear-americans.html>>, citerad 2021-06-13.
- Balch, Bridget, 2020. "54 million people in America face food insecurity during the pandemic. It could have dire consequences for their health", AAMC 15 oktober. Tillgänglig på <<https://www.aamc.org/news-insights/54-million-people-america-face-food-insecurity-during-pandemic-it-could-have-dire-consequences-their>>, citerad 2021-11-03.
- Berman, Ari, 2016. "The Country's Worst Anti-Voting Law Was Just Struck Down in North Carolina", tillgänglig på <<https://www.thenation.com/article/archive/the-countrys-worst-anti-voting-law-was-just-struck-down-in-north-carolina>>, citerad 2021-08-22.
- Brennan Center for Justice, 2017. "Debunking the Voter Fraud Myth. New York: University School of Law", tillgänglig på <https://www.brennancenter.org/sites/default/files/analysis/Briefing_Memo_Debunking_Voter_Fraud_Myth.pdf> samt <https://www.brennancenter.org/sites/default/files/2019-08/Report_Truth-About-Voter-Fraud.pdf>, citerad 2021-07-01.
- Census, 2013. Tillgänglig på <<https://www.census.gov/newsroom/archives/2013-pr/cb13-84.html>>, citerad 2021-07-22.
- Christie, Bob & Cassidy, Christina A., 2021. "AP: Few AZ voter fraud cases, discrediting Trump's claims". Tillgänglig på <<https://apnews.com/article/business-government-and-politics-only-on-ap-election-2020-8260008a320b6c96a15e6884af3fa474>>, citerad 2021-07-17.
- Colliander, Jonas (red.), 2020. "Hur politisk desinformation splittrar USA". Mittuniversitetet: DEMICOM-rapport nr 43. Elektronisk version tillgänglig på <www.stjarnspackat.se>.
- Colombo, Jesse, 2019. "America's Wealth Inequality Is At Roaring Twenties Levels", *Forbes Magazine*, Tillgänglig på <<https://www.forbes.com/sites/jessecolombo/2019/02/28/americas-wealth-inequality-is-at-roaring-twenties-levels/?sh=6e7ffe9d2a9c>>, citerad 2021-08-02.
- Cooper, Betsy m.fl., 2015. "Anxiety, Nostalgia, and Mistrust: Findings from the 2015 American Values Survey". Public Religion Research Institute. Tillgänglig på <<https://www.ppri.org/research/survey-anxiety-nostalgia-and-mistrust-findings-from-the-2015-american-values-survey/>>, citerad 2021-10-17
- Cox, Daniel & Lienesch, Rachel & Jones, Robert P, 2017. "Beyond Economics: Fears of Cultural Displacement Pushed the White Working Class to Trump", *PRRI: The Atlantic Report*, tillgänglig på <<http://www.ppri.org/research/white-working-class-attitudes-economy-trade-immigration-elction-donald-trump>>, citerad 2021-05-28.
- Citizen United Act, 2010. Tillgänglig på <<https://www.fec.gov/legal-resources/court-cases/citizens-united-v-fec>>, citerad 2021-0724.
- Dahl, Robert A., 1998. *On Democracy*. New Haven: Yale University Press.
- Deley, David, 2016. *Ratf**ked: The True Story Behind the Secret Plan to Steal America's Democracy*. New York: Liveright Publishing Cooperation.
- Dunn, Amina m.fl., 2020. "Voters Say Those on the Other Side 'Don't Get' Them. Here's What They Want Them To Know", *Pew Research Center*, tillgänglig på <<https://www.pewresearch.org/politics/2020/12/17/voters-say-those-on-the-other-side-dont-get-them-heres-what-they-want-them-to-know/>>, citerad 2021-06-09.
- Diamond, Larry, Drutman, Lee, Lindberg, Tod, Kalmoe P Nathan & Mason, Lillian, 2020. "Americans Increasingly Believe Violence is Justified if the Other Side Wins", *Politico Magazine*, tillgänglig på <<https://www.politico.com/news/magazine/2020/10/01/political-violence-424157>>, citerad 2021-08-01.

- Dugan, Andrew & Newport, Frank, 2013. "In U.S., Fewer Believe 'Plenty of Opportunity' to Get Ahead". Gallup Survey, tillgänglig på <<https://news.gallup.com/poll/165584/fewer-believe-plenty-opportunity-ahead.aspx>>, citerad 2021-10-06.
- The Economist, 2021. "Global democracy has a very bad year – The pandemic caused an unprecedented rollback of democratic freedoms in 2020", tillgänglig på <<https://www.economist.com/graphic-detail/2021/02/02/global-democracy-has-a-very-bad-year>>, citerad 2021-12-02.
- Edsall, Thomas B, 2019. "The political magic of us vs. them", . *The New York Times*, tillgänglig på <<https://www.nytimes.com/2019/02/13/opinion/trump-2020-us-them.html>>, citerad 2021-06-06.
- Fair Districts PA, 2021. Tillgänglig på <<https://www.fairdistrictspa.com/about.>>, citerad 2021-07-17.
- Fair Vote – Tillgänglig på <https://www.fairvote.org>, citerad 2021-10-17.
- Faris, R. & Donovan, J., 2021. "The Future of Platform Power: Quarantining Misinformation", *Journal of Democracy* 32(3), s. 152-156.
- Fisher, Marc, 2021. "After Pearl Harbor and 9/11, Americans came together. Have we lost that capacity?", *The Washington Post*, tillgänglig på <https://www.washingtonpost.com/politics/after-pearl-harbor-and-911-americans-came-together-have-we-lost-that-capacity/2021/09/26/1246b22e-1492-11ec-9589-31ac3173c2e5_story.html>, citerad 2021-06-08.
- Gelin, Martin & Åsard, Erik, 2019. *Hotet mot demokratin – Högerpopulismens återkomst i Europa och USA*. Lund: Historiska Media.
- Gellman, Barton, 2021. "Trump's Next Coup has already begun – January 6 was practice. Donald Trump's GOP is much better positioned to subvert the next election". The Atlantic. Tillgänglig på <<https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2022/01/january-6-insurrection-trump-coup-2024-election/620843/>>, citerad 2021-12-13.
- Georgetown University, 2019. "Press release; New Poll: Voters Find Political Divisions So Bad, Believe U.S. Is Two-Thirds Of The Way To "Edge Of A Civil War"", tillgänglig på <<https://politics.georgetown.edu/2019/10/23/new-poll-voters-find-political-divisions-so-bad-believe-u-s-is-two-thirds-of-the-way-to-edge-of-a-civil-war>>, citerad 2021-07-03.
- Gilens, Martin & Page, Benjamin I., 2014. *Testing Theories of American Politics: Elites, Interest Groups, and Average Citizens*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Greer, Christina, 2012. "TedEd – Gerrymandering: How drawing jagged lines can impact an election", tillgänglig på <<https://www.youtube.com/watch?v=YcUDBgYodIE>>, citerad 2021-07-13.
- Greenberg, David, 1998. "Richard Hofstadter's Tradition", *The Atlantic*, tillgänglig på <<https://www.theatlantic.com/magazine/archive/1998/11/richard-hofstadters-tradition/377296/>>, citerad 2021-07-02.
- Hawkins, Ernest, 2019. "Creating Professionalism in the Field", i Hale m.fl, *The Future of Election Administration*. Palgrave Macmillan, Cham.
- Hearing US Senate, 2021. Tillgänglig på <<https://www.commerce.senate.gov/2021/10/protecting%20kids%20online:%20testimony%20of%20a%20facebook%20whistleblower>>, citerad 2021-07-09.
- Hofstadter, Richard, 1989. *The American Political Tradition*. Vintage Books.
- Jealous, Ben & Haygood, Ryan. P, 2014. "The Battle to Protect the Vote Voter Suppression Efforts in Five States and Their Effect on the 2014 Midterm Elections", tillgänglig på <<https://cdn.americanprogress.org/wp-content/uploads/2014/12/VoterSuppression-report-Dec2014.pdf>>, citerad 2021-08-03.

- Jones, Jeff, 2020. "In Election 2020, how did the media, electoral process fare? Republicans, Democrats disagree". Knight Foundation, tillgänglig på <<https://knightfoundation.org/articles/in-election-2020-how-did-the-media-electoral-process-fare-republicans-democrats-disagree/>>, citerad 2021-10-04.
- Judis, John B, 2016. *The Populist Explosion – How the great recession transformed American and European politics*. New York: Colombia Global Reports, Colombia University.
- Kalb, Marvin, 2018. *Enemy of the People – Trump's War on the Press, the New McCarthyism, and the Threat to American Democracy*. Washington DC: Brookings Institute.
- Kagan, Robert, 2021. "Our constitutional crisis is already here", tillgänglig på <<https://www.washingtonpost.com/opinions/2021/09/23/robert-kagan-constitutional-crisis/>>, citerad 21-09-24.
- Lessig, Lawrence, 2018. *America, Compromised*. University of Chicago Press.
- Lessig, Lawrence, 2019. *They Don't Represent Us: Reclaiming Our Democracy*. Dey Street Books, Harper Collins.
- Liu, Xi, Andris, Clio & Desmarais, Bruce A., 2019. "Migration and political polarization in the U.S.: An analysis of the county-level migration network", PLOS ONE, tillgänglig på <<http://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0225405>>, citerad 2021-05-01.
- Levine, Sam & Rao, Ankita, 2020. "In 2013 the supreme court gutted voting rights – how has it changed the US?", tillgänglig på <<https://www.theguardian.com/us-news/2020/jun/25/shelby-county-anniversary-voting-rights-act-consequences>>, citerad 2021-06-11.
- Levitsky, Steven & Ziblatt, Daniel, 2018. *How Democracies Die*. New York: Penguin Random House LLC.
- Levitt, Justin, 2007. "The Truth About Voter Fraud", SSRN, Loyola Law School, Los Angeles. Tillgänglig på <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1647224>, citerad 2021-05-04.
- Lindberg, Staffan I. & Lundstedt, Martin, 2021. "Så avvecklas demokrati", KVARTAL, tillgänglig på <<https://kvartal.se/artiklar/sa-avvecklas-demokrati/>>, citerad 2021-10-26.
- Lindberg, Staffan I. & Teorell, Jan, 2013. "Varieties of Democracy (V-Dem): Om att mäta demokrati och diktatur", *Statsvetenskaplig tidskrift*, vol 115, s. 273–292.
- Lundström, Mats, 2021. "Demokrati: 'liberal' och 'illiberal'", *Statsvetenskaplig tidskrift*, vol 123, nr 3, s. 511–542.
- Lürmann, Anna & Lindberg, Staffan I, 2019. "A third wave of autocratization is here: what is new about it?", *Democratization*, vol 26. Tillgänglig på <<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13510347.2019.1582029>>, citerad 2021-07-12.
- Lundström, Mats, 2021. "Demokrati: 'liberal' och 'illiberal'", *Statsvetenskaplig tidskrift*, vol 123, 2021/3, sid 511–542.
- Mayer, Jane, 2021. "The Big Money Behind the Big Lie", tillgänglig på <<https://www.newyorker.com/magazine/2021/08/09/the-big-money-behind-the-big-lie>>, citerad 2021-08-01.
- Mills, Emily, 2018. "Republicans' power grab in Wisconsin is more evidence the party doesn't care about the will of the voters", tillgänglig på <<https://www.nbcnews.com/think/opinion/republicans-power-grab-wisconsin-more-evidence-party-doesn-t-care-ncna943521>>, citerad 2021-06-23.

- Mischra, Pankaj, 2017. *Age of Anger – A History of the Present*. New York: Penguin Books Ltd.
- Mouk, Yascha, 2018. *The People vs Democracy – Why or freedom is in danger & how to save it*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- MultiState Insider Resource – Governours and Legislatures, 2021. Tillgänglig på <<https://s3.amazonaws.com/multistate.us/production/resources/rNyAlkHT9UA8C5qmn/attachment/multistate-2021-governors-and-legislatures.pdf>>, citerad 2021-06-22.
- National Conference of State Legislatures (NCSL). “Redistricting and the Supreme Court: The Most Significant Cases”, tillgänglig på <<https://www.ncsl.org/research/redistricting/redistricting-and-the-supreme-court-the-most-significant-cases.aspx>>, citerad 2021-06-03.
- Norris, Pippa & Ingelhart, Ronald, 2019. *Cultural Backlash. Trump, Brexit and authoritarian populism*. Cambridge: University Press.
- Open Secrets. “Super Pacs”. Tillgänglig på <<https://www.opensecrets.org/political-action-committees-pacs/super-pacs/2020>>, citerad 2021-06-20.
- Pape, Robert A. & Ruby, Keven, 2021. “The Capitol Rioters Aren’t Like Other Extremists”. *The Atlantic*, February 2, tillgänglig på <<https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2021/02/the-capitol-rioters-arent-like-other-extremists/617895/>>.
- Pew Resarch Center, 2012 – minskade tilltro till amerikanska systemet senaste decennierna
- Pew Research Center, 2021. “Public Trust in Government: 1958-2021”. Tillgänglig på <<https://www.pewresearch.org/politics/2021/05/17/public-trust-in-government-1958-2021/>>, citerad 2021-11-10.
- Pettifor, Anne, 2017. “Causes and consequences of President Donald Trump”, *Real World Economics*, tillgänglig på <<http://www.paecon.net/PAEReview/issue78/Pettifor78.pdf>>, citerad 2021-06-11.
- Princeton Gerrymandering Project. Tillgänglig på <<https://gerrymander.princeton.edu/>> Citerad 2021-11-16.
- Rakich, Nathaniel, 2021. “Our Best Tool For Predicting Midterm Elections Doesn’t Show A Republican Wave – But History Is On The GOP’s Side”. Washington: FiveThirtyEight.com, tillgänglig på <<https://fivethirtyeight.com/features/our-best-tool-for-predicting-midterm-elections-doesnt-show-a-republican-wave-but-history-is-on-the-gops-side>>, citerad 2021-07-20.
- Republikansk valanalys: Growth and Opportunity Project, tillgänglig på <<https://online.wsj.com/public/resources/documents/RNCreport03182013.pdf>>, citerad 2021-08-08.
- Rich, Andrew, 2004. *Think Tanks, Public Policy, and the Politics of Expertise*. New York: Cambridge University Press.
- Shelby County vs Holder, *Legal Information Center*, 2013. Tillgänglig på <<https://www.law.cornell.edu/supremecourt/text/12-96>>, citerad 2021-07-10.
- Snyder, Timothy, 2017. *Om Tyranni*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.
- Snyder, Timothy, 2019. *Vägen till ofrihet: Ryssland, Europa och USA*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.
- Stranne, Frida, 2011. *George. W. Bush – a (r)evolution in US Foreign Policy?*. Göteborg: Intellecta Infolog.
- Stranne, Frida, 2020. “Trump’s Foreign Policy Agenda is Anything but Isolationism”, *American Studies in Scandinavia*, 52(1). Odense: University Press of Southern Denmark.

- Stranne, Frida & Thorén-Björling, Sanna, 2020. *Supermakten – vad varje svensk bör veta om USA*. Stockholm: Mondial.
- Strömbäck, Jesper, 2020. "Lögner urholkar demokratin", tillgänglig på <<http://www.bt.se>>. Borås Tidning. Ledarkrönika publicerad 2020-11-23, citerad 2021-06-20.
- U.S. Government Accountability Office, 2014. *Issues Related to State Voter Identification Laws*, tillgänglig på <<https://www.gao.gov/assets/gao-14-634-highlights.pdf>>, citerad 2021-08-09.
- U.S. House battlegrounds, 2020, tillgänglig på <https://ballotpedia.org/U.S._House_battlegrounds,_2020>, citerad 2021-08-02.
- Voting Rights Lab, 2021, "A Democracy Crisis in the Making", tillgänglig på <<https://votingrightslab.org/>>, citerad 2021-08-12.
- Walter, Patricia, F., 2021. *How Civil War Start - and How to Stop Them*. Viking Books.
- Wasserman, Gary, 2015. *The Basics of American Politics*. Femte upplagan. New Jersey: Pearson Education.
- Wikforss, Åsa & Wikforss, Mårten, 2021. *Därför demokrati – om kunskapen och folkstyret*. Stockholm: Fri tanke.
- Wolf, Martin, 2021. "Our constitutional crisis is already here", *Financial Times*, Tillgänglig på <https://www.ft.com/content/a2e499d0-10fo-4fa2-8243-e23eedc4f9f4?shareType=nongift&fbclid=IwAR1eob3k9f49tBorzCw7XkONzUinZKM4mJv-2m23sOSGmsOi8MsL_PBwGMw>, citerad 21-09-28.
- Wood, Thomas, 2017. "Racism motivated Trump voters more than authoritarianism." *The Washington Post*, Tillgänglig på <<https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2017/04/17/racism-motivated-trump-voters-more-than-authoritarianism-or-income-inequality/>>, citerad 2021-05-20.
- Zibblatt, Daniel & Levitsky, Steven, 2021. "On Democracy and Authoritarianism: The Present State of American Affairs", tillgänglig på <<https://protectdemocracy.org/on-democracy-and-authoritarianism-present-state-of-american-affairs>>, citerad 2021-07-07.
- Zorn, Eric, 2018. "Fair maps? Fine. You too, then, Wisconsin", tillgänglig på <<https://www.chicagotribune.com/columns/eric-zorn/ct-perspec-zorn-gerrymander-fair-maps-pritzker-20181204-story.html>>, citerad 2021-06-13.
- 4b i Voting Rights Act från 1965, tillgänglig på <<https://www.justice.gov/crt/section-4-voting-rights-act>>, citerad 2021-07-14.

Republikanerna och hotet mot den amerikanska demokratin

Erik Åsard

The Republicans and the Threat to American Democracy

The Republican Party is the most successful conservative party in the Western world. Eight of the thirteen presidential elections between 1952 and 2000 were won by Republicans. Even after the turbulent years of Donald Trump, they still control a majority of the state houses and have a clear majority (6–3) on the U.S. Supreme Court. In recent times, however, the party has gone through dramatic changes, both in terms of ideology and political orientation. The arrival of "Trumpism" has transformed it into a nativist party fearful of foreigners, distrustful of reason and science, scornful of its adversaries and beholden to the whims and wishes of one man. Worse, it has lost faith in democracy and most of its elected officials and supporters have accepted, or at least tolerated, Trump's "Big Lie" that the 2020 election was stolen. They are also busy rewriting the history of January 6, 2021, transforming it from a dangerous attack on the democratic process into a laudable patriotic event. The article concludes that the events leading up to the storming of the Capitol Building were a deliberate coup attempt aimed at overturning a fair and legitimate election.

Inledning

Den 4 november 2008 var en sorgens dag för många av USA:s republikaner. Deras parti misslyckades inte bara med att återta majoriteten i kongressen. Det förlorade också presidentvalet mot en kandidat som fyra år tidigare inte ens hade säte i den amerikanska Senaten. I sitt tal på valnatten gjorde den mångåriga senatoren John McCain vad i stort sett alla förlorande kandidater har gjort före honom – han erkände sig besegrad och gratulerade segraren,

Erik Åsard är professor emeritus i Nordamerikastudier med inriktning mot statskunskap och var under perioden 1987–2012 föreståndare för Svenska institutet för Nordamerikastudier, Engelska institutionen, Uppsala universitet.

E-post: erik.asard@engelska.uu.se

generöst och förbehållslöst. Valet av Barack Obama var historiskt, menade han, och underströk betydelsen av att landet nu skulle få sin förste svarte president.

Men långt ifrån alla i publiken var beredda att ge samma erkännande. Så fort McCain nämnde Obamas namn började delar av publiken att bua, och senatorn fick flera gånger vinka avvärande för att tysta de misslynta. Bredvid McCain på podiet stod hans vicepresidentkandidat Sarah Palin, vars uppgift under kampanjen var att få upp entusiasmen inom partihögern genom en populistiskt färgad missnöjesretorik. Ett av Palins favorituttryck var ”de verkliga amerikanerna” (”the real Americans”), vilket hon använde för att beskriva de egna supportrarna och skilja ut dem från de bedrägliga motståndarna. Implikationen var att de senare, med Barack Obama i spetsen, inte var genuina amerikaner, att de tillhörde ett främmande folkslag som var suspekt och inte delade det vita, protestantiska Amerikas värderingar (Levitsky & Ziblatt 2018:157–158).

En majoritet av väljarna sade nej till det budskapet den gången, men Obamas dröm om att hans presidentur skulle inleda en period av konstruktiv samverkan över partigränserna visade sig vara en chimär. Tvärtom präglades hans åtta år vid makten av en växande polarisering, underblåst av ett allt hätskare konfrontationsklimat i medierna. Motståndet formerade sig i den helvita Tea Party-rörelsen, vars övervägande republikanska anhängare hade svårt att förlika sig med åsynen av en svart president (Lepore 2010; Åsard 2011). Politiskt opponerade de sig mot höjda skatter, budgetunderskottet, sjukvårdsförslaget Obamacare och en aktiv statsmakt. Men rörelsens nerv och drivkraft var något annat, nämligen en ovilja att acceptera Obama som en ”riktig amerikan”, och därmed som en legitim statschef. I en konspirationsteori som snart fick stor spridning sades Obama vara en förtäckt muslim med ett högst dubiöst ursprung. Var han ens född i USA?

När konservativa medier och politiker började driva frågan om Obamas födelseplats såg Donald Trump sin chans, och han blev den falska så kallade ”birther”-teorins främsta ansikte utåt. Medvetet fångade han upp en fråga som han intuitivt förstod hade resonans långt in i de republikanska leden, och utnyttjade den för att skaffa sig en politisk plattform utifrån vilken han kunde vinna partiets nominering och presidentvalet 2016 (Åsard 2020). När han ställde upp för omval och förlorade fyra år senare bröt han mot traditionen genom att vägra erkänna sig besegrad och grundlöst hävda att valet präglades av omfattande valfusk. Kontrasten gentemot John McCains agerande 2008, eller Al Gores efter valet 2000, kunde inte vara större. Konsekvenserna av Trumps ”stora lögn” om valet återkommer vi till efter en återblick på det Republikanska partiets utveckling.

Från traditionell konservatism till auktoritär högerpopulism

Republikanerna är världens, eller åtminstone västvärldens, mest framgångsrika högerparti, möjligen i konkurrens med brittiska Tories. Det bildades 1854 av aktivister som var motståndare mot slaveriet och förespråkade ekonomiska reformer i den klassiska liberalismens anda. Nitton av USA:s 45 presidenter har varit republikaner, från Abraham Lincoln till Donald Trump. Under andra hälften av 1900-talet var Republikanerna särskilt framgångsrika och vann åtta av de tretton presidentvalen mellan 1952 och 2000. Av de tolv presidenterna sedan 1961 har sex varit republikaner. I november 2020 förlorade partiet Vita huset och majoriteten i Senaten, men det gick oväntat fram i valet till Representanthuset och kontrollerar nu 60 av 95 delstatsförsamlingar. Demokraterna kontrollerar efter valet bara 38 legislaturer och har en lövtunn majoritet i Representanthuset. Av Högsta domstolens nio ledamöter har sex nominerats av republikanska presidenter, varav tre av Donald Trump.

Politiska partier är inte statiska, de förändras i takt med samhällsutvecklingen. Så skedde med Demokraterna, som från att ha varit ett parti som länge dominerades av fördomsfulla sydstatssegregationister gradvis svängde och från 1960-talet och framåt gick i spetsen för att stifta lagar som garanterade medborgar- och rösträtten för de svarta. Så har i än högre grad skett med Republikanerna, vilket visas av förändringen från Lincoln (som drev på för att avskaffa slaveriet 1865) till Trump (som gjorde invandarmotståndet till en huvudfråga under sin första valkampanj och presidentperiod). Förändringarna har gjort de två partierna betydligt mer ideologiskt homogena än vad som var fallet tidigare. De moderata falanger som länge fanns inom bägge partierna har kraftigt minskat i både numerär och signifikans. Republikanerna är i dag ett högnationalistiskt parti med auktoritära drag, och Demokraterna ett centervänsterparti med en progressiv profil.

I början var GOP (the Grand Old Party) protektionistiskt, men under 1900-talet blev det ett utpräglat frihandelsparti. Ideologiskt förflyttade det sig under samma sekel allt längre åt höger, särskilt efter lanseringen av den så kallade "sydstatsstrategin" under president Richard Nixon, ett oblygt försök att vinna vita väljare i södern som ogillade medborgarrätsreformerna. En annan viktig kärngrupp för partiet har länge varit den kristna högern, i synnerhet vita evangelikaler som lockades med en moralkonservativ agenda fokuserad på traditionella familjevärderingar och ett motstånd mot aborter och samkönade äktenskap (se Joel Halldorfs bidrag till denna volym). Det har gjort att partiets väljarkår över tid har blivit allt manligare och vitare och att det haft problem med att locka kvinnor och minoritetsväljare (Frey 2021).

De bärande elementen i partiets ideologi var länge tron på den fria marknaden och en minimal stat, en konservativ moraluppfattning och en aktiv roll

i världspolitiken uppbackad av en stark militär. När den konservativa Geor-
giapolitikern Newt Gingrich invaldes i kongressen 1978 och inledde en karriär
som skulle göra honom till Representanhusets talman 1995, tillkom ett nytt
element. Politik för Gingrich handlade inte om att uppnå resultat genom samtal
och förhandlingar utan om stenhård konfrontation med motståndarna – *the
politics of warfare* i stället för *the politics of compromise*. Han såg Demokra-
terna som fiender och manade kollegerna att använda epitet som ”patetiska”,
”bisarra” och ”förrädare” så fort de kom på tal. Det var början på en stor för-
ändring av samtalsklimatet och den politiska kulturen i USA (Levitsky & Ziblatt
2018:147–151).

Två statsvetare som tidigt uppmärksammade vad som var i görningen var
Thomas Mann och Norman Ornstein. De arbetar på två inflytelserika tanke-
smedjor, Brookings Institution respektive American Enterprise Institute, och
har varit verksamma som politiska analytiker i flera decennier. De har special-
iserat sig på hur kongressen fungerar (eller numera inte fungerar), och varit
rådgivare åt kandidater för de båda dominerande partierna. Vad som särskilt
har utmärkt Mann och Ornstein är en strävan efter saklighet och opartiskhet,
en raritet i dagens politiska Washington där polariseringen nu nått en nivå som
vi inte har sett någon motsvarighet till i modern tid.

År 2012 publicerade Mann och Ornstein en bok med titeln *It's Even Worse
Than It Looks*, som rönt stor uppmärksamhet för sin skarpa tes och för att
författarna tog bladet från munnen om en samhällsförändring som länge hade
bekymrat dem. Boken skrevs innan Donald Trump var påtänkt som presi-
dentkandidat och hävdar att det Republikanska partiet gradvis har förvandlats
till ett ideologiskt extremt parti, fokuserat på sin egen krympande väljarbas
och ointresserat av att åstadkomma gemensamma lösningar för landets bästa.
Mann och Ornstein beskriver hur partiets företrädare i årtal har odlat ett
förakt för ”Washington”, inklusive den politiska elit de själva tillhör, förtalat
kompromissen som arbetsmetod och avfärdat evidensbaserade fakta och
rationella argument i centrala frågor som klimatet, stamcellsforskningen och
covid-19-pandemin (se Daniel Lindvalls uppsats i detta nummer).

Genom att systematiskt baktala politiken som profession har de inte bara
undergrävt sin egen maktbas utan också odlat ett starkt missnöje bland de
egna, och den naturliga konsekvensen av detta är de disparata idéer som utgör
vad som kallas för ”trumpismen”. Medierna har enligt Mann och Ornstein
inte klarat av att bevaka och skildra denna förvandling, och inte heller den
fortgående utvecklingen mot en alltmer korrupt politisk kultur med enorma
penningdonationer, stark partitrohet och växande väljarcynism. I etablerade
medier har tendensen varit att måla bägge partierna i samma grälla färger,
trots att Republikanernas nejsägeri och avståndstagande från vetenskap och
beprövad erfarenhet inte har någon motsvarighet bland Demokraterna (Mann
& Ornstein 2012).

Mann och Ornstein var före sin tid, men inte ens de kunde förutse hur grundligt Republikanerna skulle förändras med Trump som banérförare. Två samtidiga händelser 2008 skulle förändra spelplanen och bana väg för den aggressiva högnationalism som Newt Gingrich och andra företrädde, men som fick luft under vingarna först när den förenades med en dos xenofobi: den stora finanskrisen och Barack Obamas valseger. Tron på ett otyglat näringsliv fick sig en knäck i och med finanskraschen, då den federala staten tvingades träda in med väldiga belopp för att stödja ekonomin och rädda bilindustrin. Globaliseringens baksida, att den i första hand gynnade de välbeställda och inte den breda medelklassen, gick inte längre att dölja. USA:s militära interventioner utomlands hade därtill blivit alltmer impopulära efter de kostsamma krigen i Afghanistan och Irak, en utveckling som drevs fram av den politiska eliten och som Trumps kärnväljare – vita lågutbildade män på landsbygden och i mindre städer – starkt ogillade (Gelin & Åsard 2019).

Kritiken mot eliterna – inom affärlivet, medierna och politiken – var med andra ord utbredd inom partiet långt innan Donald Trump inledde sin politiska bana med att stämma in i "birtherism"-attackerna mot Obama 2011. Marken var jämnad för en charlatan som saknade en egen sammanhållen ideologi, men som var desto skickligare på att fånga upp en högerpopulistisk opinion som hans republikanska rivaler helt missade. Trump insåg intuitivt att framgångsreceptet stavades populism, isolationism ("America First") och en retoriskt anstruken rasism, en blandning som ligger långt från traditionell konservatism. När hans budskap vann anklång bland partiaktivisterna valde Republikanernas partiledning inte motstånd utan att kasta dubierna överbord och stödja upprorsmakaren. Detta dubbla stöd, entusiastiskt från väljarbasen och motvilligt från toppen, gjorde det möjligt för Trump att inte bara vinna nomineringen och presidentvalet 2016 utan även att i grunden ändra partiets ståndpunkter i centrala frågor som invandring, frihandel och utrikes- och säkerhetspolitik (Alberta 2019; Wehner 2021).

Ett sätt att illustrera förändringen är att erinra om hur det har gått för Mitt Romney, partiets presidentkandidat så sent som 2012. Romney är en konservativ republikan av det gamla slaget, framgångsrik entreprenör, tidigare guvernör i liberala Massachusetts och numera senator från mormondelstaten Utah. Hans vicepresidentkandidat 2012 var Paul Ryan, en utpräglad budgethök med gott rykte i partiets högerflygel. De förlorade valet mot Barack Obama och Joe Biden, och därefter har Romneys ställning inom GOP undergrävts på grund av hans kritiska inställning till Trump. Han vägrade att stödja Trump såväl 2016 som 2020, och röstade som ende republikanske senator för att presidenten skulle fällas i de båda riksrätterna 2020 och 2021. Det går inte att överbetona hur avskydd det har gjort honom bland Trumps många anhängare inom partiet. När Romney i maj 2021 talade på Republikanernas delstatskonvent i Utah blev han utbuad och utsatt för en trumeld av glåpord. Det hjälpte inte att han erinrade

om sina meriter och att även fadern George Romney hade varit presidentkandidat och guvernör (i delstaten Michigan). Med nöd och näppe klarade han sig undan en formell prickning av partikamraterna i hemstaten (Pengelly 2021).

Mitt Romneys öde är ett tecken bland många på hur illa sett etablissemangen är inom dagens GOP. Betydligt högre i kurs bland Republikanerna står den mångtusenhövdade skara som samlades vid Kapitolium i Washington DC den 6 januari 2021, dagen då kongressen skulle ratificera resultatet av föregående års presidentval. Ditlockade av den dåvarande presidenten och hans förtrogna i kongressen och bärande på skyltar med texter som "Trump Won" och "Stop the Steal", lyssnade anhängarna på Trumps tirader om att han hade vunnit valet och hans uppmaningar om att kämpa hårt för att få resultatet ogiltigförklarat. Den våldsamma stormningen av Kapitoliumbyggnaden resulterade i att fem personer dödades medan ett stort antal skadades, däribland minst 140 poliser. Många av poliserna har fått bestående fysiska och mentala men efter attacken. Hundratals av de mest aktiva våldsverkarna har åtalats och dömts, och ett särskilt utskott i kongressen tillsattes för att utreda den unika händelsen.¹

Attacken ägde rum samtidigt som kongressledamöterna skulle certifiera valresultaten. Kamrarna fick snabbt utrymmas och ledamöterna och deras staber söka skydd undan mobben. För första gången i historien avbröts kongressens behandling av ett presidentval. När skakade ledamöter återvände röstade en majoritet av Republikanerna i Representanthuset – 139 ledamöter – och åtta av senatorerna emot att godkänna resultatet i två delstater, Arizona och Pennsylvania. Detta skedde alltså *efter* att Kapitolium just hade utsatts för den allvarligaste attacken sedan britterna satte eld på byggnaden 1814. Även om resultatet till slut godkändes innebar det att ett stort antal av GOP:s kongressledamöter vägrade att acceptera utgången av ett val, som hade certifierats av de ansvariga i unionens alla delstater, Justitiedepartementet och ett stort antal domstolar. Valet fick dessutom ökad legitimitet genom ett för USA högt valdeltagande, preliminärt 67 procent. Ledamöternas ställningstagande hade stöd i den republikanska väljarkåren, vars majoritet i dag säger sig tro på en dubbel lögn: att Trump vann valet och att stormningen av Kapitolium inte alls var något våldsamt uppror utan en patriotisk handling utförd av hängivna medborgare.

De kritiska röster som hördes bland vissa republikaner direkt efter händelsen har i dag tystnat. Ingen ledande republikan har protesterat offentligt när Trump kallat rallyt för "vackert" och "en kärleksfest" ("a lovefest"), eller när han i alltmer bisarra uttalanden har försökt bagatellisera vad som hände och

1 Efter stormningen försökte de ledande inom båda partierna få till stånd en gemensam kommission, liknande den som tillsattes efter 11 septemberattackerna 2001. Försöket misslyckades på grund av motstånd från Republikanerna. Efter en omröstning i Representanthuset tillsattes i stället ett särskilt utskott för att utreda händelsen. När talmannen Nancy Pelosi vägrade att acceptera två av de fem republikaner som Kevin McCarthy hade föreslagit, drog minoritetsledaren i vredesmod tillbaka samtliga namnförslag. Utskottet består nu av en majoritet av demokrater, men två Trumpkritiska republikanska ledamöter ingår också, Liz Cheney och Adam Kinzinger vilka båda har tillsatts av Pelosi.

etablera en alternativ historieskrivning. Som när han i oktober 2021 påstod i en podcast: "The insurrection took place on November 3 [Election Day], that was the insurrection when they rigged the election. The big insurrection, the real insurrection, really the crime of the century ... took place on November 3, and not on January 6." Syftet med omtolkningen är uppenbart: att underminera förtroendet för valprocessen och för framtida valresultat som inte visar seger för Trump och hans parti (Dominick 2021; MSNBC 2021).

En demagog med auktoritära drag

Donald Trump är långt ifrån den ende demagogen i amerikansk politisk historia som samlat stora anhängarskaror genom att appellera till medborgarnas oro och missnöje. Bland föregångarna kan nämnas Huey Long och Charles Coughlin under den stora trettioårsdepressionen, Joe McCarthy under 1950-talet, George Wallace under 1960- och 70-talen och Pat Buchanan under 1990-talet. Gemensamt för dem var en bombastisk politisk stil och ett språk som vädjade till människors lägsta instinkter, deras ilska och utsatthet (Åsard 1994). Det som främst skiljer Trump från hans föregångare är att han med den stilen lyckades ta kontroll över ett av de två stora partierna och genom sitt grepp över kärnväljarna fått merparten av de folkvalda representanterna att dansa efter sin pipa. Frågan inför de stundande valen 2022 och 2024 är om han ska lyckas behålla det inflytandet i opposition, och vad det i så fall kan tänkas innebära.

För att bättre förstå Trumps karaktärsdrag vänder vi oss till boken *How Democracies Die*, i vilken Harvardstatsvetarna Steven Levitsky och Daniel Ziblatt analyserar hur demokratin har underminerats i en rad länder under det senaste seklet. Inspirerade av Juan Linz' arbeten har de utvecklat en typologi bestående av fyra indikatorer på hur man kan spåra ett auktoritärt beteende hos politiska ledare. Det handlar om politiker som 1) avvisar demokratins grundregler, som en vägran att acceptera trovärdiga valresultat; som 2) förnekar motståndarnas legitimitet; som 3) tolererar eller uppmuntrar politiskt våld; och som 4) vill inskränka meningsmotståndarnas rättigheter, inklusive mediernas.

Efter att ha studerat hur Donald Trump agerade under valkampanjen 2016 och hans första år i Vita huset kunde Levitsky och Ziblatt konstatera något sällsynt – Trump uppfyllde alla fyra kriterierna på auktoritärt handlande redan innan han installerades som president. "No other major presidential candidate in modern U.S. history, including [Richard] Nixon, has demonstrated such a weak public commitment to constitutional rights and democratic norms", skriver de och tillägger: "Trump was precisely the kind of figure that had haunted [Alexander] Hamilton and other founders when they created the American presidency" (Levitsky & Ziblatt 2018:65).

Om författarna hade analyserat Trumps hela presidentperiod 2017–2021, skulle de ha kunnat skärpa och utveckla slutsatsen ytterligare. Vad gäller deras

första kriterium vet vi att Trump under båda valkampanjerna 2016 och 2020 hamrade in budskapet att valet var "riggat", och att han i förväg inte ville svara på frågan om han skulle acceptera utslaget. När resultaten förelåg vägrade han att acceptera dem, med stort eftertryck 2020 trots den klara förlusten mot Joe Biden men märkligt nog även 2016, då han vann i Elektorskollegiet men fick nära tre miljoner färre röster totalt än Hillary Clinton. Den småleken kunde han inte tåla. Utan skykten av bevis påstod han att miljontals väljare hade röstat "illegalt".

På valnatten 2020 utropade han sig till segrare redan innan alla röster hade räknats och när Biden ledde i flera jämna delstater (Bender 2021). Därefter har han ständigt upprepat lögnen om det "stulna" valet och fått stora delar av partiet att svälja den. Enligt en undersökning av CNN i september 2021 tror inte 78 procent av Republikanerna på att Biden vann valet, och ser honom alltså som en illegitim president. Det är en ökning med åtta procentenheter sedan april samma år och visar vilket inflytande Trumps lögn har inom partiets väljarkår (Agiesta & Edwards-Levy 2021).

David Runciman påpekar i boken *How Democracy Ends* att det är ett minimikrav i en demokrati att förlorarna accepterar en valförlust, och att de överlämnar makten utan att tillgripa våld (Runciman 2018:14). När Trump vägrade att agera så 2020 och avstod från att delta i installationsceremonin för Joe Biden bröt han mot en demokratisk norm, som länge varit gällande efter ett presidentval. Enligt historikern Douglas Brinkley får man gå tillbaka till 1860 för att finna en kandidat för något av de stora partierna, som på liknande sätt har försökt underminera tilltron till valsyste­met (Levitsky & Ziblatt 2018:61). Trumps agerande har etablerat en ny standard inom dagens GOP och fått en rad republikanska kandidater att redan innan en enda röst avgetts i valen 2022 på förhand döma ut dem som "riggade" (Siders & Montellaro 2021). Och detta trots att studier visat att valfusk är ett mycket marginellt fenomen i USA (Bump 2021; Minnite 2010).

Syftet med de numera rutinmässiga anklagelserna om valfusk är inte i första hand att ändra på valresultaten utan att utså tvivel om deras legitimitet. Risken är påtaglig att det på sikt kan undergräva förtroendet för de allmänna valen, och ytterst för den amerikanska demokratin. Om de dominerande aktörerna inte kan enas om de basala spelreglerna – om sådant som hur röstningsproceduren ska gå till, om vem/vilka som har behörighet att certifiera valresultaten och om att erkänna utfallet av ett legitimt val – riskerar hela systemet att haverera.

Trump lever även upp till Levitskys och Ziblatts andra kriterium på en autoritär ledare, att vägra erkänna motståndarna som legitima. I båda sina valkampanjer brännmärkte han en lång rad individer, grupper och institutioner som misshagade honom. Om Hillary Clinton hette det 2016 att hon var "kriminell" och borde sättas i fängelse. När supportrarna på valmötena skanderade "Spärra in henne!" ("Lock her up!"), applåderade han och log förnöjt. I samtliga fall

handlar det om ett beteende som härskare i icke-demokratier brukar ägna sig åt.

Trump har även med råge uppfyllt de tredje och fjärde kriterierna, benägenheten att uppmuntra till våld och försöken att inskränka opponenternas rättigheter genom hot om nya lagar eller stämningar. Hans tolerans för och uppmuntran till våld är särskilt bekymmersam ur demokratisynpunkt. Här finns mängder av exempel, från våldsuppmaningar mot journalister och medier, vilka han kollektivt har kallat för "folkets fiender", över uppmaningar om att "banka skiten" ur demonstranter som stör hans valmöten till de förskönande orden om vit makt-extremisterna i Charlottesville 2017, då en demonstrant dödades och mobben skanderade rasistiska slagord som knappt hade hörts offentligt sedan 1930-talet. Då om inte förr stod det klart att Trump identifierar sig med de vita nationalisterna och betraktar dem som "sitt" folk. Ett antal extremistgrupper deltog i januarimanifestationen i Washington DC 2021, då Trump upprepade lögnen om det "stulna" valet och betonade att man inte "kan ta tillbaka landet med svaghet". Man måste visa styrka, fortsatte han och lovade att marschera med anhängarna upp mot Kapitolium, vilket han aldrig gjorde. "We fight like hell. And if you don't fight like hell, you're not going to have a country anymore" (Naylor 2021).

Trumps våldsretorik måste ses i ljuset av ett politiskt klimat, som under senare år blivit alltmer aggressivt och hatiskt. Antalet hatbrott med rasistiska motiv ökade stort under Trumps tid som president. En studie av några statsvetare vid University of North Texas visade att i de valdistrikt där Trump hade hållit tal under en treårsperiod ökade hatbrotten med i genomsnitt 226 procent (Gelin & Åsard 2019:203). När FBI-chefen Christopher Wray vittnade inför ett kongressutskott i september 2021 berättade han att antalet brottsutredningar som rör inhemsk extremism har ökat kraftigt sedan våren 2020, från cirka 1 000 till 2 700. Det främsta våldshotet kommer i dag inte utifrån, från terrorister på utländsk mark, utan från extremistgrupper inom landet. Enbart under de tre första månaderna 2021 registrerade U.S. Capitol Police, som ansvarar för säkerheten kring Kapitolium, 4 135 hot mot ledamöter av kongressen. Om den tendensen håller i sig kommer antalet hot under året att dubblas jämfört med 2020 (Wire 2021). Hoten riktas inte bara mot enskilda ledamöter, utan också mot deras familjer, partners och barn. Det har gått så långt att hotade ledamöter fått installera säkerhetsutrustning i hemmen och anlita polis och beväpnade vakter.

Det är långt ifrån bara folkvalda politiker som har drabbats av våldsvågen. Al Schmidt är republikan och sedan länge en av de ansvariga för att tillse att valen går rätt till i Philadelphia. Tillsammans med sina kolleger fastställde han att Joe Biden vann delstaten Pennsylvania 2020. Det retade upp Trump som kritiserade Schmidt med namns nämnande efter att denne hade försvarat beslutet i medierna. Uppmärksamheten ledde till att Schmidt fick motta åtskilliga hot,

inklusive dödshot, som tvingade honom att skaffa dygnet runt-bevakning runt sitt eget och föräldrarnas hus. Hustrun och barnen tvingades lämna hemmet på obestämd tid. Och Schmidt är långt ifrån ensam. Ordinära valarbetare är vanligen anonyma personer som gör ett viktigt värv i den demokratiska processen. Men under Trumpåren har många av dem utsatts för hot och hat inte bara från högerextremister utan också från republikanska politiker, vilka fördömt eller avskedat valansvariga som envisats med att hävda att valet gick korrekt till (Brennan Center 2021).

Ett medvetet kupp försök

Vetskaper om Trumps karaktärsdrag är fundamental för att kunna bedöma inte bara efterspelet till valet 2020, utan också vad för slags hot som han och "MAGA"-rörelsen ("Make America Great Again") representerar inför framtiden. Vi vet vad Trump sade och gjorde inför offentligheten, men ännu har bara brottstycken framkommit om vad som skedde bakom kulisserna. Ju mer som avslöjas, desto tydligare framgår att det handlade om ett kupp försök, medvetet om än amatörmässigt utfört, som gick ut på att genom en rad olika åtgärder stoppa ratificeringen av valresultatet i kongressen och ändra det till Trumps fördel.

Det började redan före valet med att lagstiftare i en rad republikanska delstater införde olika typer av begränsningar som har gjort det svårare för minoriteter och yngre väljare att rösta (mer om detta i Frida Strannes bidrag i denna volym). Offensiven fortsatte efter valet och fram till och med våren 2021 hade minst 16 delstater överfört makten över valprocessen från guvernören och statssekreteraren (Secretary of State) till delstatskongressen, vars majoritet nu kan stadfästa resultaten (Kagan 2021). Allt sker i namn av att motverka ett påstått men i verkligheten icke-existerande valfusk.

I övrigt var de viktigaste av de hittills kända försöken att misskreditera valet följande:

- *Försök att utmåla valet som manipulerat.* Trump återkom som nämnts ständigt till detta tema under båda sina valkampanjer och gjorde gällande att motståndarna bara kunde vinna genom att fuska. Därmed hade han förberett anhängarna på en i hans ögon trovärdig förklaring ifall han skulle förlora. 2016 stod de "illegala" invandrarna i skottgluggen, människor från näraliggande länder som utmålades som suspekta eftersom de antogs rösta på Hillary Clinton. 2020 fokuserade Trump på brevröstningen, som han menade öppnade för omfattande valfusk utan att förklara varför han bidrog till luredrejeriet genom att själv rösta på det sättet. Argumentationen bar frukt, men bara inom det egna partiet. Brevröstningen slog alla rekord under pandemiåret, men det var främst demokratiska väljare som använde

metoden medan flertalet republikaner hörsammade sin ledares varningsrop och röstade i vallokalerna.²

- *Försök att skandalisera Joe Biden.* Trump insåg att Biden var den starkaste motkandidaten och riktade tidigt in sig på att komma åt honom. I ett förbluffande telefonsamtal uppmanade han Ukrainas president Volodymyr Zelenskyj att starta en utredning av Biden och dennes son Hunter, som hade haft ett välbetalt styrelsejobb i ett ukrainskt energibolag. Syftet med manövern var rent maktpolitiskt: att stämpla Biden som korrupt och allvarligt skada hans kandidatur. Det lyckades dåligt, trots att affären gjordes till ett huvudnummer i de konservativa medierna. När skandalen avslöjades framkom det även att Trump hade frusit utbetalningen av motsvarande nära 4 miljarder kronor i militärt stöd till Ukraina, som kongressen redan hade beviljat. Det ledde till att Representanthuset tog initiativ till den första riksrätten mot Trump.
- *Försök att via juridiska manövrer ogiltigförklara valresultatet.* Amerikanska val handlar numera nästan lika mycket om juridik som om politik. Trumps team satte tidigt samman en juristgrupp som kunde föra presidentens talan i domstolarna, för det fall att valresultatet skulle gå honom emot. Eftersom inga av landets ledande advokater var villiga att åta sig jobbet fick de nöja sig med en mindre bemärkt samling under ledning av den förre New York-borgmästaren Rudy Giuliani. Efter valet bombarderade gruppen domstolarna med mängder av obestyrkta klagomål om att valet inte hade gått rätt till i flera delstater. Till ingen nytta. Ett 60-tal domstolar avvisade klagomålen, inklusive Högsta domstolen som inte ens tog upp en stämning från Republikanerna i Texas till behandling. Stämningen gick ut på att HD skulle blockera elektorsrösterna från fyra jämna delstater som Biden hade vunnit (Arizona, Georgia, Pennsylvania och Wisconsin), en bisarr vädjan eftersom varje delstat enligt lag bestämmer suveränt över sina egna val. Trots det ställde sig nära två tredjedelar av partivännerna i Representanthuset bakom Texaspolitikernas klagan, inbegripet topptrion Kevin McCarthy (minoritetsledaren), Steve Scalise och Elise Stefanik.

Den exakta omfattningen av påverkanskampanjen är ännu inte känd, men klart står att Trump själv var synnerligen aktiv och utövade direkta påtryckningar på ett antal centralt placerade befattningshavare på lokal, delstatlig och nationell nivå för att få dem att ingripa. Stor uppmärksamhet

2 Direkt kontraproduktiv visade sig Trumps retorik vara i de två senatsvalen i Georgia i januari 2021. Båda valen vanns av Demokraterna (Jon Ossoff respektive Raphael Warnock), delvis beroende på ett lågt valdeltagande bland Republikanerna.

väckte ett telefonsamtal han hade med republikanen Brad Raffensperger, Georgias statssekreterare, som redan hade godkänt Joe Bidens seger i delstaten. I det bandade samtalet bad Trump om att de skulle ”finna 11 780 röster” ytterligare åt honom i delstaten, vilket skulle vara en röst mer än vad Biden hade fått. Raffensperger stod på sig och avstod att agera (Diaz 2021). Inför partiets primärval 2022 utmanas han nu av en Trumplojal republikan.

Expresidenten nöjde sig inte med det. Efter att justitieminister William Barr å departementets vägnar hade förklarat valet giltigt och avgått i december 2020, gjorde Trump upprepade försök att få den nya ledningen med på noterna. I ett flertal telefonsamtal och möten i Vita huset bad han Jeffrey Rosen, den tillförordnade justitieministern, att stödja hans falska påståenden om valet och försöka få valresultatet ogiltigförklarat via en klagan till Högsta domstolen. Trump övervägde också att avskeda Rosen och ersätta honom med en mer lojal departementstjänsteman, Jeffrey Clark.

I ett avgörande möte i Ovala rummet den 3 januari uttryckte Trump sitt missnöje med att Rosen inte ville gå honom till mötes och tog upp möjligheten att byta ut honom mot Clark. De närvarande ska med ett undantag (Clark) ha avrått från en så uppseendeväckande åtgärd och varnat för att den skulle leda till massuppsägningar av anställda inom såväl departementet som bland juristerna i presidentens stab. Vad som skulle ha hänt om Trump hade fullgjort bytet – presidenten kan på egen hand tillsätta en tillförordnad departementschef utan Senatens hörande – och fått en justitieminister som gick hans ärenden, kan man bara spekulera om (Woodruff Swan & Wu 2021; Selected Documents 2021; Subverting Justice 2021).

- *Försök att få Mike Pence att agera och låta Representanthuset avgöra valet.* En av Trumps jurister var John Eastman, som inför den avgörande omröstningen i kongressen den 6 januari skrev en numera ryktbar promemoria. Hans resonemang utgick från att sju delstater ska ha skickat in två listor med elektorer till Senatens ordförande, förutom en officiell lista med elektorer som stödde Biden, även en med ”alternativa elektorer”. Här bör infogas att det är utomordentligt sällsynt att en delstat skickar in mer än en lista med elektorer, och när det någon gång skett har det handlat om formella inlagor från officiella befattningshavare. Så var det inte i det här fallet. Eastmans ”elektorer” utgjordes av missnöjda Trumpväljare, som inte accepterade de elektorer som redan blivit valda och godkända, precis som hade skett efter sammankomster i unionens alla 50 delstater. Obekymrad om den skakiga legala grunden för resonemanget hävdade Eastman att de ”alternativa elektorererna” borde ses som fullt legitima av kongressen.

Utifrån det antagandet framförde han en rad långtgående förslag som gick helt på tvärs med vedertagen praxis.

I Eastmans scenario tilldelades vicepresidenten den avgörande rollen, trots att denne enligt konstitutionen har en enda och mycket begränsad uppgift: att inför senatens ledamöter räkna och godkänna rösterna. Eftersom det enligt Eastman förekom ”dispyter” om valen i sju delstater skulle Mike Pence meddela att inga elektorer kunde accepteras från de delstaterna. Därmed skulle endast elektorerna i 43 delstater räknas, vilket minskade antalet elektorer från 538 till 454. För att nå majoritet fordrades i Eastmans scenario 228 elektorsröster, i stället för de vanliga 270. Med den räkningen skulle Trump få 232 elektorsröster mot bara 222 för Biden, och Pence kunde därmed förklara att den sittande presidenten hade återvalts.

Eastman, som talade på samma rally som Trump och Rudy Giuliani den 6 januari, insåg att det skulle väcka visst uppseende om tiotals miljoner legala väljarröster helt sonika kastades på sophögen. Därför skisserade han också ett alternativt scenario, där Pence efter en parlamentarisk manöver skulle skicka ärendet till Representanthuset för avgörande. I en sådan omröstning har varje delstat en röst, och eftersom Republikanerna kontrollerade 26 delstater skulle Trump vinna även där, om än med knapp marginal.

Så löd Eastmans plan, som entusiastiskt stöddes av Trump och hans närmaste medarbetare trots att dess grundantagande – påståendet att vicepresidenten kunde vara den ”ultimata skiljedomaren” – var författningsvidrigt. Trump försökte vid upprepade tillfällen övertala Pence att gå med på kuppen. I Bob Woodward och Robert Costas bok *Peril* skildras ännu ett hetlevrat möte i Vita huset den 5 januari, där Trump med en blandning av vädjanden, hot och förolämpningar ansträngde sig till det yttersta för att få Pence att agera enligt planen. En trängd Pence förklarade att han hade gjort allt för att finna en väg som kringgick gällande regler men inte lyckats finna någon, konstitutionen ger inte vicepresidenten den makten. När Trump förstod att hans trogne vapendragare definitivt hade bestämt sig fällde han en surmulen replik som adderar en detalj till hans personlighet: ”I don’t want to be your friend anymore if you don’t do this” (Woodward & Costa 2021: 228-230).³

• *Försök att med våld stoppa rösträkningen i kongressen.* När alla andra åtgärder hade misslyckats spelade Trump ut sitt sista kort, att söka stöd hos

3 Enligt Woodward & Costa (2021:198-200) kom Mike Pence fram till sitt beslut efter lång vända och efter att ha samtalat med den tidigare vicepresidenten Dan Quayle, som bestämt rådde honom att glömma alla förslag om att via olika icke-konstitutionella manövrer försöka se till så att Trump blev omvald. När Pence försökte förklara vilken prekär position han befann sig i svarade Quayle: ”I do know the position you’re in. I also know what the law is ... You have no power. So just forget it.”

sina mest devota anhängare. Via Twitter uppmanade han dem att komma till ett planerat "Save America"-rally i Washington på samma dag och vid samma tidpunkt som kongressen sammanträdde för att utöva maximal påtryckning på ledamöterna. Och supportrarna kom som sagt i tusental. En del av dem utgjordes av vit makt-grupper och extremistorganisationer som the Proud Boys och the Oath Keepers, men merparten av demonstranterna var ordinära medelklassamerikaner med helt vanliga yrken. De följde presidentens uppmaningar och har liksom denne formulerat en alldeles egen syn på händelserna den 6 januari. Som en medelålders kvinna från Michigan uttryckte det efteråt: "We weren't there to steal things. We weren't there to do damage. We were just there to overthrow the government" (Kagan 2021).

Hotet kvarstår

Många amerikaner ser denna utveckling med stor oro. Hit hör inte minst landets statsvetarelit, som i juni 2021 publicerade ett uppmärksammat upprop som utmynnade i ett passionerat försvar för demokratin (Statement of Concern 2021; se vidare Frida Strannes bidrag i denna volym). Gentemot de oroliga skulle man kunna invända att den konstitutionella ordningen klarade anstormningen denna gång, att de bärande institutionerna stod pall, att en sittande president fick gå och en ny tillträda. Det stämmer, men det hindrar inte att utgången av valdramat 2020 hängde på en skör tråd och att det kunde ha gått annorlunda om inte ett litet antal nyckelaktörer hade skött sitt jobb och motsatt sig alla försök till påtryckningar. Robert Kagan har poängterat detta i en viktig artikel där han även noterar att USA:s politiska och intellektuella eliter, inklusive de ledande statsvetarna, gravt har underskattat Trump ända sedan han tillkännagav sin kandidatur sommaren 2015. De underskattade vidden av hans popularitet och järngrepp över de republikanska väljarna, hans förmåga att ta kontroll över partiet och hur långt han var beredd att gå för att kunna sitta kvar vid makten. Kagan fortsätter:

The fact that he failed to overturn the 2020 election has reassured many that the American system remains secure, though it easily could have gone the other way – if Biden had not been safely ahead in all four states where the vote was close; if Trump had been more competent and more in control of the decision-makers in his administration, Congress and the states. As it was, Trump came close to bringing off a coup ... All that prevented it was a handful of state officials with notable courage and integrity, and the reluctance of two attorneys general and a vice president to obey orders they deemed inappropriate (Kagan 2021).

Prövningarna under Trumpperioden visade hur bräckligt det konstitutionella ramverket är. Grundlagsfäderna förutsåg inte existensen av politiska partier, och inte heller av en auktoritär ledare vars budskap kunde vinna anklag på nationell nivå. Det system med "checks and balances" som de konstruerade var banbrytande för sin tid, men det innehöll inget skydd mot en demagog som lyckas ta över kontrollen över ett stort parti till den grad att dess valda företrädare känner sig tvingade att försvara honom nästan oavsett vad han säger eller gör. Den spärr som fäderna inlade mot en potentiellt despotisk president, riksriättsprocessen, har inte visat sig fungera i Trumps fall. Bristerna i den federala vallag som stipulerar hur sammanräkningen av elektorsrösterna ska gå till har likaså blivit uppenbara. The Electoral Count Act tillkom 1887 och innehåller flera tvetydiga skrivningar. Bland annat tillåter den delstatslegislaturerna att i vissa fall utse egna elektorer, oavsett hur delstaternas väljare har röstat. Den gör det även möjligt för endast två kongressledamöter, en i Representanthuset och en i Senaten, att utan några egentliga argument opponera mot en delstats elektorsröster och därmed orsaka utdragna debatter och fördröjningar. Det var vad som hände i januari 2021, med känt resultat.

Republikanerna är i dag ett parti som har försatt sig i ett slags kollektiv psykos. Fjättrade vid en ledare som inte har mycket till övers för dem och med anhängare som inte tillåter minsta avvikelse från den rätta läran, sätter dess kandidater sitt hopp till att den kontroversielle expresidenten ska föra dem till seger i kongressvalet 2022. Det är ingen orealistisk förhoppning. Det parti som innehar Vita huset förlorar nästan alltid platser i mellanårsvalen.⁴ Förlusterna kan bli stora om den sittande presidenten har låga förtroendesiffror. Inför det kommande valet håller många valdistrikt på att ritas om, utgående från resultatet av föregående års folkräkning. I de flesta delstater är det majoriteten i delstatskongressen som ombesörjer det, och här har Republikanerna en fördel genom att de kontrollerar flertalet av dem. Med hjälp av gerrymandering, nya restriktiva vallagar och lågt valdeltagande bland Demokraterna kan Mitch McConnell åter bli Senatens majoritetsledare i januari 2023 och Kevin McCarthy ny talman i Representanthuset (jämför Frida Strannes bidrag i denna volym).

Alla ledande republikaner har uttalat sitt stöd för Trump om han på nytt skulle bli partiets presidentkandidat 2024. Det gäller även de tre GOP-ledarna i huset Kevin McCarthy, Steve Scalise och Elise Stefanik, vilka samtliga röstade emot att godkänna elektorsrösterna i Arizona eller Pennsylvania (eller i båda; Zhou 2021). Detta reser en rad fundamentala frågor inför nästa presidentval. Hur kommer de nämnda ledarna att ställa sig i en framtida majoritetsställning om Demokraternas kandidat skulle vinna igen 2024? Kommer de då att följa lagen vid omröstningen i kongressen i januari 2025, eller kommer de ge

4 Under det senaste dryga seklet har det bara hänt två gånger att presidentens parti har gått fram i valen till kongressens båda hus: 1934 (Franklin D. Roosevelt) och 2002 (George W. Bush).

efter för trycket från basen och en oförbätterlig expresident? Och vad kommer det att betyda om de befattningshavare som höll ställningarna i flera jämna delstater 2020 röstas bort nästa gång och ersätts av Trumptrogna politiker som vunnit sina mandat på basis av en lögn?

”Historien upprepar sig inte men den ger lärdomar”, skriver historikern Timothy Snyder i sin tänkvärda bok *Om tyranni* (2017:7). Lärdomen i detta fall är att demokratin i ett land hotas på allvar när en av politikens huvudaktörer inte längre godtar de grundläggande spelreglerna (Levitsky & Ziblatt 2018; Runciman 2018). Och hotet upphörde inte i och med maktväxlingen i januari 2021. Det finns kvar och har snarast blivit mer akut inför de avgörande val som förestår (Hasen 2021). Som Snyder erinrar om i ett ominöst twitterinlägg (18/7 2021): ”A failed coup is practice for a successful coup.”

Litteratur

- Agiesta, Jennifer & Ariel Edwards-Levy, 2021-09-15. ”CNN Poll: Most Americans feel democracy is under attack in the US”, edition.cnn.com.
- Alberta, Tim, 2019. *American Carnage: On the Front Lines of the Republican Civil War and the Rise of President Trump*. New York: Harper.
- Bender, Michael C., 2021. ”Frankly, We Did Win This Election”: *The Inside Story of How Trump Lost*. New York: Grand Central Publishing.
- Brennan Center, 2021-06-16. ”Election Officials Under Attack”, brennancenter.org.
- Bump, Philip, 2021-05-04. ”Despite GOP rhetoric, there have been fewer than two dozen charged cases of voter fraud since the election”, [washingtonpost.com](https://www.washingtonpost.com).
- Diaz, Jazlyn, 2021-01-04. ”Trump’s Call to Georgia Election Officials Sparks Debate Over Legality, Ethics”, [npr.org](https://www.npr.org).
- Dominick, Mastrangelo, 2021-03-01. ”Trump: Rally before Capitol breach was ‘lovefest’ and a ‘beautiful thing’”, thehill.com.
- Frey, William H., 2021-05-05. ”Turnout in 2020 election spiked among both Democratic and Republican voting groups, new census data shows”, [brookings.edu](https://www.brookings.edu).
- Gelin, Martin & Erik Åsard, 2019. *Hotet mot demokratin: Högerpopulismens återkomst i Europa och USA*. Lund: Historiska Media.
- Hasen, Richard L., 2021-08-05. ”Trump Is Planning a Much More Respectable Coup Next Time”, [slate.com](https://www.slate.com).
- Kagan, Robert, 2021-09-23. ”Opinion: Our constitutional crisis is already here”, [washingtonpost.com](https://www.washingtonpost.com).
- Lepore, Jill, 2010. *The Whites of Their Eyes: The Tea Party’s Revolution and the Battle over American History*. Princeton: Princeton University Press.
- Levitsky, Steven & Daniel Ziblatt, 2018. *How Democracies Die: What History Reveals About Our Future*. New York: Viking.
- Mann, Thomas E. & Norman J. Ornstein, 2012. *It’s Even Worse Than It Looks: How the American Constitutional System Collided with the New Politics of Extremism*. New York: Basic Books.
- Minnite, Lorraine C., 2010. *The Myth of Voter Fraud*. New York: Cornell University Press.

- MSNBC, 2021-10-06. [Youtube.com/watch?vPDjoCTwGXhc](https://www.youtube.com/watch?vPDjoCTwGXhc).
- Naylor, Brian, 2021-02-10. "Read Trump's Jan. 6 Speech At Rally, A Key Part Of Impeachment Trial", [npr.org](https://www.npr.org).
- Pengelly, Martin, 2021-05-02. "Mitt Romney booed and called 'traitor' at Utah Republican convention", [theguardian.com](https://www.theguardian.com).
- Runciman, David, 2018. *How Democracy Ends*. New York: Basic Books.
- Selected Documents: President Trump [sic] Pressure Campaign on Department of Justice: Committee on Oversight and Reform*. U.S. House of Representatives, June 2021, oversight.house.gov.
- Siders, David & Zach Montellaro, 2021-09-20. "'It's spreading': Phony election fraud conspiracies infect midterms", [politico.com](https://www.politico.com).
- Snyder, Timothy, 2017. *Om tyranni: Tjugo lärdomar från tjugonde århundradet*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.
- Statement of Concern: The Threats to American Democracy and the Need for National Voting and Election Administration Standards*, [newamerica.org](https://www.newamerica.org), 2021-06-01.
- Subverting Justice: How the Former President and His Allies Pressured DOJ to Overturn the 2020 Election*. Majority Staff Report, October 2021, [judiciary.senate.gov](https://www.judiciary.senate.gov).
- Wehner, Peter, 2021-02-04. "The Moral Inversion of the Republican Party", [theatlantic.com](https://www.theatlantic.com).
- Wire, Sarah D., 2021-09-20. "Threats against members of Congress are skyrocketing. It's changing the job", [latimes.com](https://www.latimes.com).
- Woodruff Swan, Betsy & Nicholas Wu, 2021-08-10. "Trump asked his AG about legal strategy to overturn election, Rosen tells senators", [politico.com](https://www.politico.com).
- Woodward, Bob & Robert Costa, 2021. *Peril*. New York: Simon & Schuster.
- Zhou, Li, 2021-01-07. "147 Republican lawmakers still objected to the election results after the Capitol attack", [vox.com](https://www.vox.com).
- Åsard, Erik, 2020. *Med lögnen som vapen: Donald Trump och den amerikanska drömmens kris*. Lund: Historiska Media.
- Åsard, Erik, 2011-01-17. "Tea Party-rörelsen passé i pluralismen", [svd.se](https://www.svd.se).
- Åsard, Erik, 1994. *Janusansiktet: Amerikansk populism i historisk belysning*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis. Uppsala North American Studies Series 1.

Populistisk trumpism eller socialliberalt frisinne?

Politik i amerikansk evangelikalism och svensk frikyrklighet

Joel Halldorf

Populist trumpism or progressive liberalism? Evangelical politics in the USA and Sweden

Evangelicals in the United States and Sweden are similar in terms of theology and spirituality, but differ widely in political preferences. US evangelicals have supported Donald J. Trump while Swedish evangelicals have rejected the right-wing populism of the Sweden Democrats.

This article explains the development among US evangelicals by comparing them to their Swedish counterparts. In the 19th century, Swedish evangelicals associated themselves with the Liberal party, and cooperated with the Social Democrats, in a struggle for democracy against the conservative establishment. In the United States, no such alliance took place. Instead the movement was shaped by the idea that the state is an obstacle to freedom, the anti-socialist propaganda of the Cold war and eventually the culture wars. This moved evangelical voters deep into the Republican ranks.

Three factors have shaped the development of these movements: The view of the state, identification as minority or majority, and political alliances and conflicts.

I presidentvalen år 2016 och 2020 slöt en överväldigande del av USA:s vita evangelikaler upp bakom republikanernas kandidat Donald J. Trump. Samtidigt är svenska frikyrkliga väljare, med liknande rötter i protestantisk väckelsekristendom, en väljargrupp som tydligt avvisat det populistiska alternativet i svensk politik: Sverigedemokraterna. Hur kan dessa rörelser teologi och spiritualitet vara så lika, medan deras politiska uppfattningar är så annorlunda? Här bidrar historien med viktiga perspektiv. Politiskt stod svensk frikyrklighet och amerikansk evangelikalism varandra nära under 1800-talet, men därefter har de

Joel Halldorf är professor i kyrkohistoria vid Enskilda Högskolan Stockholm.
E-post: joel.halldorf@ehs.se

rört sig i olika riktningar. Genom att jämföra dessa två historiska linjer låter jag utvecklingen bland USA:s evangelikala speglas mot den inom liknande religiösa grupper i Sverige. På så sätt hoppas jag fördjupa förståelsen för den politiska identitet som tagit form inom det som brukar kallas för USA:s kristna höger.

Den metod jag använder kan beskrivas som komparativ historiografi. Jag undersöker och jämför två historiska utvecklingslinjer för att försöka förstå hur och varför dessa rörelser skiljer sig åt i dag. Fokus ligger på de omgivande sociala, politiska och kulturella faktorerna, det vill säga den miljö som den moderna, protestantiska väckelsekristendomen planteras och växer i. Jag försöker särskilt identifiera omständigheter som dragit svensk frikyrklighet och amerikansk evangelikalism åt olika håll, särskilt i syfte att förstå var den senare befinner sig i dag. Genom att tydligt ta avstamp i samtiden knyter jag an till den nyväckta diskussionen om *presentism* i historieämnet, det vill säga legitimiteten av att aktivt låta nuets erfarenheter vägleda de historiska frågeställningarna (Armitage 2019; Tosh 2008).

Amerikansk evangelikalism och svensk frikyrklighet

Jag förstår amerikansk evangelikalism och svensk frikyrklighet som två strömmar i en bredare flod: Protestantisk väckelsekristendom. Denna rann upp under 1600-talet genom den tyska pietismen, och kännetecknas av en betoning på personlig omvändelse – det som på engelska kallas att bli *born again* (Ward 2006; Halldorf 2012:32–36). Ibland används evangelikalism som den övergripande beteckningen för hela denna rörelse – det vill säga, det motsvarar vad jag här kallar väckelsekristendom. Här väljer jag att låta begreppet syfta på amerikansk väckelsekristendomen, medan dess motsvarighet i Sverige betecknas som svensk frikyrklighet. Skälet är inte minst det som är ämnet för den här artikeln: Att beteckningen evangelikal har kommit att få så starka politiska konnotationer.

Definitionen av evangelikalism och evangelikala rörelser har varit föremål för omfattande diskussioner inom den kyrkohistoriska forskningen (Dayton 2005; Bebbington 1989; Miller 2014; Sutton 2014). En del har invänt att de rörelser som samlas under begreppet är för olika sinsemellan för att kunna placeras i en och samma kategori (Halldorf 2012:33). Detta sätter ljus på variationen inom denna kristendomsform, något som blivit än tydligare genom dess expansion i det globala syd (Jenkins 2011). Samtidigt har ”evangelikal” blivit en kategori som även används utanför forskningen, inte minst i medierapportering.

I media syftar evangelikal i regel på en teologiskt konservativ – på gränsen till fundamentalistisk – amerikansk ”högerkristendom”. Politiken har blivit en hörnsten i förståelsen av den evangelikala identiteten (Kidd 2018). Detta kan

jämföras med den mest inflytelserika vetenskapliga definition av rörelsen, som härrör från historikern David Bebbington. Genom sin ”evangelikala fyrhörning” identifierar han fyra kännetecken för rörelsen, nämligen fokus på omvändelse, aktivism, Bibeln och korset (Bebbington 1989: 2–17). Här är politik alltså inte ens en del av definitionen, och den teologiska beskrivningen av rörelsen är tämligen öppen.

I Sverige har väckelsekristendom traditionellt betecknats ”väckelsen”, ”frikyrkorna” eller ”svensk frikyrklighet”. Evangelikal har också använt som en etikett i forskningen under de senaste decennierna, bland annat för att understryka att dessa rörelser i Sverige är del av ett större, internationellt skeende. Men översättningen skapar också svårigheter. Till att börja med vore en korrekt svensk översättning av engelskans *evangelical* egentligen ”evangelisk”. Det ordet är emellertid redan intecknat av ett annat samfund: Det betyder luthersk och används bland annat som en beteckning på Svenska kyrkan. För det andra har den populära, politiska förståelsen av evangelikalism ett så starkt inflytande att kyrkor som benämns som evangelikala intuitivt kommer att förstås utifrån den bild som har etablerats av den amerikanska evangelikalismen. För det tredje värjer sig många inom svensk frikyrklighet för beteckningen, just eftersom de inte känner igen sig i den amerikanska kristendomsform som det kommit att symbolisera.

Utifrån en kyrkohistorisk förståelse av begreppen skulle det alltså vara möjligt att tala om svenska och amerikanska evangelikaler. Men här väljer jag ändå, framför allt av pedagogiska skäl, att hålla isär dem genom att använda beteckningarna ”svensk frikyrklighet” respektive ”amerikansk evangelikalism”. För även om dessa rörelser är uttryck för samma breda kristendomsform – väckelsekristendom – så är de också olika, inte minst när det gäller politiken. Faktum är att de starka politiska associationerna som knutits till termen evangelikal har fått till och med amerikanska historiker att fråga sig om det är möjligt att fortsätta att använda begreppet (Kidd 2018). Det är detta dilemma som jag här försöker att hantera genom att tala om amerikansk evangelikalism och svensk frikyrklighet som två olika former av protestantisk väckelsekristendom. Detta är också den terminologi som jag uppfattar vara klokast att använda, såväl vetenskapligt som medialt.

Väckelsekristendom som demokratins vägröjare

När den unge Alexis de Tocqueville seglade mot USA i början av 1830-talet var han skeptisk. Han var på väg till en ung nation som prövade ett demokratiskt styrelseskick, och likt de flesta intellektuella sedan Platon betraktade Tocqueville detta som ett riskabelt experiment. Även om han i grund och botten var positiv till demokrati var han väl medveten om riskerna för att demokrati skulle leda till kaos och sönderfall innan det ändade i tyranni.

Men när han väl anlände till USA blev han imponerad. Han reste landet runt i nästan ett år och drog slutsatsen att kultur, geografi, juridik, religion och politik här samspelade på ett sätt som gav demokratin en stabil grund. Ett av de främsta skälen till detta var att amerikanerna framgångsrikt ägnade sig åt ”konsten att sammansluta sig” – ”*the art of associating*”. De organiserade sig outtröttligt i klubbar, föreningar, kyrkor och församlingar. Det fostrade demokratiska dygder och medborgare kapabla att upprätthålla såväl demokrati som civilisation på nationell nivå. Tocqueville fascinerades särskilt av de många kyrkor som växte upp som svampar över hela denna nation, grundad som den var på religionsfriheten. De predikade och praktiserade solidaritet och tålmod – dygder nödvändiga för att vidmakthålla en demokrati (Tocqueville 2002).

Berättelsen om demokratin i Sverige börjar på liknande sätt. Även här var konsten att sammansluta sig avgörande och kyrkorna, särskilt frikyrkorna, blev viktiga gemenskaper där denna konst utövades (Hallingberg 2010; Lundkvist 1977) även om det tog tid. På 1800-talet var Sverige ett av Europas minst demokratiska länder sett till hur många som deltog i de demokratiska processerna (Bengtsson 2019). Under detta århundrade blev frikyrkliga dessutom bötfällda, fängslade eller utvisade för sina övertygelser. En viss religionsfrihet etablerades först på 1860-talet, men när den första baptistförsamlingen grundades i Vällersvik år 1848 skedde det i hemlighet. Denna församling hade emellertid något så ovanligt som demokratiska stadgar där alla döpta medlemmar – såväl kvinnor som män – hade rösträtt (Fahlgren 2006; Nordström 1926).

Efter att toleranter lagstiftning infördes i början av 1870-talet skedde en snabb tillväxt av frikyrkliga församlingar och samfund. Det bidrog till att förändra kulturen och därmed förutsättningarna för politiken. De flesta frikyrkorna var demokratiska gräsrotsrörelser och genom att praktisera sammanslutningens konst fostrade de medborgerliga dygder (Larsson 2015). Många väckelsefromma engagerade sig också politiskt och arbetade hårt för demokrati, religionsfrihet och andra liberala reformer (Svärd 1954).

Frikyrkorna tillhörde alltså den svenska demokratins avantgarde (Halldorf 2018: 86–92). De introducerade den organisationsform som de andra folkrörelserna – arbetarrörelsen och nykterhetsrörelsen – kopierade: föreningen, med sina omröstningar, protokoll, budgetar och medlemsrullor (Lundkvist 1977: 200–205). I Sverige dröjde det till 1921 innan kvinnor fick rösta i riksdagsvalet. Då hade de redan haft denna rättighet i svenska frikyrkor i över sjuttio år. De svenska frikyrkorna fungerar med andra ord som kreativa minoriteter och bidrog konstruktivt till den politiska utvecklingen.

1800-talets progressiva väckelsekristendom

Under 1800-talet hade evangelikaler i USA och den svenska frikyrkligheten liknande politiska instinkter. Som historikern Donald Dayton och författaren

Marilynne Robinson på olika sätt har visat var stora delar av – om än inte hela – den amerikanska evangelikala rörelsen politiskt progressiv (Dayton 2005; Robinson 2018). Särskilt kyrkorna i de norra delstaterna stod vid fronten när det kom till kampen mot slaveri, ekonomiska orättvisor och även diskriminering av kvinnor (Rasmusson 2020; Woodberry 2012).

Detta är ett negligerat kapitel i USA:s kyrkohistoria. Den berömde väckelsepredikanten Charles Finney är mest ihågkommen för sina väckelsekampanjer under 1830-talet. Färre känner till det faktum att han då predikade att personlig omvändelse måste förenas med social rättvisa: "Väckelserna hindras", skrev Finney "när pastorer och kyrkor ställer sig på fel sida i någon fråga som gäller mänskliga rättigheter." (Dayton 2005: 18) Han blev sedan rektor för Oberlin College, det första universitetet som tog emot såväl kvinnliga som svarta studenter (Rasmusson 2020: 173–176).

Politiskt var USA likväl annorlunda än Sverige, vilket hjälper oss att förstå skillnaderna mellan väckelsekristendom i dessa båda länder (Hagevi 2005). Medan USA grundades som en demokrati – om än en mycket bristfällig sådan – var Sverige i slutet av 1800-talet en monarki med en riksdag öppen endast för de välbeställda. För att kunna bli vald eller ens kunna rösta i valen behövde man ha egendom eller en viss inkomst. Det krävdes en politisk mobilisering för att förändra detta, och de frikyrkliga var en del av denna mobilisering (Bengtsson 2019).

I slutet av 1800-talet formades en allians mellan liberaler och socialdemokrater, som tillsammans kämpade mot det konservativa etablissemanget – kung, adel, prästerskap – för en modern stat med demokratiska rättigheter och ekonomisk välfärd. De frikyrkliga var del av den här alliansen, i första hand i den liberala grenen. De ville forma ett samhälle präglat av de demokratiska praktiker som de lärt sig att ta för givna i sina kyrkor. Som statsvetaren Lydia Svärd formulerar det: "För den som blivit van vid allmän och lika rösträtt i missionsföreningen, nykterhetsföreningen, arbetarföreningen etc. var det ganska naturligt att söka medverka till rösträttsfrågans lösning i stat och kommun." (Svärd 1954: 168)

För de frikyrkliga låg liberalismens dragningskraft i dess individualism, och i motståndet mot såväl konservatismens som socialismens kollektivistiska tendenser. År 1908 satt 43 väckelsekristna i riksdagen, och majoriteten av dem – 25 stycken – tillhörde det liberala partiet (Svärd 1954: 112–114). Det innebär att tjugo procent av riksdagen och nästan 30 procent av det liberala partiet var frikyrkligt. Det är höga siffror, inte minst med tanke på att frikyrkliga i Sverige vid denna tid utgjorde ungefär fem procent av befolkningen.

Svensk frikyrklighet under 1900-talet

Kampen för demokrati och ekonomisk solidaritet formade den svenska frikyrkligheten till en liberal rörelse som lutade åt vänster: socialliberalt frisinne. Alliansen satte djupa spår. I valet år 1956 röstade 58 procent av de frikyrkliga väljarna på Folkpartiet, vilket var mer än dubbelt så många som bland väljarna i stort (24 procent). Det andra största partiet bland de frikyrkliga var Socialdemokraterna, som 30 procent röstade på. Endast 10 procent valde det konservativa Högerpartiet, vilket motsvarade hälften av deras valresultat (Hagevi 1994).

De väckelsekristnas röstningsmönster förändrades från 1960-talet då Kristen Demokratisk Samling (KDS) grundades av bland andra Pingströrelsens ledare Lewi Pethrus. Samtidigt blev kulturradikala och religionskritiska krafter starkare inom Folkpartiet och Socialdemokraterna. Kombinationen av ett nytt alternativ som aktivt sökte de frikyrkligas röst samtidigt som det parti som tidigare varit deras uppfattades vända sig mot dem gjorde att alliansen mellan frikyrkoväljarna och Folkpartiet bröts.

Politiskt var omläggningen emellertid inte så stor som man kanske först kan tro. Pethrus var kulturellt konservativ, men stödde en progressiv ekonomisk politik. Han betonade hela sitt liv att ”kristendom och social rättvisa hörde intimt samman” (Pethrus 1953: 288). I sitt första partiprogram betygade KDS sin uppskattning för välfärdsstaten (Halldorf 2020a: 213–239; Brommesson 2020).

Undersökningar från 1990-talet visar att frikyrkliga väljare då ännu var för välfärd, men också solidaritet på andra områden: migration, internationellt bistånd och miljön. Däremot var de kritiska till dödsstraff, vapenexport och militär upprustning. I jämförelse med sekulära väljare var de också mer engagerade i miljöfrågor och hade ett starkare stöd för en generös migrations- och biståndspolitik (Bjereld & Gilljam 1991). Professor Magnus Hagevi har undersökt politiska värderingar hos denna grupp under 2000-talet och visat att de är fortsatt positiva till mångkultur och migration (Hagevi 2009; Hagevi 2019; Hagevi 2015).

Naturligtvis finns det variationer inom den frikyrkliga väljargruppen, inklusive grupper som rör sig i riktning mot högerpopulistiska partier och auktoritära värderingar. Omfattningen av detta är inte undersökt, men det finns nätverk, profiler och institutioner som gör sig till tolk för en kristen nationalism med en stor skepsis till mångkultur (Poletti Lundström 2020). De progressiva värderingarna under 1800- och 1900-talen har också existerat parallellt med en konservativ syn på frågor som inte minst gäller frågor om kön och sexualitet. Det har kommit till uttryck i en utbrett negativ syn på hbtq-personer och deras rättigheter, mot sex före äktenskap och i flera fall också en skepsis mot kvinnligt ledarskap.

En del av dessa värderingar har rötter i frikyrklig teologi och har funnits där länge, medan andra vuxit fram till följd av globaliseringen av politiken. För de

politiska värderingar som präglar USA:s vita evangelikaler har under de senaste decennierna importerats till delar av svensk frikyrklighet. Och USA:s vita evangelikaler är, som vi ska se, formade av en annan och annorlunda historia.

Tvärvändningen i amerikansk evangelikalism

Historikern George M. Marsden kallar den politiska utvecklingen i den amerikanska evangelikalismen i början av 1900-talet för *the Great Reversal* – den stora tvärvändningen. Det handlar om att dessa kyrkor då kom att avfärda progressiv politik, inklusive statlig välfärd, och i vissa fall till och med var skeptiska mot privata eller kyrkliga välfärdsinitiativ (Marsden 1980: 85–93).

Svensk och amerikansk väckelsekristendom befann sig i skilda vatten och bars av olika strömmar. I USA fanns varken adel eller statskyrka. Demokratiska rättigheter, inklusive religionsfrihet, var tidigt på plats – åtminstone för den vita, manliga majoritetsbefolkningen. Därför upplevde dessa inte samma behov av en politisk mobilisering där liberaler och socialister tog varandras händer och arbetade tillsammans mot ett konservativt etablissemang. Den allians som format svensk frikyrklighet – och mycket av väckelsekristendom i Europa – uppstod inte i USA.

Dessutom hade man olika föreställningar om staten. I den svenska berättelsen är den demokratiska välfärdsstaten det redskap som förvandlar ett ojämnt och förtryckande samhälle till ett samhälle präglat av demokrati och solidaritet. Men berättelsen om hur USA grundas handlar inte om frihet genom staten, utan frihet från staten. Det finns ett anti-statligt tema i amerikansk politisk och kultur som går tillbaka till flykten från ”den gamla världen” med sina förtryckande regimer (Midgley 1990). Temat kristnades av puritanerna som menade att USA hade ett gudomligt uppdrag att sprida frihetens evangelium över världen: ”*A city upon a hill*” (Rodgers 2018).

I denna berättelse är staten ett hinder som ska begränsas till ett minimum. Frihet är det där ögonblicket när pilgrimerna anländer till den nya världen, eller när det brittiska oket bryts. Frihet från staten, inte genom den. Välfärd ses som en osund statlig expansion som hotar friheten genom att frånta individen pengar och ansvar (Annunziata 1980). Ur denna mylla växer mycket amerikansk politik, inklusive de evangelikalas. Till det kommer några specifika händelser som i början av 1900-talet får dem att ännu tydligare röra sig bort från progressiv politik.

Den första var konflikten mellan fundamentalister och modernister, eller liberalteologer. Under 1900-talets första decennier växte *social gospel*-rörelsen, som förenade liberalteologi och social rättvisa, fram. I reaktion mot liberalteologins framväxt hade reformerta teologer formulerat en serie pamfletter under rubriken *The Fundamentals*. Snart hamnade stora delar av den evangelikala rörelsen i det fundamentalistiska lägret, och för att verkligen hålla

sina motståndare på avstånd förkastade de allt som de omfamnade: inte bara liberalteologin, utan med tiden också kraven på social rättvisa (Marsden 1980: 91).

Svenska frikyrkliga kritiserade också liberalteologi, men här var rörelsen aldrig stark nog att uppfattas som ett verkligt hot. Liberalteologi var något avlägset – akademiska övningar eller möjligen ännu ett tecken på förfallet inom Svenska kyrkan – men frikyrkliga formade inte sin identitet i konflikt med den. Därför behövde frikyrkliga aldrig välja mellan konservativ teologi och progressiv politik (Halldorf 2020a: 251).

Men i USA blev detta ”antingen/eller” än tydligare efter andra världskriget, när den amerikanska identiteten formulerades i kontrast till Sovjetunionen. Nu blev kommunism och socialism de stora fienderna: de var inte bara anti-kristna ideologier, utan också akuta existentiella hot mot nationen. Frank Annunziata konstaterar att ”*anticommunism was the dominant theme of fundamentalist politics in the 1950s*” (Annunziata 1990:93). På 1960-talet betonade National Association of Evangelicals, som samlade många av landets evangelikala, att kampen mot kommunismen gick hand i hand med ett försvar för den fria marknaden, och att allt annat representerade ”*total secularization as a way of life*” (Hart 2011:33). Så medan 30 procent av Sveriges frikyrkliga röstade på Socialdemokraterna på 1950-talet, präglades detta decennium av McCarthysim och kommunistkräck i USA – i synnerhet bland landets evangelikala väljare.

Tre saker drog alltså den amerikanska evangelikala politiken åt höger: en antistatlig impuls, en reaktion mot *social gospel*-rörelsen och kommunistkräck. Dessa tre punkter lät sig förenas i en enkel analys: En del hävdade att den progressiva politik som kännetecknade *social gospel*-rörelsen var kommunistisk och således på kollisionskurs med såväl kristen tro och som den amerikanska andan. Välfärdspolitik var med andra ord både antikristligt och oamerikanskt (Sutton 2014: 303–304). Efter andra världskriget breddade Billy Graham basen för detta budskap när han förkunnade att kristendomen var ett nödvändigt medel för att besegra kommunismen (Wacker 2014: 231–235).

Här finns alltså två olika berättelser som förklarar skillnaderna mellan svensk frikyrklighet och amerikansk evangelikalism. Frikyrkorna allierade sig med en politisk liberalism som betonade social rättvisa. I USA uppstod aldrig en sådan allians, utan i stället gjorde ett antal samverkande teman att de evangelikala rörde sig i en annan riktning: först den grundläggande antistatliga impulsen, sedan den teologiska striden med *social gospel*-rörelsen och slutligen Kalla krigets kommunism-skräck.

Samtidigt var de starkaste argumenten i evangelikala kretsar inte alltid politiska utan snarare moraliska. De evangelikala ville ha en pånyttfödd kristen i Vita huset. Det var den kristna högers taktik sedan 1970-talet: att förnya nationen med hjälp av kristna politiker. Men i dag har taktiken ändrats. Donald Trump är mycket, men inte en förebild i fromhet – och hans politik var

dessutom av ett annat slag än den som Ronald Reagan och far och son Bush bedrev. Trumpismen är protektionistisk i fråga om handel, och betonar också att staten ska skydda en ”traditionell” amerikansk livsstil mot sekularisering, pluralism och andra hotande krafter. Här skrivs ett nytt kapitel i berättelsen om amerikansk evangelikal politik.

Från Moral Majority till trumpism

Under 1970-talet drev ett antal beslut i Högsta domstolen de evangelikala in i politiken, inte minst legaliseringen av abort. De evangelikala hade då två mål: att arbeta för ett samhälle präglad av kristen etik, och mot statliga regleringar som påverkade livet i deras subkulturer (Williams 2010; Balmer 2010; Hart 2011; Kidd 2018).

År 1976 uppmärksammades denna rörelse av tidningen Newsweek, som kallade året för ”The year of the evangelical” (Hart 2001:62–63). Den främsta orsaken till det var emellertid den demokratiska presidentkandidatens – sedermera presidenten – Jimmy Carters bekännelse att han var en *born again Christian*. Genom lobbyorganisationer som Moral Majority formades emellertid snart en allt starkare allians mellan vita evangelikaler och det Republikanska partiet (Wald & Calhoun-Brown 2007). Från Ronald Reagan och framåt hade de evangelikala känslan av att Republikanerna lyssnade på och stödde dem. I Vita huset rörde sig så kallade hov-evangelikaler (*court-evangelicals*) med tillgång till presidenten (Fea 2018). År 1980 stöttade 65 procent av de evangelikala väljarna Reagan, och när George W. Bush valdes närmade sig siffran 80 procent.

Men trots att Republikanerna under Bush innehade presidentposten och dessutom kontrollerade både Representanthuset och Senaten mellan åren 2003 och 2007 ändrades mycket lite när det kom till de evangelikalas kärnfrågor. Konsekvensen av de var att många i rörelsen började bli alltmer desillusionerade. Pastorn och Trump-supporten Robert Jeffress beskriver känslan så här:

I remember very well back in 2004... being on a conference call with religious leaders and how disappointed they were with George W. Bush, and how they felt like he had just really misled us... I don't want to disparage him at all... but what came out of that eight years? A \$7 trillion war in the Middle East (Bruenig 2019).

Republikanerna tycktes antingen ovilliga eller oförmögna att uppfylla sina löften. Liberaliseringen fortgick, och i allt snabbare takt. Pluralismen ökade, liksom toleransen mot skilsmässa och hbtq-rättigheter. De evangelikala blev färre och kände sig allt mer akterseglade. Många började oroa sig över att utvecklingen skulle leda till regleringar av deras egna skolor, sjukhus och andra institutioner.

Att liberalerna är efter dem, och att republikanerna inte kan beskydda dem – detta utgjorde själva kontexten för den evangelikala entusiasmen för Trump under hans valkampanj 2016. Efter fyrtio års konstanta nederlag var de redo att pröva något nytt. Ett kristet sinnelag är bra för många saker, men uppenbarligen inte för att vinna slag i kulturkriget. Visst är Trump en brutal slagskämpe – men han är *deras* brutala slagskämpe. Jerry Falwell Jr. formulerade den nya strategin i en tweet i september 2018:

Conservatives & Christians need to stop electing “nice guys.” They might make great Christian leaders but the US needs street fighters like @realDonaldTrump at every level of government b/c the liberal fascists Dems are playing for keeps & many Repub leaders are a bunch of wimps!

Historikern John Fea menar att de evangelikalas oro över kulturella, religiösa och demografiska förändringar bottnar i rädslan att förlora sin privilegierade position i nationen (Fea 2018). Rent numerärt har de inte varit i majoritet, men de ser sig ändå som representanter för USA:s identitet. Här finns en ytterligare faktor som påverkat den vita evangelikala rörelsens politik, nämligen en historia av rasism, segregation och till och med idéer om vit överhöghet (Jones 2020).

Randall Balmer menar att detta var mer avgörande för de evangelikalas politiska engagemang på 1970-talet än motståndet mot abort. Det var fruktan för att staten skulle tvinga evangelikala institutioner att desegregera som fick denna grupp att mobilisera politiskt (Balmer 2010: 59–71). Detta bottnar i det problematiska arvet av segregation, passivitet inför diskriminerande strukturer och i vissa fall direkt rasism i den amerikanska evangelikalismen. Många vita evangelikala kyrkor och ledare förhöll sig passiva under medborgarrättsrörelsen på 1950-talet, och Michael O. Emerson och Christian Smith har visat att vita evangelikaler än i dag har en tendens att tona ner problem som rör rasism (Emerson & Smith 2000). Som flera forskare noterat präglades Donald Trumps valkampanj 2016 av ett kristet nationalistiskt budskap, och det finns också en tydlig korrelation mellan rasistiska attityder och stöd för Trump (Whitehead, Perry & Baker 2018).

Att Trump gjort en rad xenofobiska kommentarer hindrade uppenbarligen inte vita evangelikala väljare från att rösta på honom. I stället uppfattade de honom som stark nog att inte bara skydda dem från statliga ingrepp utan också återföra nationen till en mer homogen kristen guldålder.

Svensk frikyrklighet mot populism

I Sverige förkroppsligas populismen av Sverigedemokraterna, som kom in i riksdagen år 2010 med ett valresultat på 6 procent. År 2014 hade den siffran

fördubblats, och 2018 var de tredje största parti med stöd från 18 procent av väljarna. Sverigedemokraterna vill begränsa invandringen och skydda vad de uppfattar som en traditionell svensk kultur där kristendomen har en framskjuten plats. Deras strävan att återvända till ett kristet och homogent förflutet har tydliga paralleller med trumpismen (Elgenius & Rydgren 2019; Halldorf 2019; Halldorf 2021).

Man kunde förväntat sig att ett parti som betonar kyrkans betydelse i ett av världens mest sekulariserade länder skulle attrahera många frikyrkliga (Haugen 2015). Men istället har denna väljargrupp varit en av dem som tydligast avvisat Sverigedemokraterna. Andelen frikyrkliga som röstat på dem har varit mellan en tredjedel och hälften så många som bland väljarna generellt. En orsak till det är att frikyrkliga väljare som konstaterats generellt är positiva till invandring och pluralism (Halldorf 2020b). Personer som regelbundet besöker frikyrkliga gudstjänster har en mer positiv syn på flyktingar och ett mångkulturellt samhälle än de som inte gör det (Montgomery & Ryan Winter 2015). Detta står i skarp kontrast inte bara till SD:s retorik, utan även till attityderna bland vita evangelikaler i USA.

Bakom detta finns teologiska övertygelser, men relationen till omgivningen är också en viktig faktor. Frikyrkliga i Sverige har varit en minoritet sedan begynnelsen. Kampen för religionsfrihet var en viktig motor för den ursprungliga politiska mobiliseringen under 1800-talet. På 1900-talet blev Sverige ett sekulärt land med en luthersk statskyrka, vilket ytterligare underströk frikyrkornas minoritetsstatus. Som minoritet var de beroende av en stat som accepterade religiös pluralism. Den principen har fått frikyrkliga att argumentera för tolerans även mot andra religiösa traditioner – inklusive muslimer (Hagevi 2018).

Här anas ett mönster: Kyrkor som befinner sig på armslängds avstånd från makten verkar ha lättare att utveckla den kristna dygden gästfrihet. I majoritetsposition, sammanvävd med staten, blir kristendomen ofta mer rigid, mindre gästfri och tidvis fientlig mot minoriteter – också mot andra kristna minoriteter. Då betraktas pluralism som ett hot eftersom det kan betyda att kristendomen förlorar sin privilegierade position i samhället (Bohman & Hjerm 2014). Det är paradoxalt att en impuls att slå vakt om sin hegemoniska position präglar USA:s evangelikala, med tanke på att idealet att skilja på religion och stat har varit så viktigt här. Men som flera bedömare konstaterat, från Tocqueville och framåt, har denna formella politiska separation gått hand i hand med en stark informell relation mellan de två. Detta kommer bland annat till uttryck i den amerikanska civilreligionen, i ritualer som presidentinstallationer och i presidenternas tal. Under andra halvan av 1900-talet har den evangelikala kristendomsformen haft en framträdande plats i allt detta, och det är denna position man nu försvarar (Miller 2014; Lejon 2020).

Att svenska frikyrkliga identifierat sig som minoritet kan förklara varför de känt sig mindre hotade av migration, pluralism och islams tillväxt än både

deras trossyskon i USA och den sekulära svenska majoriteten. Frikyrkorna är i minoritet, och för en minoritet är pluralism inte det stora hotet, utan hotet kommer i stället från varje försök att homogenisera samhället. I ett sådant samhälle skulle de själva marginaliseras, eftersom de avviker från normen. Därför är de mer benägna att välkomna utvecklingen av vad Jürgen Habermas kallat för ett postsekulärt samhälle.

Det är intressant att notera att svenska frikyrkliga och afroamerikanska evangelikala väljare i USA i hög grad överlappar varandra politiskt. Båda är mot dödsstraff, stöder internationellt bistånd och omfamnar kampen för social rättvisa. Svenska och afroamerikanska evangelikaler delar också positionen som minoriteter i samhället: de frikyrkliga i skuggan av den svenska sekulär-lutherska majoritetskulturen, och afroamerikanska evangelikaler i relation till den amerikanska WASP-kulturen (Hagevi 2005). Detta visar, vilket Arne Rasmusson också påpekat, att närhet respektive distans till majoritetskulturen är en viktig faktor när det gäller hur religiösa samfund formas politiskt (Rasmusson 2020).

Vänner och fiender: Alliansernas betydelse för politiken

1900-talets politiska landskap är annorlunda i jämförelse med det föregående århundradets, och väckelsekristendomen i USA och Sverige har tagit olika vägar genom detta landskap. Till de förändrade förutsättningarna hör framväxten av den moderna staten, med våldsmonopol, byråkrati och en oöverträffad kapacitet att både kontrollera och försörja medborgarna (Ante 2014). En annan skillnad rör utvecklingen av organiserade politiska partier med ideologisk hemvist till höger eller vänster på den politiska skalan. Slutligen har det skett en rad kulturella förändringar i form av tilltagande sekularisering och växande mångfald.

Den väckelsekristna politiken under detta århundrade har, liksom mycket politisk teologi, i hög grad handlat om hur man ska förhålla sig till staten, politiska ideologier, sekularisering och mångfald. Det är också här som skillningarna mellan amerikanska evangelikaler och svenska frikyrkliga uppstår. De senare är, som vi sett, positiva till staten: de är socialliberaler som vill att staten ska ta ett socialt ansvar, snarare än libertarianer som önskar en begränsad nattväktarstat. USA:s vita evangelikaler är däremot skeptiska till staten, politiskt mer konservativa och tveksamma till en icke-kristen mångfald.

På en punkt är de relativt samstämmiga, och det gäller kritiken mot sekulariseringen av samhällets institutioner och kultur. KDS grundande skedde till exempel som en reaktion på att kristendomsämnet i skolan förvandlades till sekulär religionskunskap (Halldorf 2020: 213–239). En skillnad är dock att svenska frikyrkliga inte verkar uppfatta att detta står i motsats till mångfald.

KDS betonade att ambitionen inte var att göra Sverige till en församling, utan att slå vakt om en grundläggande etik (Ekstedt 1964: 5). Och frikyrkliga väljare har som sagt förblivit positiva till mångfald ända fram till i dag.

Vad styr då vilka vägar dessa rörelser väljer? I de historier som här berättats framträder tre faktorer: För det första den politiska kultur som präglar kontexten där man finns. Det är tydligast i synen på staten, som uppfattas som en positiv, befriande kraft i Sverige – helt i linje med den svenska statsindividualismen (Berggren & Trägårdh 2014). I USA betraktas staten i stället som problematisk och potentiellt frihetsbegränsande. Dessa attityder präglar också väckelsekristendomen i respektive land.

Den andra faktorn handlar om man uppfattar sig som minoritet eller som en del av den nationella majoritetskulturen. Att de svenska frikyrkorna har sett sig som minoriteter i ett först lutherskt och sedan sekulärt land har bidragit till tolerans mot andra kulturer. Detta kan dock komma att ändras i takt med att invandring från muslimska länder gör att fler svenskar identifierar sig som ”kristna”, varpå frikyrkliga uppfattar sig stå närmare majoritetskulturen.

Den tredje faktorn rör relationer: vilka vänner respektive fiender som man har. Frikyrkorna i Sverige formades initialt av sin allians med liberalismen på 1800-talet. Den tidiga samverkan med arbetarrörelsen och socialdemokratien gjorde att dessa inte heller var anatem. De konservativa uppfattades däremot som motståndare under 1800-talet, och under hela 1900-talet röstade frikyrkliga väljare långt mindre på Högerpartiet (senare Moderaterna) än genomsnittsväljarna (Hagevi 1994).

Den amerikanska evangelikalismen formas inte av en sådan allians med liberalism och arbetarrörelse, och den tar inte heller spjörn mot en konservativ motståndare. I stället dyker det upp andra fiender som påverkar deras politiska identitet. Först liberalteologin med dess ”*social gospel*”, sedan kommunismen. Fronten mot dessa bidrar till en skepsis mot välfärdspolitik.

Från slutet av 1970-talet blir alliansen med republikanerna formativ för evangelikala väljare, och på 2010-talet bidrar den till att de stöder Trump. Alliansen cementeras av det så kallade kulturkriget, där en sekulär samhällsutveckling understödd av Demokratiska partiet uppfattas som fienden (Davison Hunter 1991; Johansson Heinö 2019). Det är värt att notera att det finns stora skillnader mellan Republikanernas politik under Reagan och Bush respektive Trump. Att de evangelikala väljarna ändå följer med är ett tecken på att alliansen i sig är viktig, och inte bara sakpolitiken.

Statsvetenskaplig forskning har visat att politiska partier inte bara följer folkviljan, utan också formar den. De som sympatiserar med ett parti tenderar att följa med när det förändrar sin politik. När president Richard Nixon år 1971 aviserade priskontroll på varor och löner ledde detta till att stödet för en sådan policy ökade från 37 till 82 procent bland republikanska aktivister (Zaller 1992: 97).

Vägen vidare för USA:s kristna höger

I USA har begreppen ”republikan” och ”evangelikal” blivit så sammanvävda att det senare numera förstås som en politisk beteckning snarare än en kyrklig. Kidd menar att evangelikal i dag uppfattas syfta på en vit person som identifierar sig som kristen och röstar republikanskt – men som inte nödvändigtvis går i kyrkan (Kidd 2018). Det betyder att teologin har besegrats av ideologi, och kyrkan av ett politiskt parti. I den urgamla kampen mellan stat och kyrka har den vita evangelikalismen i praktiken förlorat sitt oberoende.

Genom att binda sig till Trump har de evangelikala gjort sig beroende av ett politiskt projekt. Här finns en parallell till sekulariseringen i Europa, som i hög grad var en reaktion mot politiskt korrupta kyrkor. Statskyrkorna var allierade med den gamla politiska ordningen – det konservativa etablissemanget – och försvarade monarkin mot kraven på demokrati. Det ledde till att personer som var för demokrati hamnade i konflikt med kyrkorna och kom att betrakta sig som antikyrkliga. I länder som England och Sverige gjorde de demokratiska frikyrkliga rörelserna det möjligt att kombinera kristen tro och progressiv politik. Men när detta helt saknades, som i Frankrike, resulterade det i en snabb och långtgående sekularisering (McLeod 2000).

Alliansen mellan statskyrkorna och monarkin gav de gamla kyrkorna en plats vid maktens bord, men när de politiska vindarna vände var de ohjälpligt bundna till en regim som saknade legitimitet. Det finns tecken på att samma sak håller på att ske i USA. Vita evangelikala kyrkor är på tillbakagång, och bland de unga är tappet dramatiskt stort. Public Religion Research Institutes undersökningar visar att andelen amerikaner som identifierar sig som vita evangelikala har minskat från 23 procent av befolkningen år 2006 till 15 procent 2020. I åldrarna 18–29 år är siffran bara 7 procent. (PRRI 2021) Exakt vad detta beror på är inte klarlagt, men flera bedömare menar att det inte minst är unga människor som avvisar Republikanernas politik som är benägna att lämna kyrkan (Cox 2019; Hunt 2021). I så fall kommer sekulariseringen av USA ett sekel senare än i Europa, men av samma skäl: som en reaktion mot att kyrkan tagit ställning för ett politiskt parti och en viss politisk linje.

Samtidigt verkar stödet för Trump inte falna bland hans mest övertygade evangelikala kärntrupper. Tvärtom har de visat sig beredda att följa honom in i konspirationsteorier om valfusk – ja, en tredjedel accepterar till och med QAnon-konspirationen. Undersökningar visar att vita, evangelikala Republikaner är mer benägna att tro på denna typ av teorier än andra republikanska väljare (Cox 2021). Detta väcker frågan om det finns någon gräns för hur långt in i auktoritär populism den här väljargruppen är beredd att gå?

Utvecklingen nu tycks alltså gå mot att den evangelikala väljargruppen krymper, samtidigt som den radikaliseras. Den kommer troligen fortsätta att ha en stor betydelse för amerikansk politik, men i framtiden mindre i kraft av sin storlek och mer på grund av sina heta övertygelser – ett engagemang

som kommer kunna växlas in i både gräsrotsaktivism och kampanjdonationer. Men med tanke på det läckage som ändå pågår ur rörelsen skulle utvecklingen kunna brytas om en demokratisk kandidat vände sig till den här väljargruppen – särskilt unga evangelikaler – och presenterade sig som ett trovärdigt men moderat alternativ till den nuvarande politiken. För ett av problemen för interna kritiker av den evangelikala politiken är att de inte uppfattas ha trovärdiga alternativ att peka på. Polariseringen av den amerikanska politiken lämnar med andra ord moderata evangelikaler i ett politiskt ingermanland, medan rörelsens radikala flank håller i den politiska taktpinnen.

Litteraturförteckning

- Annunziata, Frank, 1980. "The Revolt against the Welfare State", *Presidential Studies Quarterly* 10(2), s. 254–265.
- Anter, Andreas, 2014. *Max Weber's Theory of the Modern State: Origins, Structure and Significance*. New York: Palgrave Macmillan.
- Armitage, David, 2019. "In Defense of Presentism", *Scholar Harvard*, tillgänglig på https://scholar.harvard.edu/files/armitage/files/in_defence_of_presentism.pdf, citerad 27-09-2021.
- Balmer, Randall, 2010. *The Making of Evangelicalism: From Revivalism to Politics and Beyond*. Waco: Baylor University Press.
- Bebbington, David, 1989. *Evangelicalism in Modern Britain*. London: Routledge.
- Bengtsson, Erik, 2019. "The Swedish *Sonderweg* in Question: Democratization and Inequality in Comparative Perspective, c.1750–1920", *Past & Present* 244(1), s. 123–161.
- Berggren, Henrik & Trägårdh, Lars, 2014. *Är svensken människa? Gemenskap och oberoend i det moderna Sverige*. Stockholm: Norstedt.
- Bjereld, Ulf & Gilljam, Mikael, 1991. "Vad vill de kristna väljarna?", *Statsvetenskaplig tidskrift* 94(2), s. 149–159.
- Bohman, Andrea & Hjerm, Mikael, 2014. "How the Religious Context Affects the Relationship Between Religiosity and Attitudes Towards Immigration", *Ethnic and Racial Studies* 37(6), s. 937–957.
- Brommesson, Douglas, 2020. "Alf Svenssons parti bortom höger och vänster", i Almqvist, Kurt & Anders Linder, PJ, *Kristdemokraternas idéer*. Stockholm: Axel och Margaret Ax:son Johnsons Stiftelse.
- Bruenig, Elizabeth, 2019. "In God's Country", *Washington Post*, 14 augusti, 2019.
- Cox, Daniel, 2019. "Could Trump Drive Young White Evangelicals Away from the GOP?", tillgänglig på <https://fivethirtyeight.com/features/could-trump-drive-young-white-evangelicals-away-from-the-gop/>.
- Cox, Daniel, 2021. "Rise of conspiracies reveals an evangelical divide in the GOP", *Survey Center of American Life*, 12 februari, 2021.
- Davison Hunter, James, 1991. *Culture Wars*. New York: Basic Books.
- Dayton, Donald, 2005. *Discovering an Evangelical Heritage*. Peabody: Hendrickson.
- de Tocqueville, Alexis, 2002. *Democracy in America 2*. University Park: The Pennsylvania State University.

- Ekstedt, Birger, 1964. "Kristen demokratisk samling: föredrag vid KDS första offentliga möte i Eriksdalshallen, Stockholm, lördagen den 9 maj 1964".
- Elgenius, Gabriella & Rydgren, Jens, 2019. "Frames of Nostalgia and Belonging: The Resurgence of Ethno-Nationalism in Sweden", *European Societies* 21(4), s. 583–602.
- Emerson, Michael O. & Smith, Christian, 2000. *Divided by Faith: Evangelical Religion and the Problem of Race in America*. Oxford: Oxford University Press.
- Fahlgren, Sune, 2006. *Predikantskap och församling: Sex fallstudier av en ecklesial baspraktik inom svensk frikyrklighet fram till 1960-talet*. Örebro: ÖTHrapport.
- Fea, John, 2018. *Believe Me: The Evangelical Road to Donald Trump*. Grand Rapids: Eerdmans.
- Hagevi, Magnus, 1994. "Hur röstar de kristna?", *Frisinnad Tidskrift* 64(10), s. 253–262.
- Hagevi, Magnus, 2005. "Evangelikaler i svensk och amerikansk politik", i Hagevi, Magnus (red.), *Religion och politik*. Malmö: Liber.
- Hagevi, Magnus, 2009. *Politisk opinion och religiositet i Västra Götaland*. Lund: Sekel bokförlag.
- Hagevi, Magnus, 2015. "Samhällsförändringarna bakom radikala högerpopulistiska partier", i Nordquist, Kjell-Åke (red.), *Sverige, Sverige fosterland*. Stockholm: Teologiska högskolan Stockholm och Bilda.
- Hagevi, Magnus, 2018. "Xenophobic Opinion, a Populist Radical Right Party, and Individuals with Different Religious Contexts in Sweden", *Journal of Church and State* 60(3), s. 449–471.
- Halldorf, Joel, 2012. *Av denna världen?* Skellefteå: Art^os.
- Halldorf, Joel, 2018. *Gud: Återkomsten. Hur religionerna kom tillbaka och vad det betyder*. Stockholm: Libris.
- Halldorf, Joel, 2019. "Populism as Existentialism: The Sweden Democrats and the Longing for Connection", i Kerr, Susan (red.), *Is God a Populist: Christianity, Populism and the Future of Europe*. Oslo: Frekk förlag.
- Halldorf, Joel, 2020a. *Pentecostal Politics in a Secular World: The Life and Leadership of Lewi Pethrus*. New York: Palgrave Macmillan.
- Halldorf, Joel, 2020b. "Populismens existentiella dimensioner: Sverigedemokrater och kyrkor i den flytande moderniteten", *Theofilos* 12(2–3), s. 276–290.
- Hallingberg, Gunnar, 2010. *Läsarna: 1800-talets folkväckelse och det moderna genombrottet*. Stockholm: Atlantis.
- Hart, D. G., 2011. *From Billy Graham to Sarah Palin: The Betrayal of American Conservatism*. Grand Rapids: Eerdmans.
- Haugen, Hans Morten, 2015. "Sweden Democrats' Appeal to Christianity: Can Religious Identity Politics Win General Support?", *Nordic Journal of Religion and Society* 28(1), s. 77–94.
- Hunt, Albert, 2021. "Religion and politics – the younger generation isn't having it", *The Hill*, 1 augusti, 2021.
- Jenkins, Philip, 2011. *Next Christendom: The Coming of Global Christianity*. Oxford: Oxford University Press.
- Johansson Heinö, Andreas, 2019. *Segra eller dö: 1989 och början på kulturkriget*. Stockholm: Timbro.
- Jones, Robert P., 2020. *White Too Long: The Legacy of White Supremacy in American Christianity*. New York: Simon & Schuster.

- Kidd, Thomas, 2019. *Who is an Evangelical? The History of a Movement in Crisis*. New Haven: Yale University Press.
- Klefbeck, Alarik, 1928. *Etiska idéer i svensk frikyrklig väckelsereliositet*. Stockholm: Svenska kyrkans diakonistyrelse.
- Larsson, Mats, 2015. "Vi kristna unga kvinnor": Askers Jungfruförening 1865–1903 – identitet och intersektionalitet. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Larsson, Tage, 1972. *Väckelsen och Sundsvallstrejken 1878*. Stockholm: Gummesson.
- Lejon, Kjell, 2020. *Från Truman till Trump: Om religionens roll i Vita Huset*. Skellefteå: Artos.
- Lundkvist, Sven, 1977. *Folkrörelserna i det svenska samhället*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Marsden, George M., 1980. *Fundamentalism and American Culture*. Oxford: Oxford University Press.
- McLeod, Hugh, 2000. *Secularisation in Western Europe, 1848–1914*. London: Macmillan.
- Midgley, James, 1990. "The New Christian Right, Social Policy and the Welfare State", *The Journal of Sociology & Social Welfare* 17(2), s. 89–106.
- Miller, Steven P., 2014. *The Age of Evangelicalism: America's Born-Again Years*. Oxford: Oxford University Press.
- Montgomery, Kathleen A. & Winter, Ryan, 2015. "Explaining the Religion Gap in Support for Radical Right Parties in Europe", *Religion and Politics* 8(2), s. 379–403.
- Nordström, N. J., 1926. *En kulturbild från 1800-talets religiösa brytningstid*. Stockholm: B. M:s bokf.
- Palm, Irving, 1982. *Frikyrkorna, arbetarfrågan och klasskampen: Frikyrkorörelsens hållning till arbetarnas fackliga och politiska kamp åren kring sekelskiftet*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Pethrus, Lewi, 1953. *Den anständiga sanningen*. Stockholm: C. E. Fritzes Bokförlag.
- Poletti Lundström, Tomas, 2020. "När Gud blir nationalist", *Arbetaren*.
- PRRI, 2021. "The 2020 Census of American Religion", tillgänglig på <https://www.prri.org/research/2020-census-of-american-religion/>.
- Rasmusson, Arne, 2020. "Kyrkan och kampen för ett bättre samhälle", *Svensk Teologisk Kvarartalsskrift* 96(2), s. 173–199.
- Robinson, Marilynne, 2018. *What are We Doing Here*. New York: Picador.
- Rodgers, Daniel T., 2018. *A City on a Hill: The Story of America's Most Famous Lay Sermon*. Oxfordshire: Princeton University Press.
- Sutton, Matthew, 2014. *American Apocalypse: A History of Modern Evangelicalism*. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Svärd, Lydia, 1954. *Väckelserörelsernas folk i andra kammaren 1867–1911: Frikyrkliga och lågkyrkliga insatser i svensk politik*. Stockholm: Missionsförbundets förlag.
- Tosh, John, 2008. *Why History Matters*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Wacker, Grant, 2014. *America's Pastor: Billy Graham and the Shaping of a Nation*. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Wald, Kenneth D. & Calhoun-Brown, Allison, 2007. *Religion and Politics in the United States*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
- Ward, W. R., 2006. *Early Evangelicalism: A Global Intellectual History, 1670–1789*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Whitehead, Andrew L., Perry, Samuel L. & Baker, Joseph O., 2018. "Make American Christian Again: Christian Nationalism and Voting for Donald Trump in the 2016 Presidential Election", *Sociology of Religion* 79(2), s. 147–171.
- Williams, Daniel K., 2010. *God's Own Country: The Making of the Christian Right*. Oxford: Oxford University Press.
- Woodberry, Robert D., 2012. "The Missionary Roots of Liberal Democracy", *American Political Science Review* 106(2), s. 244–274
- Zaller, John R., 1992. *The Nature and Origins of Mass Opinion*. Cambridge: Cambridge University Press.

Den konfliktfyllda amerikanska klimatpolitiken

Daniel Lindvall

The Divisive American Climate Policy

At the inauguration day of President Joe Biden, the United States re-entered the Paris Agreement and soon thereafter a pledge was made to cut greenhouse gas emissions by half to 2030 and reach climate neutrality to 2050. The radical shift from the policy of the previous president is an illustration of how deeply polarised the climate issue is the United States. This article discusses the background of this polarisation, identifying its roots in the 1970s energy crisis. From this time on, the Republican party has been deeply entwined with fossil fuel interests, and these connections were further entrenched during the fracking boom. The prospect of overcoming the polarisation on climate is to a great extent dependent on a potential shift in attitudes to climate change among young republican voters and the growth of renewable energy, particularly in states dominated by the Republican party.

Mindre än ett par timmar efter att Joe Biden svurits in som president återgick USA till Parisavtalet, och i sitt installationstal nämnde Biden klimatkrisen som en av de kriser som utmanar det amerikanska samhället. Under de hundra dagar som följde visade han tydligt att han tänker ta frågan på allvar. Klimatet var den fråga som prioriterades omedelbart efter besluten som rörde pandemin. Den kontroversiella ”Keystone XL pipeline” blockerades och ett stopp för ny ”fracking” på federal mark infördes.¹ Presidenten lovade att halvera utsläppsnivåerna till 2030 och uppnå klimatneutralitet till 2050. När 40 världsledare bjöds in till ett klimatmöte i samband med Earth Day den 22 april 2021 ville

1 Fracking eller s.k. hydraulisk spräckning är en metod för att utvinna fossila bränslen som naturgas och skifferolja.

Biden visa att USA var tillbaka på den klimatpolitiska världsscenen. "When countries continue to rely on coal for a significant amount of their energy, or invest in new coal factories, or allow for massive deforestation, they will hear from the United States and our partners about how harmful these actions are," varnade utrikesminister Anthony Blinken (Peel 2021).

Det krävs inte särskilt stor inlevelseförmåga för att måla upp en kontrafaktisk historieskrivning. Hade Donald Trump vunnit presidentvalet skulle troligen inga löften om utsläppsminskningar utfärdats och utsikterna att infria Parisavtalets målsättning om två-gradig uppvärmning skulle varit ytterst mörka.

På sätt och vis speglar klimatfrågan den vidare polarisering som genomsyrar den amerikanska politiken. Även om allt fler republikaner börjar acceptera klimatvetenskapen är det fortfarande bara 67 procent som tror att det pågår en global uppvärmning mot 94 procent av demokraterna (MacInnis & Krosnick 2020). Medan demokratiskt styrda delstater som exempelvis Kalifornien bedriver en mycket ambitiös klimatpolitik, har flera republikanskt styrda delstater motarbetat delar av Bidens klimatpolitik, till exempel förbudet mot ny fracking på federal mark. Bland de republikanska senatorerna finns det ingen som står bakom en progressiv klimatpolitik och om partiet återtar makten i kongressen i mellanårsvalet 2022 och vinner presidentvalet 2024 kommer den politik som Biden påbörjat med all sannolik att rivs upp. Därmed är klimatsmottagningarna mellan de två politiska partierna i USA en angelägenhet för hela världen.

Även om motsättningarna tilltog med Donald Trump uppkom inte den polarisering som i dag präglar det politiska landskapet under hans presidentperiod. Det är inte heller av historien givet att republikaner och demokrater ska stå på olika sidor i klimatfrågan. En gång i tiden förde Republikanska partiet en progressiv miljöpolitik. Theodore Roosevelt fattade i början av 1900-talet beslut om att etablera de första nationalparkerna och därmed skydda omfattande naturområden, och med Richard Nixon inleddes det så kallade "the environmental decade" då lagstiftningen stärktes och en nationell miljöskyddsmyndighet inrättades. Även Ronald Reagan har fått ett erkännande för sin insats för att fasa ut ozonnedbrytande substanser.

Mot bakgrund av detta kan man ställa sig frågan varför Republikanerna blivit en så aggressiv motståndare till miljöskydd och i synnerhet klimatpolitik. Det är denna fråga som den här artikeln ska ge svar på. Artikeln kommer att beskriva bakgrunden till den konfliktfyllda amerikanska energi- och klimatpolitiken, och försöka säga något om hur politiken kan tänkas utvecklas under de närmaste åren.

Oljan byggde landet

För att förstå USA:s och Republikanernas exceptionella hållning i klimatpolitiken kan det vara värt att påminna om oljans betydelse för landets ekonomiska, politiska och kulturella utveckling. Allt började med att Edwin Drake upptäckte olja i Pennsylvania 1859. Produkten var då inte okänd, men hade ännu ett begränsat användningsområde. Den sågs som ett bra komplement till den valolja som användes i oljelampor och troligen hade valarna helt utrotats om det inte vore för den fossila oljan. Inom ett par år började oljan utvinnas i större skala runt om i Pennsylvania. John D. Rockefeller bildade 1870 det första oljebolaget Standard Oil och han skulle senare bli världens rikaste affärsman. Det var dock efter att förbränningsmotorn uppfunnits i Tyskland som oljan började förändra världens ordning. Förbränningsmotorn gjorde energin portabel och med hjälp av bland annat gruv- och skogsmaskiner sköt utvinningen av metaller såsom järn, koppar och kol i höjden. Med bensindrivna bilar, bussar, fartyg och senare flygmaskiner krympte avstånden mellan människor.

Även om oljan också började utvinnas på andra ställen, i Kaspiska havet, Mellanöstern och Venezuela, var det USA som snabbt växte fram som världens främsta oljeland. Vid första världskrigets utbrott producerade USA runt två tredjedelar av världens olja. Oljan fick stor betydelse för att göra USA till världens största ekonomi på 1920-talet, men bidrog också till dess militära maktposition. Den amerikanska oljan hade stor betydelse för utgången i andra världskriget och vid invasionen av Normandie kom 90 procent av det bränsle som användes av de allierade från USA. Winston Churchill skrev följaktligen att "...detta krig handlar om motorer och oktan. Jag skålar för den amerikanska fordonsindustrin och den amerikanska oljan" (Yergin 2009: 365). När oljans tidsålder på allvar bröt igenom efter andra världskriget var USA inte bara självförsörjande utan också världens största exportör av olja. Under efterkrigstiden har säkrandet av oljan varit ett av USA:s främsta säkerhetspolitiska intressen och överenskommelser slöts tidigt med bland andra Saudiarabien för att trygga tillgången på olja.

Överflödet av billig olja var avgörande i uppbyggnaden av Europa efter andra världskriget och för välståndsökningen världen över. Det pumpades upp mer olja än vad den industrialiserade världen kunde göra av med och därför gick priset ständigt ned. I början av 1970-talet var oljepriset en tredjedel av vad det var på 1920-talet (Hobsbawn 1994). Det här ledde till en aldrig tidigare skådad välståndsökning och gjorde det möjligt för såväl USA som Europa att bedriva en expansiv välfärdspolitik. Det gav också upphov till den konsumtionskultur som präglade de amerikanska och västeuropeiska samhällena under efterkrigstiden. Av särskild betydelse var bilen. Massbilismen förändrade de sociala relationerna och samhällsuppbyggnaden. Mellan åren 1950 och 1975 ökade antalet registrerade bilar i USA från 70 till 328 miljoner. Den amerikanska geografen Matthew Hubert skriver i sin bok *Lifblood* om oljans och bilens betydelse för

den amerikanska kulturen och idépolitiska utveckling under efterkrigstiden. Han menar att bilen förenade kraften från fossila bränslen och det västerländska frihets- och konsumtionsidealet. Den som hade en bil kunde ta kontroll över geografin, uppfylla ett ideal av individuell frihet och frigöra sig från ett beroende av staten. Med en bil kunde man bestämma var man ville bo, var man ville arbeta och var man ville tillbringa sin fritid (Huber 2013).

Med framväxten av bilismen började människor flytta ut från städerna och in till villaförorterna. Den amerikanska drömmen blev förknippad med livet i förortsvillan – *the suburban lifestyle*. Det var en utveckling som var politiskt och ekonomiskt understödd genom lån, bidrag, skattereduktioner och en utbyggnad av vägar. Mellan 1950 och 1970 fördubblades förortspopulationen från 37 till 74 miljoner (Nicolaidis & Wiese 2006). Utvecklingen var givetvis inte bara framdriven av bilismen, utan också ett resultat av att människor fick det bättre ekonomiskt ställt. Men inkomstökningen var inte jämnt fördelad och framväxten av förorter ledde också till en ökad segregering. Minoriteter stängdes inledningsvis ute från villaförorterna genom sina bristande ekonomiska resurser och en diskriminerande reglering av kreditmarknaden. Därför blev de centrala delarna av städerna ofta förslummade och ett tillhåll för en svart underklass medan villastäderna länge förblev vita. Denna demografiska förändring innebar också att ett nytt politiskt landskap uppstod. Medan villastäderna i huvudsak befolkades av en välbärgad, konsumtionsinriktad vit medelklass var det urbana livet fattigt och socialt och politiskt instabilt.

Med tiden blev medelklassen i förorterna också mer konservativ och närmast apolitisk (McGirr 2015). Den var helt enkelt inte delaktig i den politiska kamp som skedde för medborgliga rättigheter och jämställdhet eller mot Vietnamkriget och miljöförstöringen. De stora sociala och politiska förändringar som skedde i USA under 1960- och 1970-talet utspelade sig i städerna och på så sätt var medborgarrörelsen i huvudsak en urban rörelse, som en stor del av den vita medelklassen betraktade på avstånd.

I slutet av 1960-talet lyckades däremot Republikanerna knyta an till villastädernas väljargrupper och Richard Nixon myntade begreppet ”den tysta majoriteten” som en beskrivning av de människor som levde ett stilla liv i sina förortsvillor. Inom kort blev också de politiska spänningarna mellan dessa två demografiska och sociala grupperingar allt tydligare.

Energikrisen och politiseringen av oljan

Denna uppdelning av det amerikanska samhället skulle få särskilt stor betydelse under 1970-talets energikris. Förutsättningarna för det stillsamma villalivet var nämligen tillgång till billigt bränsle, men den olja som skapat denna bemedlade tillvaro var inte en obegränsad resurs. Redan 1956 hade geologen Marion King Hubbert förutspått att den amerikanska oljan var på väg att ta slut.

Att det var en ändlig resurs var alla överens om, men vad Hubbert lyckades med var att presentera ett datum för när en så kallad *peak oil* skulle ske – alltså då produktionstoppen var nådd och källorna börjar sina. Helt enligt hans beräkningar skedde detta i mitten på 1970-talet. USA försökte hantera situationen genom ett förbud mot oljeexport, men det gav begränsad effekt. Amerikanerna hade redan börjat importera stora mängder olja från Mellanöstern och därmed hamnat i en beroendeställning till några av världens värsta diktaturer.

För de amerikanska konsumenterna blev detta beroendeförhållande påtagligt när oljekartellen OPEC bildades och när oljekriserna slog till. Första krisen utlöstes 1973 av Egyptens och Syriens invasion av Israel. Året efter införde OPEC en exportblockad som ledde till att energipriserna mer än femdubblades. Det satte stopp för den högkonjunktur som pågått sedan andra världskriget. Den andra oljekrisen slog till 1979 efter revolutionen i Iran – oljepriset sköt i höjden, från 50 till över 100 dollar per fat. Amerikaner tvingades köa för att köpa den bensin som nu blivit mångfaldigt mycket dyrare. Den här utvecklingen slog mot en viktig livsnerv i det amerikanska samhället.

Energikrisen fick flera politiska följder som har betydelse för dagens klimatpolitiska låsning. Historikern Meg Jacobs skildrar i sin bok *Panic at the Pumps* hur krisen skapade en ny ideologisk inramning av energipolitiken. Den gav upphov till en klyfta mellan republikaner och demokrater, men också till en splittring inom Demokratiska partiet. Även om Richard Nixon hade inlett en politik för att minska oljeberoendet var det Jimmy Carter som framför allt fick ta skulden för energikrisen genom sin mer ambitiösa omställningspolitik. Carter introducerade 1978 *The National Energy Act*, vilken bland annat omfattade storskalig forskning på förnybar energi, energieffektivisering och satsningar på kärnkraft. Som en symbolisk handling sattes solpaneler upp på Vita husets tak. I ett tal till nationen 1978 försökte Carter mana amerikanerna att spara energi, använda sig av bilpolar och åka kollektivtrafik, men också att lägga om sin livsstil. Talet uppskattades av vissa liberala grupper, men många amerikaner såg det som ett angrepp på sin livsstil. Tillgången till billig energi uppfattades som en rättighet och höjda priser på bensin som en slags skatt. En så kallad "bumpersticker" som blev synlig på flera bilar var "*Carter, Kiss My Gas*". Denna frustration lyckades Republikanerna framgångsrikt politisera och därmed kunde de stärka banden till väljarna i förortererna (Jacobs 2016).

Det stigande priset på olja drev på inflationen och skapade också en djup kris för det ekonomiska systemet i västvärlden. Det var ur denna kris som nyliberala ekonomiska idéer om avreglering och modeller med marknadslösningar fick bäring. En grupp debattörer lyckades framgångsrikt skapa en föreställning om att krisen inte bara var ett problem som orsakats av oljekartellen OPEC utan att den också handlade om en överbyråkratiserad energimarknad och om kostsam miljölagstiftning. Milton Friedman, den ekonom vars tankar fick störst inflytande under denna tid, skrev att bensinköerna var orsakade av "one

reason and one reason alone: because legislation, administered by a government agency, did not permit the price mechanism to function...” (Huber 2013: 118). Om pris- och importregleringar på olja liksom olika miljöskydd kunde upphävas skulle problemet vara löst. Den nyliberala politiken understöddes också av flera stora energiföretag och tankesmedjor. Familjer inom olje- och kolindustrin, som familjen Scaife och bröderna Koch, finansierade tankesmedjor som Cato Institute, Heritage Foundation och The Hoover Institute. Dessa tankesmedjor skulle sedermera spela en central roll i att driva fram en klimatskeptisk opinion i USA.

Den politiker som bäst lyckades förmedla denna nya politiska inriktning var Ronald Reagan. I hans presidentvalskampanj framställdes oljepriset som ett sätt för den vänstervridna staten att begränsa människors frihet. Reagan deklarerade: ”Our problem isn’t a shortage of fuel. It’s a surplus of government” (Parisi 1980). Detta budskap om att det var politikerna som orsakade de höga bensinpriserna gick hem hos väljarna i villastäderna. Reagan vann en förkrossande valseger genom att både få stöd av traditionella republikanska väljare och ett stort antal konservativa demokrater. Hans popularitet kom också att stärkas då priset på olja började sjunka efter att Saudiarabien ökat sin produktion samtidigt som nya fyndigheter exploaterades i Mexikanska golfen och Nordsjön. Men även om oljekrisen var över hade de ideologiska motsättningarna etsat sig fast. Politik som syftade till energibesparingar och utfasning av olja sågs som en vänsterfråga, och denna ideologisering av energin hade stor inverkan på den efterföljande klimatdebatten.

Kampen mot miljölagstiftning och klimatpolitik

Om vi backar bandet igen så ser vi att det redan under 1960-talet hade skett ett miljömässigt uppvaknande i USA. Allt fler ifrågasatte det moderna samhällets konsumtionsfixerade kultur medan välfärdssamhällets baksida med olika miljöproblem började uppenbara sig. Rachel Carsons bok *Tyst vår*, som lyfte frågan om det urskillningslösa användandet av DDT, skapade engagemang när den kom ut 1962. Särskilt stor betydelse fick det omfattande oljespillet utanför Santa Barbara i södra Kalifornien 1969. Händelsen uppmärksammades flitigt av medierna och den då nytillträdde Richard Nixon pressades att agera. Nixon hade inte profilerat sig som en miljökampe, men instiftade flera miljöskyddslag och etablerade 1970 den amerikanska miljöskyddsmyndigheten: *Environment Protection Agency*. DDT förbjöds och spridningen av pesticider och användningen av giftiga substanser begränsades. Nixon såg också till att skärpa luftkvalitetsslagen, *The Clean Air Act*, vilken bland annat reglerade utsläpp från fordon och fabriker. Det omfattande miljöskyddsprogram som han tog till kongressen 1970 fick stöd av såväl demokrater som republikaner.

När den första Earth Day arrangerades det året slöt runt 20 miljoner människor upp.

Dessa lagstiftningsinitiativ välkomnades däremot inte av industrin och bland annat genomförde oljeföretaget Mobil en omfattande kampanj mot skärpningarna av The Clean Air Act 1974. De menade att dessa skulle påverka den amerikanska ekonomin och jobben (Layzer 2013). Det var dock först efter energikrisen på 1970-talet som industrin framgångsrikt lyckades skapa en ideologisk sammankoppling mellan Republikanska partiet, en nyliberal politik och motståndet mot miljölagstiftning. I det nyliberala idékomplex som växte fram under 1980-talet framstod miljöregleringar och bensinskatter som begränsningar av individuell frihet.

I början av 1980-talet fanns det dock ännu ett relativt starkt stöd för miljöskyddslagstiftning bland såväl demokrater som republikaner. När Ronald Reagan valts till president 1980 försökte han försvaga The Clean Air Act, men detta stoppades i kongressen. Det fanns också en betydande opinion som uttryckte oro och som efterfrågade handling i klimatfrågan. Frågan aktualiseras i debatten på slutet på 1980-talet och en händelse som fick stor betydelse var det vittnesmål om den globala uppvärmningen som James Hansen, föreståndaren för NASA:s Goddard Institute for Space Studies, gav i den amerikanska senaten sommaren 1988. Detta vittnesmål väckte medial uppmärksamhet och skakade om allmänheten. Samma år hade FN:s klimatpanel (IPCC) grundats och bidragit till en internationell debatt om klimatfrågorna.

En majoritet i senaten krävde att Ronald Reagan skulle verka för ett klimatavtal mellan USA och Sovjetunionen. Även Reagans vicepresident och efterträdare, George Bush den äldre som hade blivit miljonär inom Texas oljeindustri, deklarerade under sin presidentvalskampanj 1988 att han var ”en miljökämpe”. Hans vicepresidentkandidat Dan Quayle sa i sin tur att “The greenhouse effect is an important environmental issue, ... We need to get on with it. And in a George Bush administration, you can bet that we will.” (Rich 2018).

Det är dock tveksamt om Ronald Reagan och hans efterföljare George Bush verkligen tog klimatfrågan på så stort allvar som Quayle gav uttryck för. Reaganadministrationen hade redan 1983 bett den amerikanska vetenskapsakademien om en sammanställning av klimatforskningen. I den rapport som överlämnades framgick att temperaturökningar på 1,5-4,5°C under det kommande århundrandet var att vänta. Det varnades för stigande havsnivåer och andra alarmerande klimatkonsekvenser. I rapportens slutsatser tonades däremot farorna ner. Där stod det att det inte fanns någon anledning till panik och att människan var anpassningsbar till varmare temperaturer (Oreskes & Conway 2010). Slutsatsen var skriven av William Nierenberg, en forskare som utsetts av presidentadministrationen och som senare var med och grundade tankesmedjan George C. Marshall Institute. Denna tankesmedja började ett par år därefter att sprida grovt vilseledande föreställningar om klimatförändringarna.

Den organiserade klimatförnekelsen tar form

Fossilbränsleindustrin hade tidigt börjat agera för att påverka klimatpolitiken, men en intensifiering av lobbyingen skedde först i slutet på 1980-talet. Opinionsyttringarna efter Hansens vittnesmål gjorde industrin nervös. Knappt två månader senare tog Exxon (senare Exxon Mobil) fram ett strategipapper i vilket företaget betonade betydelsen av att ”framhäva osäkerheten i de vetenskapliga slutsatserna” (Rich 2018). Året därpå bildades lobbyorganisationen *The Global Climate Coalition* av Exxon tillsammans med *American Petroleum Institute* och ett antal andra företag inom olje-, gas- och kolbranschen, liksom inom fordonsindustrin. Genast satte organisationen i gång att uppvakta politiker som hade en välvillig inställning till industrin och att sprida vilseledande information om klimatvetenskapen. Det fanns inga belägg för påståendet om att vetenskapen inte hade nått konsensus. Både Exxons och American Petroleum Institutes interna forskning hade länge visat på tydliga samband mellan människans utsläpp av växthusgaser och stigande globala temperaturer. Endast två procent av Exxons interna vetenskapligt granskade rapporter uttryckte tvivel om att utsläpp av växthusgaser orsakar global uppvärmning (Supran & Oreskes 2017).

Vid sidan av *The Global Climate Coalition* engagerade sig ett flertal andra nyliberala tankesmedjor. Den ovannämnda *The George C. Marshall Institute* var en av de mer aktiva. Den hade bildats 1984 för att förmå USA att inta en hårdare linje mot Sovjetunionen och att bygga *Strategic Defense Initiative* (SDI), de vapen som skulle placeras i satelliter och användas mot ryska kärnvapen (i debatten kallades det för *Star Wars*). I det uppskruvade debattklimatet i slutet på kalla kriget kopplades miljörörelsen i allt större utsträckning samman med freds- och nedrustningsrörelsen och på så sätt kom klimatfrågan att ses som en vänsterfråga. När *George C. Marshall-institutet* 1989 publicerade en rapport om klimatförändringarna, argumenterade William Nierenberg bland annat för att det var solen som låg bakom att jordens medeltemperatur steg (Oreskes & Conway 2010).

Dessa tidiga kampanjer fick ett tydligt genomslag i politiken. USA vägrade exempelvis att skriva under på kravet om specifika utsläppsminskningar vid miljötoppmötet 1992 i Rio de Janeiro. *The Global Climate Coalition* hade sänt runt 30 lobbyister till mötet. Efter att Bill Clinton valts till president 1992 intensifierades kampanjerna. Clintons vicepresident Al Gore hade profilerat sig som en förkämpe för miljö- och klimatfrågorna och utlovade att till år 2000 få ner utsläppen till 1990 års nivå. Clintons försök att höja energiskatterna 1993 möttes dock av en kraftfull motkampanj. Ett stort antal företag organiserades i ett uppror under namnet ”*American Energy Alliance*” och det framstod därmed som att det fanns en massiv opinion mot förslaget (Huber 2013). Det är oklart hur stark opinionen var, men trots att Clinton drog tillbaka initiativet vann Republikanerna majoritet i kongressens båda kammare, något som då inte hade

hämt på 40 år. En bidragande faktor till valförlusten var också det misslyckade försöket att få igenom en sjukvårdsreform, men sammantaget innebar detta att Clinton förhindrades att bedriva en aktiv politik för att motverka växthuseffekten under hela sin presidenttid.

Industrin inspirerades av den framgångsrika påverkansstrategi som tobaksindustrin använt sig av i sin kamp mot cancerforskning. Flera av de tanke-smedjor och lobbyister som arbetade för tobaksindustrin, såsom Heartland Institute, skulle nu ta på sig uppdrag åt fossilbränsleindustrin. Det handlade huvudsakligen om att skapa misstro och föra fram uppfattningen att forskningen inte var enig (Dunlap & McCright 2011a). Inför klimatvetenskapen var allmänheten särskilt mottaglig för tvivel eftersom frågan i sig var komplex och enskilda ännu inte kunde se några tydliga bevis på uppvärmningen. Dessutom fanns det bland konservativa väljare en växande misstro mot det politiska etablissemanget, nyhetsmedier och offentliga institutioner, vilket också underlättade för spridandet av klimatförnekelse.

Även om det inte längre publicerades några vetenskapliga artiklar som ifrågasatte grundpremisserna inom klimatvetenskapen fick en stor del av allmänheten uppfattningen att saken inte var vetenskapligt fastställd. Det skapades organisationer som vid namn och framtoning liknade forskningsinstitut, såsom *Manhattan Institute for Policy Research*, *The Nongovernmental International Panel on Climate Change* och *The Institute for Energy Research*.

Rapporter publicerades med en vetenskaplig inramning, men var ofta vinklade på så sätt att osäkerheter och enskilda tvivelaktiga forskningsresultat framhövdes. Konsekvenserna av klimatförändringarna nedtonades och kostnaderna för en omställning överdrevs. Enligt en studie var över 90 procent av all klimatförnekande litteratur som publicerades i USA mellan 1972 och 2005 inte vetenskapligt granskad; det mesta var publicerat efter 1992 och i huvudsak utgivet av konservativa tankesmedjor (Jacques et al 2008).

Nyhetsmedier började också felaktigt rapportera om klimatet som en fråga som ännu inte var vetenskapligt fastställd. Ofta bjöds personer med motsatta synsätt in för att debattera. Medielandskapet i USA var också under 1990-talet under förändring och började bli mer politiserat och polariserat. Den nyetablerade tv-kanalen Fox News kom att få en framträdande roll i att sprida klimatförnekelse. Enligt en undersökning från 2013 innehöll 72 procent av kanalens nyheter om klimatet vilseledande information. En förklaring till Fox position kan möjligtvis varit att det saudiska kungahuset fram till 2017 var den näst största delägaren av kanalen (Ruddrick & Rushe 2017; Mann 2020). Det var dock inte bara Fox News som agerade för att sprida vilseledande nyheter; från 1960-talet fram till i början av 2000-talet var det 49 procent vanligare att klimatförnekare fick synas i amerikansk media än forskare som stod bakom den etablerade vetenskapen (Petersen et al 2019). Med tiden fick också internet och sociala medier en större betydelse för att sprida klimatförnekande budskap.

Det lobbyarbete som bedrivits mot klimatvetenskapen och klimatpolitiken i USA är möjligen den mest kraftfulla propagandakampanj som någonsin genomförts i ett demokratiskt land i fredstid. Ekonomiskt övergår den all annan jämförbar lobbyism. Det är svårt att få ett grepp om dess omfattning eftersom finansieringen oftast inte varit offentlig, men enligt en studie av sociologen Robert Brulle uppskattas de tankesmedjor som ägnar sig åt klimatförnekelse ha lagt runt 900 miljoner dollar årligen mellan 2000 och 2013 (Brulle 2014). En stor del av pengarna kom från stiftelser med kopplingar till fossilbränsleindustrin och de fyra största finansiärerna var bröderna David och Charles Koch, oljebolaget ExxonMobil, Scaife-stiftelserna och den konservativa Lynde and Harry Bradley Foundation.

Lobbyingen har påtagligt påverkat den amerikanska opinionen och politiken och i flera avseenden har detta lett till att USA tagit en exceptionell position när det gäller klimatpolitiken. I det klimatindex som sätts samman av organisationerna Germanwatch, The New Climate Institute and The Climate Action Network, placerade sig USA 2020 på sista plats av de 61 länder som undersökts (Climate Change Performance Index 2021). USA är den enda demokratin i världen som ställt sig utanför – eller för den delen lämnat – de två främsta internationella klimatavtalen; Kyotoprotokollet och Parisavtalet. Amerikanerna är också bland de mest klimatskeptiska i världen och landet har också lämnat det absolut största klimatavtrycket. Runt en fjärdedel av de ackumulerade utsläppen av växthusgaser har historiskt skett i USA och i dag är det bara Kina, en nation som har fyra gånger fler invånare, som släpper ut mer (Center for Global Development 2021).

Republikanernas nära band till fossilbränsleindustrin

USA:s bristfälliga agerande i klimatfrågan kan till stor utsträckning förklaras av det aktiva lobbyarbete som fossilbränsleindustrin bedrivit, men industrin hade inte lyckats förhindra klimatpolitiska insatser och vilseleda allmänheten lika framgångsrikt om det inte vore för de nära band som den knöt till Republikanska partiet. De här banden grundar sig bland annat på den ideologiska sammankoppling som skapades under 1970- och 1980-talet och som beskrivits ovan. Därutöver har den absoluta merparten av industrins donationer gått till Republikanerna. Enligt organisationen *The Center for Responsive Politics* har 97 procent av kolindustrins stöd och 88 procent av gas- och oljeindustrins gått till Republikanerna och republikanska kandidater under åren 1990 till 2019 (Center for Responsive Politics 2020a; 2020b). Formella band har också byggts upp genom att företrädare för industrin deltagit i politikutvecklingen eller haft olika politiskt framträdande poster.

Det är förvisso inte ovanligt att lobbygrupper medverkar direkt i policyutvecklingen inom olika politikområden, men detta har varit särskilt framträdande

när det gäller fossilbränsleindustrin och dess lobbyorganisationer. Under George Bush den yngres presidentskap hade de tyngsta ministrarna en bakgrund i oljeindustrin, däribland Bush själv och vicepresidenten Dick Cheney. Donald Trump tillsatte runt 20 personer med bakgrund inom fossilbränsleindustrin på nyckelpositioner, såsom utrikesminister Rex Tillerson, inrikesminister David Bernhard och energiministern Rick Perry (Cap Action 2019).

Därutöver antog partiet i stor utsträckning den påverkansstrategi som utformades av industrin och olika tankesmedjor under 1990-talet. Detta vägval formaliserades bland annat av den republikanske kampanjrådgivaren Frank Luntz som inför mellanårsvalen 2004 skrev en promemoria om hur partiet skulle agera för att skapa misstro till klimatvetenskapen. Han förespråkade bland annat användandet av det mindre hotfulla begreppet ”klimatförändringar” i stället för ”global uppvärmning” och skrev vidare: ”...should the public come to believe that the scientific issues are settled, their views about global warming will change accordingly. Therefore you need to continue to make the lack of scientific certainty a primary issue” (Lee 2003).

Samtidigt har Republikanernas hållning i klimatfrågan ibland varit vacklande och både Bush den äldre och den yngre gjorde uttalanden om att klimatförändringarna var faktiska. I kongressen var inte heller alla republikaner motståndare till all klimatpolitik. Newt Gingrich tillsammans med Nancy Pelosi verkade 1989 för att få igenom en bred klimatlagstiftning, *The Global Warming Prevention Act*, och de två spelade också in en gemensam kampanjfilm om behovet av att agera för klimatet. Lagen fick dock bara stöd av 25 republikanska ledamöter. John McCain lade tjugo år senare fram ett lagförslag om en utsläppshandel tillsammans med demokraten Joseph Lieberman. De flesta republikanska senatorer var förvisso emot och generellt sett var demokraterna betydligt mer engagerade i klimatfrågan, men även bland demokraterna har det funnits flera klimatskeptiker. Kyotoprotokollet förhindrades exempelvis genom en partiöverskridande resolution, den så kallade Byrd–Hagel-resolutionen (Hovi et al 2010). Inställningen till klimatpolitiken skilde sig också mellan olika senatorer beroende på vilka delstater och valdistrikt de företrädde och exempelvis var demokrater från kol- och oljeproducerande områden mer skeptiska än andra.

Opinionsundersökningar visar därutöver att republikaner i regel är mindre oroliga och mer skeptiska till vetenskapen. Tvivlet inför vetenskapen om klimatförändringarna ökade under 1990-talet, men den partipolitiska polariseringen fördjupades först under 2000-talet. Gallups undersökningar visar exempelvis på att nära två av tre amerikaner oavsett partifärg oroade sig för klimatförändringarna 1990. Under 2000-talet växte åsiktsklyftan kraftigt och 2016 var det enbart 40 procent av republikanerna som uttryckte oro mot 84 procent av demokraterna. Republikaner har länge haft en skeptisk inställning, men de mer oförsonliga motsättningarna i frågan växte alltså först fram under Obamaadministrationen (Egan & Mullin 2017).

Klimatförnekelse som del av en politisk identitet

Frågan är då varför republikaner och konservativa väljare är mer mottagliga för ett klimatförnekande budskap än demokrater och liberala väljare och varför polariseringen tilltog under 2000-talet. Den demografiska uppdelningen mellan förortsväljare och andra väljare, som kan bidra till förståelse av den tidigare polariseringen under och efter energikrisen, kan inte helt förklara dagens motsättningar. På senare år har denna väljarkategori blivit mer politiskt diversifierad. Andelen vita förortsbor inom medelklassen som stödjer klimatpolitiska initiativ såsom koldioxidskatter har ökat, samtidigt som en del traditionella konservativa villaförortsområden, som exempelvis Orange County i Kalifornien, har börjat rösta demokratiskt (Beauchamp 2021). Det politiska landskapet i USA har helt enkelt förändrats. I dag har värderingar och politisk identitet stor betydelse för hur amerikaner röstar. Det gäller i synnerhet inställningen till klimatfrågan. Studier av väljarnas attityder till klimatet visar på samma sätt att värderingar och ideologi har större betydelse än socioekonomiska faktorer som inkomst och utbildning (McCright & Dunlap 2011b). Bland kristna väljarna finns också en utbredd religiöst baserad uppfattning om att människan inte ligger bakom klimatförändringen. Denna väljargrupp har från 1980-talet fått större politiskt inflytande i den amerikanska politiken och utgör en betydande del av det republikanska väljarunderlaget och framför allt resursstarka kampanjbidragsgivare.

Vissa forskare menar att det finns en naturlig koppling mellan en konservativ politisk hemvist och en klimatskeptisk hållning. Klimatfrågan utmanar ett stabilt samhällstillstånd, och eftersom konservativa väljare känner en större oro inför samhällsförändringar blir klimatförnekelse ett sätt att hålla fast vid en förutsägbar ordning och att hantera sin oro inför förändringar (Feygina et al 2010). Studier har också visat att när en politisk åsikt är värderingsbaserad och har en djupare identitetskoppling, får individen svårare att ta till sig fakta som ifrågasätter en sådan åsikt. Om politiska motsättningar tilltar mellan identitetsbaserade uppfattningar, tenderar dessa också att stärkas. Det uppstår en gruppdyamik där enskilda försvarar sin identitet och därmed blir mer faktaresistenta. Denna dynamik kan delvis förklara varför polariseringen fördjupats under senare år och varför konservativa väljargrupper har svårt att till sig klimatvetenskapen (Hart & Nisbet 2012). När den amerikanska mediemarknaden blev mer polariserad, bidrog det till att väljarnas verklighetsuppfattningar blev mer oförenliga, en utveckling som därefter har accelererat med digitaliseringen och framväxten av sociala medier.

En ytterligare orsak till denna utveckling är den radikaliserings av Republikanska partiet som skedde under Obamas tid som president, och här har Tea Party-rörelsens politiska mobilisering spelat en viktig roll. Rörelsen var mycket tydlig med sin klimatförnekelse. Sarah Palin blev förknippad med sloganen "Drill, baby, drill", vilket hon uttryckte under vicepresidentvalsdebatten med

just Joe Biden. Tea Party-rörelsens inställning till klimatfrågan intog också en särställning inom Republikanerna och undersökningar visar att enbart var tredje anhängare trodde att klimatförändringarna var verkliga, vilket var betydligt lägre bland republikaner generellt (Leiserowitz et al 2011).

Tea Party-rörelsen bidrog också till en ideologisk förskjutning i den amerikanska politiken. Den förändrade Republikanska partiet till att bli mer populistiskt och värdekonserverativt, och att delvis överge den marknadsliberalism som dominerade under Ronald Reagan. Med Donald Trump inkorporerades rörelsen och dess ideologi i partiet. Denna ideologiska förskjutning förändrade däremot inte partiets hållning till klimatet, utan frågan kunde ta plats i det ideologiska narrativ som rörelsen och Trump förmedlade.

Klimatfrågan fångades därmed i en konflikt mellan olika kulturella uppfattningar och värderingar och blev en del av den uppsättning av politiska frågor som radikalt skiljer demokrater och republikaner åt. Klimatfrågan kopplade också an till den antielitism som rörelsen och Trump förkroppsligade. Klimatforskningen sågs som ett politiskt korrekt etablissemang som tagit kontroll över myndigheterna, nyhetsmedierna och universiteten och som försöker styra över människors liv (Lindvall et al 2020). Slutligen går det inte att förklara Tea Party-rörelsens framväxt under 2000-talet och Donald Trumps klimatpolitiska hållning utan att se kopplingen till skifferrevolutionen och den explosionsartade utvecklingen av olje- och gasutvinning i USA.

Skifferrevolutionen och dess politiska avtryck

Under energikrisen på 1970-talet pågick det i USA en desperat jakt på nya energikällor. I Carteradministrationens energipolitiska satsningar rymdes stöd till forskning om-, och utveckling av såväl förnybar energi som syntetiska bränslen. Det inleddes också forskning på ny utvinningsteknik, och det var i detta sammanhang som den så kallade hydrauliska spräckningen eller frackingen utvecklades. Det handlar om att spruta ner stora mängder vatten blandat med sand och kemikalier i borrhål för att utvinna den olja och naturgas som finns ansamlad i skiffer under marken. Det var först på 2000-talet som denna utvinningsteknik blev kommersiellt gångbar och började användas i större skala. Från 2010 växte utvinningen snabbt och frackingmetoden har i dag gjort USA till världens största producent av olja och gas.

Så länge oljan och naturgasen utvinns på ett säkert sätt kan den kortsiktigt göra klimatnytta eftersom den bidrar till att konkurrera ut den betydligt mer klimatskadliga kolkraften. Trots Trumps hyllning av "beautiful clean coal" gick kolanvändningen under hans tid som president ner med 40 procent. Fracking kan dock leda till utsläpp av den mycket klimatskadliga metangasen, och av en studie framgår att utvinningen i USA kan ligga bakom hälften av världens metanutsläpp i dag (Howarth 2019). Dessutom kräver fracking stora

vattenresurser och har också lett till omfattande grundvattenföroreningar med folkhälsoproblem till följd. Därutöver kan den låsa fast USA vid fossila bränslen för en lång tid framöver.

Ur ett ekonomiskt perspektiv har skifferrevolutionen däremot haft stor betydelse och var troligen avgörande för återhämtningen under Obamas presidentskap. Vissa bedömare menar att den ekonomiska injektionen från olja och gas till och med påverkade utgången i Pennsylvania och Ohio i presidentvalet 2012 och därmed bidrog till Obamas återval (Harley 2013). Obamas motstånd till fracking var tvetydigt och även om han reglerade utvinningsmetoderna och därmed minskade metanutsläppen, öppnade han också upp för prospektering på stora landarealer på federal mark. USA:s oljeproduktion ökade med 77 procent under Obama och han uttryckte triumferande att "...that whole suddenly America [is] like the biggest oil producer... that was me, people" (Robertson 2018).

Det var dock Republikanerna som drog störst vinning av frackingboomen. Flera av fyndigheterna finns i röda delstater som Texas och North Dakota. Forskning visar dessutom att i de områden där utvinningen är stor har Republikanernas ställning stärkts, samtidigt som väljarna anammat mer konservativa värderingar. Det gäller inte bara när det kommer till miljöskydd och klimatpolitik utan också andra frågor som medborgliga rättigheter, arbetsmarknads- och skattepolitik (Sances & Hye Young 2021). Den här tendensen kan framstå som motsägelsefull eftersom de områden som berörts av frackingindustrin berikats ekonomiskt, vilket rimligen skulle kunna påverka väljarna att anta mer liberala attityder. Möjligtvis kan det förklaras av att skifferboomen snarare än att bidra till en bredare socioekonomisk utveckling i lokalsamhället, har skapat snabba ekonomiska förtjänster för ett fåtal individer. Till utvinningsområdena har det skett en stor inflyttning av unga män med låg utbildningsnivå, vilket är en väljargrupp som i dag röstar republikanskt i stor utsträckning. Flera sociala problem har också följt frackingens såsom ett omfattande drogmissbruk, våldsbrott och prostitution.

Skifferrevolutionen har därutöver spelat in i den energipolitiska diskursen som skapades under 1980-talet, och Republikanerna har gynnats genom att de ses som företrädare för utvinningsindustrin. Enligt en studie har denna energirevolution lett till att republikanernas politiska inflytande växt på alla nivåer i de berörda områdena. I distrikt som är direkt berörda av utvinningen ökade sannolikheten att rösta fram republikanska kandidater med 26 procentenheter, och andelen delegater i representanthuset som tenderar att rösta i miljövänlig riktning minskade med 15 till 20 procentenheter mellan åren 2003 och 2011 (Cooper et al 2018). Dessutom visar granskningar hur frackingens ökar donationerna till Republikanska partiet och så kallade "super PACs" (Leiserowitz 2015). Bröderna Koch, som investerat stort i fracking, finansierar bland annat organisationen *Americans for Prosperity*, vilken enligt vissa bedömare spelat

en avgörande betydelse för Tea Party-rörelsen organisering och framgång (Fang 2012).

Med skifferrevolutionen sammanfogades och stärktes Republikanska partiets motstånd mot miljö- och klimatpolitiken. Företrädare som tidigare talat om behovet av att agera för klimatet, såsom Newt Gringish och Mitt Romney, kom ut som klimatförnekare. Det gäller även Donald Trump som inför klimatförhandlingarna i Köpenhamn 2009 skrev under ett upprop i New York Times med krav på att Obamaadministrationen skulle anta en klimatlagstiftning, investera i ren energi och visa ledarskap för att inspirera resten av världen att bekämpa klimatförändringarna (Leber & Adler 2016). I presidentvalskampanjen var retoriken en annan och Trump uttryckte bland annat att "föreställningen om global uppvärmning var skapad av och för kineserna...". Det är inte otänkbart att frackingboomen hade en betydelse för att förvandla Trump till en klimatförnekare. För honom var skiffergasen och oljan viktiga för att vinna väljare och för att stimulera ekonomin. Under hans fyra år som president öppnades lika mycket federal mark för utvinning som under Obamas åtta år. Samtidigt revs miljöskyddsregler rörande bland annat metanutsläpp upp (Brown Varela 2020).

Frågan om fracking fick också mycket stor betydelse i presidentvalet 2020. I en artikel i tidskriften Forbes utropades valet till det första "frackingvalet" (Blackmon 2021). Det beskrevs stå mellan förbudsivrare och frackings försvarare. Frågan var förvisso inte särskilt högt prioriterad bland väljarna över lag, men spelade en stor roll i ett antal vågmästarstater och för klimatmedvetna väljare. Detta gjorde frågan problematisk för Biden som ville tillfredsställa progressiva krafter inom Demokraterna.

Flera profilerade demokrater efterfrågade ett förbud, däribland hans vicepresidentkandidat Kamala Harris. Samtidigt ville Biden inte skrämja bort väljare i vågmästarstater med stor utvinning. Det gällde framför allt Pennsylvania, men även Colorado, Michigan, Minnesota och New Mexico. Medan han talade om behovet av en aktiv klimatpolitik var han också tydlig med att han inte tänkte förbjuda fracking. Väljarnas attityder var också kluvna och enligt en undersökning från 2020 var två av tre demokrater för ett stopp för fracking år 2050 mot endast en av fyra republikaner (Baumann & Farrell 2020). Men om valet 2020 handlade om fracking skulle det ha varit första gången i USA:s historia som amerikanerna tog ställning mot fossilbränsleindustrin. I valet fanns det nämligen två motkrafter som tyckts ha påverkat väljarna mer än utvinningen av olja och gas: klimatrörelsen och vind- och solkraftsindustrin.

Klimatrörelsen och den förnybara energin som politisk kraft

Miljörörelsen i USA har länge varit stark, med organisationer som Sierra Club och Bill McKibbens organisation 350.org, men klimatfrågan har inte varit

central i valrörelserna. I slutdebatterna mellan Clinton och Trump ställdes exempelvis inga frågor alls om klimatpolitiken. Under senare år har klimatrörelsen i USA däremot växt och blivit en mer betydande politisk kraft. Under Trumps tid som president förstärktes den ytterligare, och liksom i Europa har mobiliseringen framför allt skett bland unga. Vid sidan av Greta Thunberg rör det sig om tre förgrundsgestalter i den amerikanska klimatrörelsen: Sara Blazevic och Varshini Prakash, som etablerade den så kallade Sunrise Movement, och Jamie Margolin som grundade rörelsen Zero Hour.

I USA har rörelsen också mera påtagligt än i Europa kopplat klimatfrågan till andra sociala frågor och rättighetsperspektiv. Begreppet *climate justice* har en konkret innebörd för många väljargrupper som drabbats av miljöförstöring i sin vardag. Det är framför allt underprivilegierade minoritetsgrupper som utsätts; exempelvis ligger nära 70 procent av USA:s giftskadade soptippar nära bostadsområden med låg inkomstnivå och runt en och halv miljon människor lever i områden som är utsatta för höga koncentrationer av kvicksilver, bly och arsenik (Bergman 2019). Därutöver har flera klimatrelaterade katastrofer såsom de stora skogsbränderna i västra USA, den intensiva orkansäsongen och rekordtorkan i mellanvästern 2020, bidragit till ett ökat klimatengagemang. Studier visar att sådana extrema händelser tenderar att slå hårdare mot grupper med svagare socioekonomiska resurser (Elliott & Pais 2006).

Denna nya klimatrörelse har till viss del växt fram tillsammans med andra progressiva rörelser som *Black Life Matters* och rörelsen mot skjutvapenvåldet. Klimatrörelsen har också framgångsrikt pressat Demokraterna att inta en mer progressiv hållning i klimatfrågan och fått aktivt stöd från många profilerade kandidater på partiets vänsterflank, till exempel Alexandria Ocasio-Cortez och Bernie Sanders. The Sunrise Movement har också verkat för att förmå politiker att lägga fram och stödja det progressiva klimatpaket som benämns som *The New Green Deal*. Strax efter mellanårsvalet 2018 tog över hundra aktivister sig in till Nancy Pelosis (representanhusets demokratiska talman) kontor och överlämnade krav om att hon ska driva klimatfrågan. Ett femtiotal av dem arresterades, men aktionen tvingade Pelosi att träda fram och uttala sitt stöd för *The New Green Deal* (Witt 2018). Programmet anspelar på *The New Deal*, Franklin D. Roosevelts reformprogram från 1933, och när Ocasio-Cortez la fram det i kongressen 2019 innehöll det förutom klimatpolitik flera progressiva sociala politiska reformer som rätt till fri utbildning, bostadspolitik och andra välfärdsreformer. Detta gjorde också att *The New Green Deal* ansågs kontroversiell, och flera republikaner beskrev det som ett socialistiskt program. Donald Trump sa exempelvis att han hoppades att den inte skulle röstas ner för fort eftersom han trodde att hotet om dess införande skulle kunna få honom omvald.

Presidentvalet 2020 var på så sätt unikt eftersom det var första gången som klimatfrågan blev en politisk faktor som sannolikt hade inverkan på

valutgången. Inför valet var det 42 procent av väljarna som ansåg att klimatfrågan var mycket viktig. Bland demokraterna var motsvarande siffra 68 procent och av liberalt sinande demokrater ansåg hela åtta av tio att klimatfrågan var mycket viktig. Av Trumps anhängare var det dock bara 11 procent som tyckte att den vara mycket viktig (Tyson 2020).

Det som är särskilt utmärkande för valet 2020 var inte bara att partierna hade två idémässigt motsatta positioner i klimatfrågan, utan att dessa positioner nu också var knutna till olika ekonomiska intressen. Medan skifferoljan och naturgasen pumpats upp i allt större volymer, har det samtidigt skett en explosionsartad utveckling av förnybar energi. Mellan åren 2010 och 2020 fyrdubblades installationerna av vind- och solkraft och i dag utgör den förnybara energin lite över tio procent av landets energimix. Kostnaderna för den förnybara energin har sjunkit i USA liksom i övriga världen och utvecklingen går fort framåt. Enligt en rapport beräknas den förnybara energin att utgöra mellan 37 och 50 procent av energiproduktionen 2030 beroende på vilken politik som förs och vilka investeringar som genomförs i elnätet (Wood Mackenzie 2020). Den förnybara energin växer och är mycket ekonomiskt lönsam. På så sätt har den också blivit en betydande politisk maktfaktor och det var till Joe Bidens kampanj som den huvudsakligen riktade sina donationer (Miller 2020). Bidens klimatpolitiska ställningstagande är med all säkerhet motiverat av hans egen övertygelse om klimatkrisens allvar, men det är också ett vägval som hans väljare efterfrågar och som är ekonomiskt motiverat. Det är på så vis möjligt att tala om en idémässig koppling mellan den förnybara energin och demokraterna på samma sätt som den som gäller för republikanerna och fossilbränsleindustrin. För första gången sedan 1970-talet har Demokraterna förenat sig med energiintressen som genom sin tillväxt har blivit en politisk maktfaktor, och detta faktum kan få betydelse för den politiska utvecklingen i USA framöver.

Kan Biden infria sina klimatpolitiska löften?

Joe Biden har lovat att han som president ska ta klimatkrisen på allvar, men också att överbrygga de politiska motsättningarna i landet. Frågan är om han har några förutsättningar att lyckas infria dessa två löften och om inte just motsättningarna kan vara det som står i vägen för en amerikansk klimatomställning. Ett halvt år in i presidentperioden har Biden fått kritik från klimatrörelsen för att han varit för passiv och för att ha fattat beslut som gynnat olje- och gasindustrin, medan republikanerna kritiserat honom för besluten att förbjuda ny olje- och gasutvinning på federal mark.

Att han prioriterar klimatfrågan står bortom allt tvivel. På flera av de tyngsta posterna i administrationen har han tillsatt personer med ett stort förtroendekapital i klimatpolitiken, däribland finansministern Janet Yellen,

energiministern Jennifer Granholm, inrikesministern Deb Haaland och den nationella klimatrådgivaren Gina McCarthy. Tillsättningen av John Kerry som särskilt klimatsändebud visar att han fäster stor vikt vid klimatfrågan även i sin utrikespolitik. Den överenskommelse om klimatarbete som USA och Kina slöt i samband med toppmötet COP26 i Glasgow november 2021 var delvis ett resultat av Kerrys förhandlingsinsatser. Länderna kom överens om att diskutera specifika åtgärder för att minska utsläppen koldioxid och metan och om att öka den klimatrelaterade finansieringen till utvecklingsländer.

Biden har även beordrat myndigheter att enbart beställa eldrivna fordon, avsatt medel för klimatrelaterad forskning och öppnat upp för havsbaserad vindkraft i områden där militären tidigare motsatt sig detta. Klimatkrisen har fastställts vara en nationell säkerhetsfråga, vilket bland annat innebär att underrättelsetjänsten och Försvarmakten måste göra klimatrelaterade säkerhetsanalyser. Flera av de beslut som han fattade under våren 2021 kunde enkelt genomföras utan kongressens godkännande, men tillvägagångssättet innebär vissa begränsningar eftersom sådana presidentbeslut (presidentdekret, *executive orders*) eller regleringar som tas fram av myndigheter om exempelvis hur gällande lagstiftning ska tolkas, inte är långsiktigt gällande. De kan överprövas av senaten genom en s.k. Congressional Review Act, som gör det möjligt att med en enkel majoritet lyfta bort en reglering som införts av en myndighet. Efter den för demokraterna lyckosamma utgången av kongressvalet i Georgia har däremot Biden en majoritet i kongressen och det ger honom visst handlingsutrymme. Om Demokraterna förlorar en plats i mellanårsvalet kommer de politiska förutsättningarna dock förändras radikalt och det förklarar varför Biden vill få mycket uträttat under sina första två år. Dessutom kan flera av Bidenadministrationens beslut redan nu överklagas i domstol och hans beslut om att förbjuda ny prospektering på federal mark togs också omedelbart till domstol av en grupp företag inom olje- och gassektorn. I augusti 2021 beslöt en domstol i Louisiana att upphäva förbudet (Gardner & Resnick-Ault 2021). Detta domslut har bidragit till att antalet tillstånd som utfärdats för gas- och oljeborrning har varit högt även under 2021.

För att genomföra en mer kraftfull klimatpolitik behövs lagstiftning och med anledning av den så kallade *filibustern* krävs det en kvalificerad majoritet. Biden måste därmed få med sig åtminstone tio republikaner och samtliga demokrater. I dag är dock republikanerna huvudsakligen eniga medan det finns enstaka demokrater, framför allt Joe Manchin från det kolrika West Virginia, som uttryckt ett motstånd mot Bidens klimatpolitik, liksom Kyrsten Sinema från Arizona. Lagstiftning om exempelvis ett förbud mot fracking, koldioxidskatter eller ett förslag om utsläppshandel i likhet med den som finns i EU är därför inte tänkbar.

Förvisso har några liberalt sinnade republikaner gjort uttalande om att de kan tänka sig att stödja en koldioxidskatt, som Mitt Romney och Lisa Murkowski

(Terstein 2021). Ett antal partiveteraner, till exempel de förra utrikesministrarna James Baker och George Shultz, har också propagerat för detta och delar av oljeindustrin, däribland ExxonMobil, och andra delar av näringslivet har uttalat ett stöd för införandet av koldioxidskatter. Möjligen kan sådana krafter få några motvilliga republikaner att stödja en mer ambitiös klimatpolitik. Att sätta ett pris på utsläpp som motsvarar dess faktiska konsekvenser är enligt många klimatforskare en av de mest effektiva klimatåtgärderna, men under Bidens första hundra dagar nämnde han överhuvudtaget inte en sådan skatt och vissa bedömare menar att det kan bero på att flera vänsterdemokrater är motståndare då de anser att en koldioxidskatt skulle drabba låginkomsttagare.

Trots det begränsade politiska utrymmet är Biden inte maktlös, men vägen igenom den polariserade amerikanska politiken är snarig och kräver taktiska överväganden. Eftersom viss relevant lagstiftning redan existerar, framför allt *The Clean Air Act*, kan han se till att regelverk införs av myndigheter som anknyter till lagen och dess tolkning. Det gäller exempelvis utsläpp av växthusgaser, vilket är en fråga som denna lag inte förutsåg och där särskilda föreskrifter kan införas. Även Obama sakade en kvalificerad majoritet, men under honom lades bland annat *The Clean Power Plan* fram, med krav på delstaterna om utsläppsminskningar. Efter att detta regelverk stoppats av Högsta domstolen införde Trump *Affordable Clean Energy Rule*, vilken inte heller trädde i kraft eftersom den genomfördes på ett författningsvidrigt sätt. Denna regleringskamp har fortsatt under Biden och han har också lyckats genomföra en del åtgärder som inte krävt kongressens godkännande. Exempelvis har beslut fattats om en reglering av metanutsläpp, om att alla federala finansiella institutioner ska inkludera klimatrisker i sina regleringar, om ett utvidgat skydd av värdefull natur, däribland Tongrass National Forest i Alaska, och om att USA ska underteckna Kigaliresolutionen rörande begräsningar av utsläpp av ozonnedbrytande och klimatskadliga substanser. Under 2021 har Biden också uttryckt att han vill införa lagstiftning om metanutsläpp och reglera utsläpp inom fordonssektorn. Eftersom både General Motors och Ford lovat att sluta bygga fossilbilar år 2035 kan det senare ske utan motstånd från industrin.

Det politikområde där Bidens möjligheter att bedriva klimatpolitik är som störst är finanspolitiken. Även om mer omfattande reformer i regel kräver kvalificerad majoritet i senaten kan enskilda republikanska senatorer lockas till att stödja stimulansåtgärder eftersom det i sig kan gynna dem på hemmaplan. Det infrastrukturpaket som godkändes av kongressen i november kom till genom en partiöverskridande överenskommelse. För att få med tillräckligt många republikaner, liksom motvilliga demokrater såsom Joe Manchin, var Demokraterna dock tvungna att kraftigt krympa det ursprungliga förslaget. Att Biden lyckades få igenom infrastrukturpaketet måste ändå ses som en seger för både hans försök att överkomma polariseringen, och för hans löfte om att leverera klimatpolitik. Med paketet tillförs medel för att bygga ut elnätet, vilket

är viktigt för att kunna integrera förnybar energi i energisystemet, liksom till kollektivtrafik och klimatanpassningar. En satsning på laddinfrastruktur för elfordon bantades däremot kraftig ner.

Biden kan också få igenom vissa beslut med enkel majoritet genom en så kallad "budget reconciliation bill". Processen har begränsningar, exempelvis hur ofta den får användas och i vilken omfattning, men den ger möjligheter att införa vissa typer av styrmedel såsom miljöskatter och avgifter om de utformas taktiskt (Elder 2021). Under våren 2021 sattes därför stora förhoppningar till att Demokraterna med en "budget reconciliation bill" skulle kunna runda det republikanska motståndet i senaten och genomföra omfattande klimatåtgärder och sociala välfärdsreformer. I ett stimulanspaket under benämningen *Build back better* föreslog Demokraterna att 3 500 miljarder dollar skulle spenderas på bl.a. sjuk- och tandvård, barnomsorg och klimatåtgärder.

Valet att angripa klimatfrågan genom stimulansåtgärder var strategiskt motiverat utifrån de förutsättningar som gavs i kongressen, men följde också Bidens politiska linje. Med en sådan politik skulle han både kunna få till stånd omställningsåtgärder, skapa jobb, och dessutom möta orättvisor och ojämlikhet i det amerikanska samhället. Biden har också tagit initiativet "Justice40", som ska garantera att 40 procent av alla miljöpolitiska stimulanser ska gynna utsatta grupper. Eftersom begreppet *The New Green Deal* har politiserats har han undvikit det, men han tycks ändå inte ha något emot att jämföras med välfärdsbyggande presidenter som Franklin D. Roosevelts och Lyndon B. Johnson. "When I think about climate change... I think jobs", har Biden sagt (Davenport & Friedman 2021).

Problemet med denna strategi var att den krävde enighet av alla demokratiska kongressledamöter och den gav därmed motvilliga högerdemokrater såsom Joe Manchin stor makt. Under Bidens första år som president har Manchin kallats den mäktigaste mannen i Washington. Han företräder inte bara den kolrika delstaten West Virginia, som traditionellt lutar mot Republikanerna, utan har också framställt sig som brobyggare mellan partierna. I juni lyckades han sätta stopp för demokratireformen *For the people act*, vilken bl.a. avsåg att mjuka upp filibusterreglerna. Framför allt ledde hans motstånd mot *Build back better* till att utgifterna för denna satsning halverades. Eftersom vänsterdemokrater i Representanthuset misstänkte att Manchin enbart skulle stödja den för honom mer prioriterade infrastruktursatsningen, krävde de att de två satsningarna skulle beslutas samtidigt i Kongressen. Denna strategi förhindrade Biden från att bedriva sin välfärdsbyggande agenda under sitt första år som president och det bidrog troligen till att hans popularitetssiffror under hösten närmade sig de historisk låga siffror som Trump hade under sin presidentperiod. För klimatet innebar det att Biden fick resa till toppmötet i Glasgow utan att åstadkommit några större klimatpolitiska framsteg på hemmaplan. Manchins lyckades också sätta stopp för den mest kraftfulla klimatåtgärden i satsningen

– *The Clean Electricity Program* – vilket var ett system som skulle ha allokerat bidrag till energiproducenter som ställer om och straffat dem som fortsätter släppa ut. Efter att Demokraterna chockerats av förlusten i guvernörsvalet i Virginia den 2:e november, valde de slutligen att godkänna infrastrukturpaketet i Representanthuset och strax därefter röstades även *Build back better* igenom. I det slutgiltiga förslaget ingick klimatrelaterade satsningarna på 555 miljarder dollar, däribland skattereduktioner för förnybar energiproduktion och köp av elbilar. I skrivande stund är det oklart om dessa satsningar går genom senaten och slutligen godkänns i kongressen, men om det sker skulle Biden bli den president som genomfört den mest omfattande klimatpolitiska satsningen i USAs historia. Det skulle kunna bli möjligt för världen att undvika en del av de värsta konsekvenserna av den globala uppvärmningen.

Enligt en analys skulle infrastrukturpaket och *Build back better* tillsammans kunna leda till att USA minskat sina årliga utsläpp med mellan ungefär 1 000 och 1 500 miljoner ton koldioxidkvivalenter. Tillsammans med andra klimatåtgärder på federal och delstatsnivå skulle programmen kunna gjort det möjligt för USA att halvera sina utsläpp till 2030 (Mahajan & Orvis 2021). Inför jul meddelade Joe Manchin dock att han inte vill ge sitt stöd för satsningen, och i skrivande stund är det därför lite som tyder på att Demokraterna kommer att lyckas överkomma motsättningarna i kongressen. Om det skulle skett vore Biden den president som genomfört den mest omfattande klimatpolitiska satsningen i USAs historia. Om inte får USA svårt att leva sina klimatlöften om halverade utsläpp till 2030.

Det är däremot inte helt givet att den djupa polariseringen i klimatpolitiken kommer att bestå på längre sikt. För det första börjar allt fler republikaner, i synnerhet yngre, acceptera att människan genom utsläpp av växthusgaser orsakar klimatförändringarna (MacInnis & Krosnick 2020). De många extremväderhändelserna, med skogsbränder och torka som skett under senare år, har också påverkat opinionen. Det finns bedömare som menar att klimatfrågan börjar närma sig ett s.k. socialt momentum i likhet med vad som skedde i HBTQ-frågan på 2000-talet, då flera republikaner relativt snabbt skiftade åsikt om exempelvis samkönade äktenskap. Flera av de tankesmedjor som tidigare spred vilseledande propaganda som Cato Institute och Heritage Institute har fått dra ner på sin klimatförnekande verksamhet. Republikanska kampanjrådgivare som Frank Luntz har tagit avstånd från sina tidigare uttalanden och har i stället hävdade att partiet borde ändra ståndpunkt om det ska kunna locka unga väljare.

Framför allt kan den kraftiga tillväxten av förnybar energi påverka republikanernas koppling till fossilbränsleindustrin och på det sättet möjligen förändra det politiska landskapet. Det som sker är för det första att den förnybara energin blivit alltmer konkurrenskraftig. Enligt en studie är 80 procent av USA:s nuvarande kolkraftverk dyrare att driva än ny sol- och vindkraft och därför bedöms kolet vara utkonkurrerat inom ett par år (Gimon et al 2021). Den

här omställningen gäller även för fracking som också är en relativt kostsam utvinningsteknik. Runt 2030 beräknas cirka 70 procent av naturgasanläggningarna vara mindre lönsamma än nyinvesteringar i förnybar energi (Dyson et al 2019). Tillväxten av förnybar energi är delvis ett resultat av Obamas massiva stimulanspaket efter finanskrisen 2008, liksom av klimatpolitiska åtgärder på delstatsnivå, men den är främst framdriven av teknikutvecklingen och marknadsekonomiska krafter.

I detta avseende har kampen om klimaten blivit en ekonomisk kraftmätning och en del tyder på att denna håller på att vinnas av den förnybara energin. Frackigboomen har varit betydelsefull för den amerikanska ekonomin och enligt en bedömning har uppåt en miljon jobb skapats inom olje- och gasbranschen och sektorer som berörts av utvinningen. Men den förnybara industrin är starkare och beräknas ha skapat tre gånger fler jobb, och övertaget lär också växa med tiden. Fram till 2025 bedöms de två snabbast växande yrkeskategorierna vara solpanelsinstallatörer och vindkraftstekniker. Dessutom är jobben inom den förnybara sektorn generellt sätt bättre betalda än vad som representerar den genomsnittliga nationella lönenivån och de är inte heller känsliga för utvecklingen av olje- och gaspriserna (Marcacci 2019). Denna omständighet var särskilt tydlig under pandemin då fracking drabbades av prisfall och överproduktion, vilket försatte många mindre företag i konkurs och ledde till att runt 400 000 arbetstillfällen försvann inom olje- och gasindustrin (Hiller 2020). Med stigande energipriser har dock industrin återhämtat sig något även om den tycks ha svårt att återgå till samma nivåer som före pandemin.

Det är också av politisk betydelse att den förnybara energin växer kraftigt i flera röda delstater. Enligt den amerikanska sammanslutningen för vindkraft är det sammantaget vanligare med installationer och tillverkning av vindkraftverk i republikanskt styrda distrikt än i demokratiska. Vindkraftsparkar byggs ofta på landsbygden och ger inkomster till landägare, till exempel jordbrukare, vilka till stor del är traditionella republikanska väljare. De genererar jobb och tillväxt och möjligen kan den förnybara industrin påverka enskilda senatorers inställning i energipolitiken. Studier visar att där vindkraftsindustrin växt sig stark, har dess politiska inflytande ökat och det har fått betydelse för energi- och klimatpolitiken (Karapin 2016). När senaten under hösten 2020 debatterade stimulanspaketet för att återstarta ekonomin efter pandemin, skickade sju republikanska senatorer ett brev till senatens majoritetsledare, Mitch McConnell, med krav om att stödet skulle omfatta den förnybara energisektorn (Morehouse 2020).

Utvecklingen kan också påverka väljarnas åsikter om energipolitiken, även om den möjligen inte förändrar republikanernas inställning till klimatet. Både republikaner och demokrater har en positiv syn på vind- och solkraft, och enligt en studie stödjer hela 83 procent av de konservativa republikanska väljarna utbyggnaden av förnybar energi. Men medan demokrater grundar sin positiva

inställning till förnybar energi i klimatet, motiverar republikanska väljare sin uppfattning med ekonomiska argument (Horne & Kennedy 2018, Gustafson et al 2020). Av det skälet kan utbyggnaden av förnybar energi utgöra ett neutralt territorium där partierna kan komma överens, och möjligen kan Biden vinna på att inte tala om klimatet när han genomför en energiomställning.

Hoppfulla bedömare menar också att denna energirevolution skulle kunna förändra Republikanska partiets idémässiga koppling till fossila bränslen. Den förnybara energin har nämligen på ett liknande sätt som oljan en frihetsaspekt som kan få genklang hos villaägande republikaner. Liksom bilen gjorde det möjligt för enskilda att ta makten över geografien, får den husägare som producerar sin egen solenergi en frihet från såväl staten som från de stora energileverantörerna. På så vis finns det paralleller mellan det som sker i dag och 1970-talets energikris. Enskilda hushåll har blivit så kallade *prosumenter* som producerar och säljer egen energi. I några delstater har också politiska konflikter uppstått då energibolag ofta motarbetar avregleringar av energimarknaden. Inte sällan har dessa företag med stöd från republikanerna påverkat delstaterna att införa regleringar som gör det svårt för prosumenter att mata ut sin överproduktion på elnätet. Därför har Republikanerna ofta hamnat i konflikt med sin egen väljarbas (Weaton 2018). När bröderna Koch finansierade en kampanj mot ett initiativ som skulle ge en ökning av andelen förnybar energi i delstaten Georgia, väckte det motstånd bland partiets gräsrotter. Trots att delstaten var republikanskt styrd, ändrades till slut regelverket så att enskilda prosumenter gavs bättre förutsättningar för egenproducerad el (Nahigyan 2015).

Möjligen kan den djupa polariseringen runt klimatet överbryggas då fler republikaner inser de ekonomiska fördelarna med sol- och vindkraft och därmed börjar ställa politiska krav. I dag handlar dock inte amerikansk politik bara om energi och ekonomi utan också om kultur och identitet. Det är därför oklart om energiomställningen och dess ekonomiska konsekvenser kan bryta upp den ideologiska dogmatismen bland republikanerna. Dessutom är olje- och gasindustrin fortfarande en inflytelserik ekonomisk aktör som ännu påverkar amerikansk politik i stor utsträckning på såväl lokal, regional som nationell nivå, samtidigt som priset på energi har stor betydelse för väljarnas politiska inställning. Även om det är fler amerikaner som erfar konsekvenserna av ett varmare klimat och som uttrycker oro, finns det ännu inte något som tyder på en bred klimatpolitisk omsvängning inom Republikanska partiet. För klimatet blir därför det amerikanska mellanårsvalet 2022 och det efterföljande presidentvalet en nagelbitare.

Litteraturförteckning

- Baumann, Andrew & Farrell, Maura, 2020. "New Survey Shows that a Debate over Fracking and Climate Boosts Joe Biden in Pennsylvania", Global Strategy Group, 2020-08-27, tillgänglig på <https://climatepower.us/wp-content/uploads/sites/23/2020/08/CP2020-Pennsylvania-Memo-08.26.20.pdf>, citerad 2021-06-03.
- Beauchamp, Zack, 2021. "The stimulus shows why the left should stop worrying and learn to love the suburban voter," *Vox*, 2021-03-08, tillgänglig på <https://www.vox.com/policy-and-politics/22256052/democrats-white-suburban-voters-economy>, citerad 2021-06-03.
- Bergman, Megan, Mayhew, 2019. "They chose us because we were rural and poor": when environmental racism and climate change collide", *The Guardian*, 2019-03-29, tillgänglig på <https://www.theguardian.com/environment/2019/mar/08/climate-changed-racism-environment-south>, citerad 2021-06-03.
- Blackmon, David, 2020. "America Is About To Have Its First Fracking Election", *Forbes*, 2020-10-26, tillgänglig på <https://www.forbes.com/sites/davidblackmon/2020/10/26/america-is-about-to-have-its-first-fracking-election/?sh=a47438ac35f4>, citerad 2021-06-05.
- Brown, Varela, Vicky, 2020. "What's Next for Fracking Under Biden?", *Council on Foreign Relations*, 2020-12-18, tillgänglig på <https://www.cfr.org/in-brief/whats-next-fracking-under-biden>, citerad 2021-06-03.
- Brulle, Robert J., 2018. "Institutionalizing delay: Foundation funding and the creation of U.S. climate change counter-movement organizations", *Climatic Change* 12(4), s. 681–94.
- CAP Action, 2019. "Here's Everything You Need to Know About Trump's Fossil Fuel Connections", *Medium*, 2019-08-21, tillgänglig på <https://medium.com/@CAPAction/heres-everything-you-need-to-know-about-trump-s-fossil-fuel-mafia-54eda20f4a8b>, citerad 2021-05-11
- Center for Global Development, 2021. "Developed Countries Are Responsible for 79 Percent of Historical Carbon Emissions", tillgänglig på <https://www.cgdev.org/media/who-caused-climate-change-historically>, citerad 2021-05-11
- Center for Responsive Politics, 2020a. "Coal Mining: Long-Term Contribution Trends", tillgänglig på <https://www.opensecrets.org/industries/totals.php?ind=E1210>, citerad 2021-0-04.
- Center for Responsive Politics, 2020b. "Oil & Gas: Long-Term Contribution Trends", tillgänglig på <https://www.opensecrets.org/industries/totals.php?ind=E01>, citerad 2021-06-04.
- Climate Change Performance Index, 2021. Tillgänglig på <https://ccpi.org/>, citerad 2021-05-11.
- Cooper, Jasper, Sung Eun Kim & Johannes, Urpelainen, 2018. "The Broad Impact of a Narrow Conflict: How Natural Resource Windfalls Shape Policy and Politics", *Journal of Politics* 80 (2).
- Davenport, Coral & Friedman, Lisa, 2021. "The Battle Lines Are Forming in Biden's Climate Push", *New York Times*, 2021-01-26, tillgänglig på <https://www.nytimes.com/2021/01/26/climate/biden-climate-change.html>, citerad 2021-06-05.
- Dunlap, Riley E. & McCright, Aaron M., 2011. "Organized climate change denial", s. 144–160 in Dryzek, J. S., Norgaard, R. B. & Schlosberg, D. (eds), *The Oxford handbook of climate change*. London, UK: Oxford.
- Dyson, Mark, Glazer, Grant & Teplin, Charles, 2019. "Prospects for Gas Pipelines in the Era of Clean Energy". Rocky Mountain Institute.

- Egan, Patrick J. & Megan Mullin, 2017. "Climate Change: US Public Opinion", *Annual Review of Political Science*, 20, s. 209-227.
- Elder, Mark, 2021. "Optimistic Prospects for US Climate Policy in the Biden Administration". Institute for Global Environment Strategies.
- Elliott, James & Pais, Jeremy, 2006. "Beyond the Dual Crisis: From Climate Change to Democratic Change. Race, class, and Hurricane Katrina: Social differences in human responses to disaster", *Social Science Research*, 35(2), June 2006, s. 295-321.
- Fang, Lee, 2013. *The Machine: A Field Guide to the Resurgent Right*. New Press.
- Feygina, Irina, John T., Jost & Rachel E. Goldsmit, 2010. "System Justification, the Denial of Global Warming, and the Possibility of "System-Sanctioned Change", *Personality and Social Psychology Bulletin* 36(3), s. 326-38.
- Gardner, Timothy & Resnick-Ault, Jessica, 2021. "Analysis: Biden's climate change orders fast and furious, but lasting change will be harder", *Reuter*, 2021-01-28, tillgänglig på <https://www.reuters.com/article/us-usa-biden-climate-energy-analysis-idUSKBN29X30K>, citerad 2021-06-04.
- Gimon, Eric, Myers, Amanda & O'Boule, Mike, 2021. "Coal Cost Crossover 2.0", *Energy Innovation*, May 2021.
- Gustafson, Abel, Goldberg, Matthew, Kotcher, John E., Rosenthal, Seth A., Maibach, Edward, Ballew, Matthew & Leiserowitz, Anthony, 2020. "Republicans and Democrats differ in why they support renewable energy", *Energy Policy*, Volume 141, June 2020.
- Harley, Hal, 2013. "Five Ways the Fracking Boom Changes Politics", *Politico*, 2013-11-05, tillgänglig på <https://www.politico.com/magazine/story/2013/11/5-ways-the-fracking-boom-changes-politics-098984/>, citerad 2021-06-03.
- Hart, P. S. & Nisbet, E. C., 2012. "Boomerang effects in science communication: how motivated reasoning and identity cues amplify opinion polarization about climate mitigation policies", *Commun. Res.* 39, s. 701-723.
- Hiller, Jennifer, 2020. "Coronavirus, consolidation taking toll on energy jobs", *Reuter*, 2020-10-30, tillgänglig på <https://www.reuters.com/article/us-global-energy-jobs-idUSKBN27FoIC>, citerad 2021-06-03.
- Hobsbawn, Eric, 1994. *The Age of Extremes*. Vintage Books.
- Horne, Christine, Huddart, Kennedy, Emily, 2018. "Explaining support for renewable energy: commitments to self-sufficiency and communion", *Environmental Politics* 28(5), s. 929-949.
- Hovi, Jon, Sprinz, Detlef F. & Bang, Guri, 2010. "Why the United States did not become a party to the Kyoto Protocol: German, Norwegian, and US perspectives", *European Journal of International Relations* 18(1), s. 129-150.
- Howarth, Robert W., 2019. "Ideas and perspectives: is shale gas a major driver of recent increase in global atmospheric methane?", *Biogeosciences*, 16, s. 3033-3046. Huber, Matthew, 2013. *Lifeblood. Oil, Freedom and the Forces of Capital*. University of Minnesota Press.
- Jacques, Peter J., Dunlap, Riley E. & Freeman, Mark, 2018. "The organisation of denial: Conservative think tanks and environmental scepticism", *Environmental Politics*, 17(3).
- Jacobs, Meg, 2016. *Panic at the Pump: The Energy Crisis and the Transformation of American Politics in the 1970s*. New York: Hill and Wang.
- Karapin, Roger, 2016. *Political Opportunities for Climate Policy: California, New York, and the Federal Government*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Krugman, Paul, 2019. "The Party That Ruined the Planet", *New York Times*, 2019-12-12, tillgänglig på <https://www.nytimes.com/2019/12/12/opinion/climate-change-republicans.html>, citerad 2021-06-05.
- Layzer, Judith A., 2012. *Open for Business: Conservatives' Opposition to Environmental Regulation, American and Comparative Environmental Policy*. Cambridge, Mass: MIT Press.
- Leber, Rebecca & Adler, Ben, 2016. "Donald Trump once backed urgent climate action. Wait, what?", *Vox*, 2016-06-09, tillgänglig <https://www.vox.com/2016/6/9/11895578/donald-trump-climate-change>, citerad 2021-06-03.
- Lee, Jennifer, 2003. "A Call for Softer, Greener Language", *New York Times*, 2003-03-02, tillgänglig på <https://www.nytimes.com/2003/03/02/us/a-call-for-softer-greener-language.html>, cCiterad 2021-06-03.
- Leiserowitz, A., Maibach, E., Roser-Renouf, C. & Hmielowski, J. D., 2011. "Politics & Global Warming: Democrats, Republicans, Independents, and the Tea Party". Yale University and George Mason University. New Haven, CT: Yale Project on Climate Change Communication.
- Lindvall, Daniel, Vowles, Kjell & Hultman, Martin, 2020. *Upphettning. Demokratin i klimatkrisens tid*. Stockholm: Fri tanke..
- MacInnis, Bo & Krosnick, Jon A., 2020. "Climate Insights 2020: Partisan Divide. Resources for the future", 2020-08-24, tillgänglig på <https://www.rff.org/publications/data-tools/climate-insights/>, citerad 2021-06-02.
- Mahajan, Megan & Orvis, Robbie, 2021. "Modeling the Infrastructure Bills Using the Energy Policy Simulator", *Energy Innovation*, 2021-10-13, tillgänglig på <https://energyinnovation.org/wp-content/uploads/2021/10/Modeling-The-Infrastructure-Bills-Using-The-Energy-Policy-Simulator.pdf>, citerad 2021-11-14.
- Marcacci, Silvio, 2019. "Renewable Energy Job Boom Creates Economic Opportunity As Coal Industry Slumps", *Forbes*, 2019-04-22, tillgänglig på <https://www.forbes.com/sites/energyinnovation/2019/04/22/renewable-energy-job-boom-creating-economic-opportunity-as-coal-industry-slumps/?sh=56133e4a3665>, citerad 2021-06-03.
- McCright, Aaron M. & Dunlap, Riley E., 2011a. "The Politicization of Climate Change and Polarization in the American Public's Views of Global Warming, 2001–2010", *The Sociological Quarterly* 52(2).
- McCright, Aaron & Dunlap, Riley, 2011b. "Cool dudes: The denial of climate change among conservative white males in the United States", *Global Environmental Change*, 21(4), October 2011, s. 1163-1172.
- McGirr, Lisa, 2015. *Suburban Warriors: The Origins of the New American Right*. Princeton University Press.
- Miller, Eliana, 2020. "Green energy interests boosted Biden", *Open Secrets*, 2020-12-18, tillgänglig på <https://www.opensecrets.org/news/2020/12/green-energy-2020-boosted-dems/>, citerad 2021-06-03.
- Morehouse, Catherine, 2020. "Republicans urge McConnell to include clean energy in COVID-19 recovery package", *Utility Dive*, 2020-07-24, tillgänglig på <https://www.utilitydive.com/news/republican-senators-urge-mcconnell-to-include-clean-energy-in-covid-19-reco/582221/>, citerad 2021-06-03.
- Nahigyan, Pierce, 2015. "Debbie Dooley is changing how conservatives think about clean energy", *Planets experts*, 2015-10-09, tillgänglig på <http://www.planetexperts.com/debbie-dooley-is-changing-how-conservatives-think-about-clean-energy/>, citerad 2021-06-03
- Nicolaides, Becky & Wiese, Andrew, 2006. *The Suburb Reader*. Taylor & Francis.

- Oreskes, Naomi & Conway, Erik M., 2010. *Merchants of Doubt: How a Handful of Scientists Obscured the Truth on Issues from Tobacco Smoke to Global Warming*. Bloomsbury Press.
- Parisi, Anthony, 1980. "Reagan Wants A Different Energy Policy; What Is It?", *New York Times*, 27 July 1980.
- Peel, Jacqueline, 2021. "Five things we learned from the Biden Climate Summit", *Pursuit*, 2021-04-26, tillgänglig på <https://pursuit.unimelb.edu.au/articles/five-things-we-learned-from-the-biden-climate-summit>, citerad 2021-06-02.
- Petersen, Michael, Alexander, Vincent, Emmanuel M, Westerling & Anthony, LeRoy, 2019. "Discrepancy in Scientific Authority and Media Visibility of Climate Change Scientists and Contrarian", *Nature Communications* 10, no 1 (December 2019), s. 3502.
- Rich, Nathaniel, 2018. "Losing Earth: The Decade We Almost Stopped Climate Change", *The New York Times*, 2018-08-01, tillgänglig på <https://www.nytimes.com/interactive/2018/08/01/magazine/climate-change-losing-earth.html>, citerad 2021-06-02.
- Robertson, Lori, 2018. "Obama's Misleading Oil Boast", 2018-11-30, tillgänglig på <https://www.factcheck.org/2018/11/obamas-misleading-oil-boast/>, citerad 2021-06-14.
- Ruddrick, Graham & Rushe, Dominic, 2017. "Key Murdoch ally sells stake in 21st Century Fox", *The Guardian*, 2017-11-08, tillgänglig på <https://www.theguardian.com/media/2017/nov/08/saudi-prince-sells-21st-century-fox-stake-in-blow-to-murdochs>, citerad 2021-06-03.
- Sances, Michael & Young, You Hye, 2021. "Voters and Donors: Unequal Political Consequences of Fracking", *Journal of Politics*, January.
- Supran, Geoffrey & Oreskes, Naomi, 2017. "Assessing ExxonMobil's climate change communications (1977–2014)", *Environ. Res. Lett.* 12 084019.
- Terstein, Zoya, 2021. "How Republicans are responding to Biden's climate agenda – in public and in private", *Grist*, 2021-02-26, tillgänglig på <https://grist.org/politics/steve-daines-marsha-blackburn-response-to-biden-climate-agenda/>, citerad 2021-06-03.
- Tyson, Alec, 2020. "How important is climate change to voters in the 2020 election?", *Pew Research Center*, 2020-10-06, tillgänglig på <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2020/10/06/how-important-is-climate-change-to-voters-in-the-2020-election/>, citerad 2021-06-03.
- Yergin, Daniel, 1990. *The Prize: The Epic Quest for Oil, Money, and Power*. Simon and Schuster, 2011.
- Witt, Emily, 2018. "The Optimistic Activists for a Green New Deal: Inside the Youth-Led Singing Sunrise Movement", *The New Yorker*, 2018-12-23, tillgänglig på <https://www.newyorker.com/news/news-desk/the-optimistic-activists-for-a-green-new-deal-inside-the-youth-led-singing-sunrise-movement>, citerad 2021-06-03.
- Wood Mackenzie, 2020. "US renewable energy policy scenario analysis", tillgänglig på https://www.woodmac.com/our-expertise/focus/Power--Renewables/us-renewable-energy-policy-scenario-analysis/?utm_campaign=pandr&utm_medium=article&utm_source=gtm, citerad 2021-06-03.

Framtida utmaningar för USA:s utrikespolitik

USA som utrikespolitisk aktör 2021

Jan Hallenberg

Future challenges in U.S. Foreign Policy

The United States faces several challenges to its future foreign policy. One concerns the role that the United States should play in future international affairs. Will the political leadership choose to continue with a global, assertive foreign and security policy, or will the country's future international engagements be clearly more limited. A second challenge is the growth of China, and the fact that Beijing threatens the power position of the United States in several arenas. One of these arenas is the South China Sea, where the territorial claims pursued by China are not accepted by Washington. A third challenge is in international economics where the growth of China's economic power also threatens the power position of the United States. A fourth challenge to a continuing global foreign policy role for the country, is that the domestic political struggles inside the country have now reached such a level of severity that the system's basic democratic foundations may be threatened if the leading members of the two political parties are unable to agree on the very fundamentals of democratic rules.

Inledning

20 år efter terrorattackerna den 11 september 2001 har mycket ändrats vad gäller USA:s utrikes- och säkerhetspolitik.

Dessa förändringar är av såväl internationellt som nationellt slag. Denna artikel handlar om de viktigaste av de utmaningar USA står inför.

Jan Hallenberg är professor emeritus i statsvetenskap, Försvarshögskolan, och forskningsledare vid Utrikespolitiska institutet.
E-post: jan.hallenberg@ui.se

USA SOM INTERNATIONELL AKTÖR 2021

Sedan 2001 har USA synnerligen aktivt deltagit i två långa och kostsamma krig. Hundratusentals soldater har medverkat i såväl Irak som Afghanistan i ofta hårda strider som kostat både människoliv, svåra skador för amerikanska soldater och oerhört mycket pengar, för att nu inte tala om allt lidande som befolkningen i dessa båda länder har fått genomgå. Engagemanget i Afghanistan har nu definitivt avslutats. Själva tillbakadragandet betraktas av många i USA som närmast katastrofalt genomfört och även resultatet av hela den tjugoföråriga krigsinsatsen ifrågasätts kraftigt.

Samtidigt som dessa båda konflikter pågått har Förenta staterna upplevt två kriser som antingen varit enbart ekonomiska – som finanskrisen 2007–2009 – eller som haft betydande ekonomiska konsekvenser, som Covid-19-pandemin från början av 2020 och framåt. Sammantaget innebär detta nya förutsättningar för USA:s framtida utrikespolitik. Som alltjämt varande en supermakt kommer landet framöver med all säkerhet att vara globalt aktivt, men detta kommer rimligen att innebära att det politiska ledarskapet i Washington kommer att vara mer selektivt framöver vad gäller kostsamma åtaganden – särskilt militärt i stor skala – som landet engagerar sig i. Förutsättningarna för USA:s framtida utrikespolitik kommer också att påverkas av utgången av den politiska kris som landet befinner sig i, särskilt efter stormningen av Kapitolium den 6 januari 2021.

I den stora globala fråga som klimatkrisen utgör var USA en väldigt annorlunda aktör under president Trump än under president Biden. Demokraterna har generellt en mer positiv inställning till denna typ av samarbete än republikanerna, även om Trump var extrem för att vara Republikan. Detta gäller såväl klimatfrågan som andra frågor där internationella organisationer spelar viktiga roller.

Internationell diplomati

USA spelade en helt vital och ledande roll då Förenta nationerna bildades 1945. Det var ingen tillfällighet att världsorganisationens högkvarter placerades i New York. Ända sedan dess har Washington spelat en viktig roll i global diplomati.

Under de senaste decennierna har det emellertid stått alltmer klart att presidenter från de båda partierna har olika inställningar till USA:s roll inom den globala diplomatin, inte minst vad gäller FN-systemet. Demokratiska presidenter tenderar att betona internationell diplomati och FN:s centrala roll i detta spel mer än republikanska presidenter. President Donald Trumps sätt att agera inom ramen för den globala arenan var ovanligt säreget, men han är inte den förste republikanske president som varit tveksam till om USA verkligen bör spela den vitala globala diplomatiska roll som varit den traditionella efter det andra världskriget.

Under de senaste åren har skillnaden mellan Demokrater och Republikaner i synen på global diplomati varit särskilt tydlig i de internationella miljöförhandlingarna. Donald Trumps beslut att utträda ur Parisavtalet 2017 är det allra klaraste exemplet på denna skillnad. Trumps beslut att lämna avtalet var särskilt slående eftersom hans företrädare, Demokraten Barack Obama, spelade en mycket central roll i förhandlingarna som ledde fram till Parisavtalet 2015. Trumps efterträdare på presidentposten, Joe Biden, har beslutat att USA skall återinträda i Parisavtalet, men det finns mycket som talar för att USA under en framtida republikansk president – vare sig denne heter Trump eller ej – skulle vara betydligt mindre villig att konstruktivt bidra till globala lösningar på miljöproblemen än den typiske demokratiska presidenten skulle vara (läs vidare i Daniel Lindvalls bidrag i detta nummer). En annan fråga där demokratiska och republikanska presidenters inställningar till internationella förhandlingar skiljer sig tydligt åt, och som vi återkommer till senare i denna artikel, är avtalet som USA och flera andra länder ingick med Iran om begränsningar i landets kärnenergiprogram år 2015, *the Joint Comprehensive Plan of Action – JCPOA*.

SPRIDANDET AV DEMOKRATI OCH MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER

I den amerikanska självbildningen har USA i sin utrikespolitik strävat efter att stödja demokratisk utveckling och respekterandet av mänskliga rättigheter. Den som följt USA:s agerande i Vietnam, Afghanistan och Irak kan ha en annan uppfattning om detta (se Ackerman 2021). Inte desto mindre har dessa båda strävanden traditionellt varit viktiga delar av USA:s internationella engagemang sett ur ett amerikanskt perspektiv. På denna punkt var Donald Trump ett tydligt undantag. Trumps intresse för såväl mänskliga rättigheter som demokrati i andra länder var mycket lågt. Även om hans efterträdare Joe Biden från sitt tillträde än en gång återgått till att betona de gamla värdena, är det sannolikt att framtida republikanska efterträdare till Trump också kommer att mindre betona demokrati och mänskliga rättigheter än vad som oftast varit fallet med tidigare presidenter.

Vad gäller spridning av demokrati som ett inslag i USA:s utrikespolitik har Washington utan tvekan förlorat mycket i trovärdighet, och därigenom sannolikt i inflytande på denna punkt, efter efterspelet till presidentvalet 2020 och särskilt efter händelserna på Kapitolium den 6 januari 2021. Det saknar motstycke i USA:s historia att den förlorande kandidaten i ett presidentval vägrar att erkänna sig besegrad trots att motkandidaten enligt alla de regler som gäller i de 50 delstaterna och i den amerikanska kongressen är den legitime vinnaren. Det faktum att Donald Trump alltjämt ett år efter det att presidentvalet hölls vägrar erkänna sig besegrad innebär en försvagning av landets demokrati (läs vidare i Erik Åsards bidrag i detta nummer). Det som gör denna sak ännu allvarligare är att tusentals personer demonstrerade utanför Kapitolium den

dag som Kongressen hade till uppgift att slutgiltigt stadfästa utgången i presidentvalet. Av dessa beräknas ungefär 800 personer ha trängt in i byggnaden när den politiska processen pågick, uppenbarligen med syfte att förhindra att Biden fastslogs som president. I oktober 2021 har detta lett till att mer än 600 personer är föremål för rättsliga processer efter stormningen, i vad som är det mest omfattande åtalet i Förenta staternas historia. Trump och hans anhängare vägrar att vidgå vad som verkligen hände i Kongressen denna dag, trots att i storleksordningen 145 poliser skadades och fem personer dog i samband med stormningen. Dessutom ropade delar av den demonstrerande massan *Hang Mike Pence*, i protest mot att vice-presidenten uppenbarligen var på väg att trotsa Donald Trump och verka för att Joe Bidens seger i presidentvalet slutgiltigt fastställdes. En stat som har denna typ av synnerligen stora problem med funktionen av sin demokrati är knappast någon stark röst för demokrati i andra länder.

Vidare är den utveckling som här skisseras synnerligen oroande när det gäller USA:s egen demokrati. Donald Trump och hans numer starka falang i Republikanska partiet är, som Frida Stranne skriver utförligt om i sitt bidrag i detta nummer, på väg att ytterligare undergräva denna med sikte på presidentvalet 2024 (Kagan 2021, Woodward & Costa 2021, Leonnig & Rucker 2021, Schiff 2021, Alberta 2018). Vi återkommer till dessa frågor i slutet av artikeln. Utöver dessa händelser har USA som demokratisk förebild förlorat i anseende på grund av landets agerande i kriget mot terrorismen. Såväl behandlingen av fångar som klassats som terrorister som utförandet av krigshandlingar i främst Afghanistan och Irak har genomförts på ett sätt som med rätta kritiserats på många håll (Ackerman 2021).

Den utveckling av USA:s demokrati som skisseras ovan kommer rimligen att medföra att såväl spridandet av demokrati som värnandet av mänskliga rättigheter blir mindre betydelsefulla framöver. För en värld i vilken traditionella demokratier enligt många bedömare, såväl akademiker som andra, förlorar mark är detta inte något positivt sak. Utmaningen för USA i detta avseende blir att hitta ett förhållningsätt där stödet för mänskliga rättigheter och demokrati främjas på ett sätt som är acceptabelt för ledande politiker i de båda partierna. Det finns en risk – om den olyckliga utvecklingen inom det Republikanska partiet fortsätter – att USA framöver mer eller mindre helt kan komma att överge den viktiga roll som landet tidigare så länge spelat för att främja global demokrati. Även om det finns olika synsätt på USA:s agerande vad gäller landets relationer till andra länder med auktoritära inslag i sitt styresskick, har Washingtons allmänt uttalade stöd varit av vikt för att söka främja internationell spridning av demokrati. Om USA i praktiken inte längre styrs på ett demokratiskt vis skulle strävandena till en ökad internationell demokratisering tveklöst försvagas.

Internationell politisk ekonomi

USA var den ledande staten bakom uppbyggnaden av de globala institutioner som kom att reglera världsekonomin. Det oerhörda välstånd som byggts upp inom det amerikanska samhället efter det andra världskriget har verksamt bidragit till att Washington spelat en central roll som global ekonomisk aktör under samma period. USA har varit ledande inom organisationer som Världshandelsorganisationen WTO, Världsbanken och Internationella Valutafonden – IMF. De politiska ledarna i Washington var under denna period också frikostiga med att dela ut råd till andra internationella aktörer om hur deras ekonomier borde styras och hur besluten borde fattas inom de olika globala ekonomisk-politiska organisationerna. Sett ur detta perspektiv innebar den mycket allvarliga kris som USA:s ekonomi genomgick under åren 2007-2009 en betydande knäck för USA:s anseende som internationell ekonomisk aktör. Varför, frågade sig bland annat statsledningen i Kina, skall vi lyssna på råd från en regering som inte ens förmår att upptäcka att allvarliga problem byggs upp inom dess egen ekonomi, och som dessutom har stora svårigheter att över huvud taget politiskt hantera den kris som uppkom. USA är 2021 fortfarande en synnerligen viktig global internationell ekonomisk aktör. Men landets inflytande kommer rimligen aldrig att nå den nivå som det hade tidigare med tanke på 2007-2009 års kris (Tooze 2019).

Under decennier efter 1945 verkade USA också för en alltmer liberaliserad global handel. Kronan på verket internationellt var då det 1994 beslöts att den tidigare svaga världshandelsorganisationen GATT (*General Agreement on Tariffs and Trade*) skulle omvandlas till den betydligt starkare organisationen WTO (*World Trade Organization*). Bland annat hade den politiska ledningen i Washington stora förhoppningar om vad folkrepubliken Kinas inträde i WTO 2001 skulle komma att kunna betyda framöver. När USA:s Representanthus våren 2000 fattade beslut om en normalisering av handelsrelationerna med Kina, yttrade dåvarande presidenten Bill Clinton: “*Today the House of Representatives has taken an historic step toward continued prosperity in America, reform in China, and peace in the world. . . it will open new doors of trade for America and new hope for change in China.*” (Clinton 2000). För den amerikanske presidenten var beslutet om normalisering av handelsrelationerna med Kina i USA:s kongress direkt kopplat till planen att ge Kina medlemskap i WTO. De förhoppningar som då fanns om fortsatt liberalisering av världshandeln och om en mer demokratisk utveckling i Kina har 20 år senare kommit på skam. Kina anses gå i en alltmer auktoritär inriktning och landet utmanar västs dominans i sin utrikes- och säkerhetspolitik inom flera sakområden och särskilt vad gäller inflytandet i Asien.

I andra former, som t ex med NAFTA (*the North American Free Trade Agreement*), verkade USA också under 1990-talet för ökad frihandel i sin region av världen. Även detta avtal betraktas nu av stora grupper i USA som ett

misslyckande. Avtalet åtföljdes nämligen av en relativt betydande avindustrialisering av främst en del delstater i Mellanvästern i USA. Även om det var den republikanske presidenten George H. W. Bush som ursprungligen förhandlade fram och skrev under NAFTA-avtalet, så har den politiska kostnaden för avtalet burits av Demokraterna, då det var den demokratiske presidenten Bill Clinton som fick driva frågan för att få avtalet ratificerat av USA:s kongress vilket skedde 1993. Det faktum att Bill Clinton kom att förknippas med NAFTA har bidragit till att det Demokratiska partiet har förlorat stöd bland vita arbetarväljare. Dessa väljare kände sig i stor utsträckning svikna av det Demokratiska partiet (Abramowitz 2018, Destler 2005).

Vad gäller frågan om avindustrialiseringen av USA är det rimligt att anta att andra faktorer än NAFTA-avtalet, som den snabba teknologiska utvecklingen, var minst lika viktiga som förklaringar till avindustrialiseringen i USA, men den politiska lärdom som drogs blev icke desto mindre att frihandelsavtal av typen NAFTA inte var något efterföljansvärt exempel för USA. Själva NAFTA-avtalet har visserligen marginellt omförhandlats under president Trump, men USA:s presidenter har sedan Barack Obamas avgång visat sig ovilliga att delta i fler regionala frihandelsgrupperingar.

Under senare år har det börjat stå klart att vad gäller maktfördelningen i främst IMF och Världsbanken så råder det redan en viss konkurrenssituation mellan USA och Kina. Frågan gäller röstfördelningen i de båda organisationerna. Enligt regelverket har medlemsländerna i dessa organisationer proportionell rösträtt där varje lands andel av rösterna räknas fram enligt formler som består av främst respektive lands bruttonationalprodukt. I praktiken har rösträtten i båda dessa organisationer ända sedan deras bildande 1944 fördelats så att USA har vetorätt när det gäller de allra viktigaste besluten, som ändringar av respektive stadga och val av chef för respektive institution. Systemet har också inneburit att de förändringar i röstfördelningen som skett över åren har släpat efter till förmån för USA och de ledande europeiska staterna, Frankrike, Storbritannien och Tyskland. Den viktigaste stat som nu under det tjugoförsta århundradet måste tilldelas ökad proportionell röststyrka är Kina. Detta har också skett i steg, men fortfarande är Kinas andel av rösterna i de båda organisationerna lägre än den rimligen borde vara om en princip om fördelning av rösterna efter ekonomisk styrka skall följas. Problemet är att om denna omfördelning av rösterna blir för omfattande, riskerar USA att tappa den vetomakt som landet innehaft sedan institutionernas bildande, med alltid mer än 15% av rösterna. Detta är avgörande eftersom de allra viktigaste besluten i båda organisationerna kräver 85% av rösterna (Waever & Moschella 2017, Fioretos & Heldt 2019).

Röstfördelningsfrågan mellan USA och Kina i Världsbanken och IMF är den allra tydligaste illustrationen av en process som innebär en förändrad maktfördelning inom den globala ekonomin. USA:s agerande kommer att vara

oerhört väsentligt för att avgöra om dessa processer kan komma att beslutas i någorlunda enighet, eller om de leder till direkta strider mellan USA och Kina. Kina har redan visat att landet har en förmåga att ta initiativ till skapandet av nya internationella ekonomiska institutioner där Peking självt tar sig en ledande roll. Ett exempel är bildandet av *The Asian Infrastructure Investment Bank* 2015 och ett annat är det kinesiska initiativet *Belt and Road Initiative* som startades 2013 och som syftar till att bygga nya handelsvägar och annan infrastruktur som kan komma att gynna Kinas handel och allmänna politiska inflytande i andra länder.

Slutsatsen är att USA framöver i betydligt mindre utsträckning än tidigare kommer att agera för att sprida global frihandel. Utmaningen för USA blir här att finna en balans mellan en ekonomisk politik med större betoning på nationella intressen – som fångas i Bidens slogan *Buy American* – med en strävan att fortsatt underlätta internationellt ekonomiskt utbyte. På denna punkt har båda partiernas ledande företrädare successivt rört sig bort från en i huvudsak frihandelsvänlig inställning, till en uppfattning som ligger närmare protektionismen. En andra utmaning är att hantera Kinas ökande ekonomiska makt och inflytande. En huvudfråga här blir om ledarna för de båda staterna förmår reformera det globala samarbetssystemet i viss mån till förmån för Kinas ökande inflytande utan att detta leder till konflikter mellan länderna som blir omöjliga att hantera.

Internationell säkerhetspolitik

USA har i decennier varit en global militär supermakt. År 2020 fanns det mer än 170 000 amerikanska soldater stationerade i mer än 80 länder runt jorden (Sisson, Siebens & Blechman 2020). Ingen annan stat har tillnärmelsevis lika stora militära styrkor placerade utomlands. Denna typ av styrkor har använts hundratals gånger efter det andra världskriget för att utkämpa stora krig och för att nå mindre omfattande diplomatiska mål med begränsad våldsanvändning. Det finns två stora frågor i detta sammanhang inför framtiden. Den ena är om USA allttjämt kommer att bibehålla lika många soldater i lika många länder framöver, eller om presidenten i Washington kommer att besluta om ett successivt tillbakadragande från regioner som inte längre bedöms som lika strategiskt vitala. Den andra är om USA, kanske framför allt i Mellanöstern, kommer att vara lika villigt som under de senaste decennierna att tillgripa storskaligt militärt våld för att nå omfattande politiska mål.

En aspekt på internationell säkerhetspolitik som varit aktuell sedan 1945 har under senare år fått ökat intresse/ökad betoning: frågan om kärnvapen och deras roll i global politik. Under det kalla kriget rustade både USA och Sovjetunionen under flera decennier upp sina kärnvapenarsenaler så att de sammanlagt nådde över 70 000 aktiva kärnladdningar i mitten av 1980-talet.

Samtidigt bedrev de båda supermakterna nukleär rustningskontroll från början av 1960-talet och framåt. Efter mitten av 1980-talet började antalet kärnladdningar att sjunka, först som ett resultat av rustningskontrollavtal och sedan som en följd av Sovjetunionens kollaps 1991. Hösten 2021 beräknar en källa antalet aktiva kärnladdningar i världen till under 10 000 (*Arms Control Association* 2021).

Under de allra senaste åren har emellertid en tendens till återupprustning av kärnvapen påbörjats. USA genomgår en mycket kostsam modernisering av sin strategiska kärnvapenarsenal, medan Sovjetunionens efterträdare Ryssland både moderniserar och bygger nya kärnvapen (Tannenwald 2018, Kaplan 2020). Samtidigt finns rapporter från amerikansk sida om att Kina också har en långsiktig plan att kraftigt utöka sitt antal kärnvapen (*Department of Defense* 2021). Denna upprustning sker i en situation där det bara finns ett egentligt rustningskontrollavtal kvar mellan supermakterna, det så kallade nya START-avtalet som i början av 2021 förlängdes av USA och Ryssland. Åtminstone USA önskar att i framtiden få med Kina på att också begränsa sina kärnvapen, men det kinesiska svaret på detta har konsekvent varit att så länge de båda traditionella supermakterna på kärnvapenområdet har kvar sin överlägsenhet så har Kina inget intresse av att inleda några förhandlingar om kärnvapenbegränsning för sin del (Gill 2021). Det mesta talar därför för att kärnvapens roll i den internationella politiken under de närmaste åren kommer att bli större igen. Det är långt till den situation som rådde under det kalla krigets värsta perioder då kärnvapenkriget vid några tillfällen var nära förestående, men samtidigt tyder ingenting på att kärnvapnen skulle försvinna från världspolitiken.

DEN TRANSATLANTISKA LÄNKEN

För oss i Sverige är den transatlantiska länken, främst manifesterad i form av NATO, det viktigaste uttrycket för USA:s säkerhetspolitiska engagemang för Europa. Denna transatlantiska länk har stötts av alla presidenter i USA efter 1949 – då NATO bildades – även om president Donald Trump också på denna punkt varit något av ett undantag, då hans personliga engagemang för NATO kan ifrågasättas. År 2021 har NATO 30 medlemmar efter att ha utökat antalet medlemmar successivt under senare år.

Efter det kalla krigets slut kring 1990 har relationerna mellan USA och dess allierade i NATO, å ena sidan, och Ryssland, å den andra, gått igenom flera stadier. Under ett antal år lyckades de båda parterna relativt väl hantera de problem som fanns – som till exempel i samband med NATO:s krig med Serbien om Kosovo 1999 – samtidigt som ett inte obetydligt samarbete bedrevs. Det utvecklades till ett samarbete mellan Ryssland och NATO som 2002 fick sitt tydligaste uttryck i skapandet av *the NATO-Russia Council*. När Ryssland 2008 ockuperade vissa delar av Georgien började relationerna mellan parterna försämrats. Rysslands ockupation av Krim 2014 försämrade ytterligare

relationerna. Rysslands invasion av Krim, tillsammans med det direkta stödet till upproret i östra Ukraina som började samma år, har lett till ett antal motåtgärder från NATO:s sida. Under åren därefter har relationerna ytterligare försämrats mellan USA och NATO, å ena sidan, och Ryssland å den andra. Det tidigare nämnda NATO-Rysslandsrådet har nästan helt förlorat sina möjligheter att spela någon roll. I början av 2020-talet är det svårt att se hur relationerna mellan USA och NATO och Ryssland skall kunna förbättras i någon högre grad under överskådlig framtid.

USA:s och NATO:s reaktioner på främst Rysslands interventioner i Ukraina ledde under några år till en vitalisering av NATO och dess verksamhet. Frågan är emellertid om USA framöver alltjämt kommer att vara villigt att vara lika engagerat i NATO nu när den främsta globala strategiska utmaningen globalt sett inte längre kommer ifrån Ryssland utan snarare ifrån Kina.

Utmaningen för USA vad gäller den transatlantiska länken framöver blir att finna en balans mellan ett fortsatt engagemang för Europas säkerhet, och ett överförande av resurser till Asien där utmaningen från Kina ur ett amerikanskt perspektiv blir alltmer tydlig. Häri ligger också en avvägning, som både USA och de europeiska NATO-medlemmarna måste göra mellan att bygga en självständig europeisk militär kapacitet och USA:s önskemål att alltid vara den ledande i NATO-sammanhang. USA säger sig önska att de europeiska NATO-medlemmarna själva ökar sina militärutgifter, samtidigt som varje försök att öka militär samverkan mellan europeiska stater typiskt sett möts av amerikanska protester om att det kan urholka NATO. Detta är en fråga som varit aktuell under flera decennier, och den kommer sannolikt att vara på tapeten länge än.

UTMANINGEN FRÅN KINA

Sedan Donald Trump tillträdde som president i USA 2017 har relationerna till Folkrepubliken Kina varit den enskilt viktigaste bilaterala relationen för Washington. Koncentrationen på relationerna till Kina gäller för såväl republikanska som demokratiska ledande politiker. Mycket talar för att Kina nu och framöver kommer att spela en lika central roll för USA:s utrikes- och säkerhetspolitik som Sovjetunionen gjorde under det kalla kriget. Till skillnad från Sovjetunionen, som var en utmanare till USA främst ideologiskt och militärstrategiskt, utmanar Kina USA såväl ekonomiskt, diplomatiskt som militärstrategiskt. Det finns tydliga skillnader i den utrikespolitiska strategi som bedrivits av den tidigare presidenten Donald Trump och den 2021 sittande Joe Biden, men vad gäller koncentrationen på Kina och hotet därifrån är likheterna betydande (se t ex Pillsbury 2015, Colby 2021).

Bakom den ökande viljan från Förenta staterna att driva en mer offensiv politik mot Kina ligger vad USA:s ledare uppfattar som en aggressiv kinesisk politik på ett antal plan:

- 1) De kinesiska anspråken på stora havsområden i Sydkinesiska havet. Trots att Kinas ledare 2015 lovat dåvarande presidenten Barack Obama att landet inte skulle befästa några delar av de olika ögrupper som finns i detta väldiga havsområde militärt har Kina gjort motsatsen. Dessutom har representanter för Kina på olika sätt hindrat fartyg från andra länder att inkräkta på vad Peking betraktar som sitt havsområde. Den Permanenta Skiljedomstolen i Haag fastslog 2016 att Kinas anspråk på Sydkinesiska Havet inte är legitima. Detta utslag förkastades av den kinesiska regeringen.
- 2) Kinas anspråk på att Taiwan måste återförenas med Fastlandskina, tillsammans med hotfulla militära inflygningar mot ön, är ytterligare en tvistepunkt mellan USA och Kina.
- 3) En tredje tvistefråga är Kinas behandling av Hongkong. USA betraktar nu avtalet mellan Kina och Storbritannien, där Kina gick med på principen ”ett land, två system”, som helt överspelat med innebörden att Hongkong närmar sig status som en kinesisk provins vilken som helst.
- 4) Den kinesiska regimens behandling av den uiguriska befolkningen i Kinas västra delar, där USA anser sig identifiera ett omfattande kinesiskt förtryck.
- 5) I ett antal ekonomiska frågor, som gäller bland annat handel och investeringar, har de båda länderna också mycket olika inställning.

En skillnad i den amerikanska strategin gentemot Peking mellan Trump och Biden är att den senare i större utsträckning vinnlägger sig om att få sina allierade med sig i att utmana Kina. Det finns emellertid tecken som tyder på att den amerikanska politiken i större utsträckning än vad som gäller för dess allierade i Västeuropa och Asien har inslag av konfrontation i relationen till Peking som i huvudsak är dessa allierade främmande, i varje fall gäller detta EU:s medlemmar.

I september 2021 annonserades ett nytt strategiskt samarbete mellan USA, Storbritannien och Australien. Det mest slående inslaget var att USA och Storbritannien för första gången gick med på att dela sin kunskap om byggandet av atomubåtar till Australien. Detta långtgående samarbete kan inte tolkas som annat än ett tydligt drag för att möta vad som de tre ländernas ledare betraktar som hotet från Kina.

Utmaningen för USA vad gäller relationerna till Kina blir att hitta en balans mellan viljan att – delvis tillsammans med allierade – konfrontera Kina i olika avseenden, samtidigt som statsledningen i USA måste hantera den synnerligen omfattande ekonomiska interdependensen mellan de båda länderna.

USA I MELLANÖSTERN: SLUT PÅ DE "EVIGA KRIGEN"?

Under 2020 och 2021 har både Trump och Biden fattat beslut om att USA:s "eviga krig" i Afghanistan och Irak skall avslutas. Det tydligaste brottet mot tidigare amerikansk politik sker i Afghanistan. President Trump meddelade under 2020 att han kommit överens med Talibanerna i Afghanistan om att alla amerikanska militära styrkor skulle lämna landet senast den 1 maj 2021. President Biden förbehöll sig rätten att ensidigt ändra på detta åtagande och beslöt att tillbakadragandet skulle senareläggas. Detta ledde i mitten av augusti till att regeringssidan i Afghanistan kollapsade. Det kaos som följde i och kring flygplatsen i Kabul, i samband med försöken att föra ut utländska medborgare och afghaner som samarbetat med Väst, var inte ägnat att öka USA:s internationella anseende.

Frågan är hur bedömare och politiker i framtiden kommer att betrakta USA:s tillbakadragande från Afghanistan efter 20 år av väpnade strider. Enligt en skola var beslutet att dra sig tillbaka ett klokt beslut. Som skäl anförs att det inte var i USA:s strategiska intresse vilken regim som styrde i Kabul, samt att det var dags för Washington att satsa mer resurser på den konkurrens med Kina som enligt majoriteten av den politiska klassen i landet nu anser vara den viktigaste utrikes- och säkerhetspolitiska utmaningen (se t ex Walt 2021). Enligt en annan skola var det av flera skäl ett strategiskt misstag av USA att dra sig ur Afghanistan, samtidigt som beslutsprocessen var olycklig när det gäller bland annat samordning med allierade (se t ex Wayne 2021). Ett skäl är att USA på detta sätt svek en betydande del av Afghanistans befolkning som inriktat sitt liv och sin framtid på en situation där det västerländska inflytandet i landet skulle fortsätta att vara betydande. Ett andra skäl är att tillbakadragandet från Afghanistan skulle kunna påverka USA:s trovärdighet som allierad i andra delar av världen. Varför skulle ledningen på Taiwan, eller för den delen europeiska ledare i NATO, verkligen lita på att USA skulle komma till deras hjälp i en kommande militär kris? Ett tredje skäl är att tillbakadragandet av olika terroristgrupper skulle behandlas som en seger mot USA, och kanske ge dessa grupper vind i seglen. En FN-rapport utgiven under sommaren 2021 påstår att 8 000 - 10 000 krigare från olika terroristgrupperingar begav sig till Afghanistan när den USA-stödda regeringen försvagades (FN 2021). Historiens dom mot presidenterna Trump och Biden kan komma att bli hård om Afghanistan än en gång blir en bas för kommande terroristattacker mot Västeuropa, eller, ännu värre, mot det amerikanska fastlandet.

Vad gäller Irak meddelade president Biden i juli 2021 att alla amerikanska "stridande förband" skulle dras bort ifrån Irak vid kommande årsskifte. I Afghanistan har han dragit tagit hem alla amerikanska militära styrkor. I Irak förefaller det som om USA kommer att behålla i storleksordningen 2 500 soldater, men dessa kommer inte längre att kallas "stridande förband", utan de kommer att utföra uppgifter som främst innebär träning av irakiska förband.

Det är emellertid lätt för den amerikanska ledningen att omklassificera de soldater som finns i Irak till stridande förband igen, om så skulle behövas. Det är under överskådlig framtid osannolikt att amerikanska soldater kommer att stupa i strid i Afghanistan eller i Irak. USA:s trovärdighet som allianspartner har försvagats av det synnerligen oskickliga hanterandet av Kabulregimens kollaps och försöken att föra ut såväl amerikaner i Afghanistan som afghanska allierade som arbetat för USA under åren. När president Biden i april 2021 meddelade sitt beslut att alla amerikanska militära styrkor skulle tas hem mot slutet av sommaren sade han bland annat följande:

We will not conduct a hasty rush to the exit. We'll do it – we'll do it responsibly, deliberately, and safely. And we will do it in full coordination with our allies and partners, who now have more forces in Afghanistan than we do (Biden 2021).

Det är nog inte att uttrycka saken för starkt att hävda att den verklighet på den afghanska marken som amerikanska väljare och utländska statsledare såg i sina TV-apparater var något helt annat än vad presidenten påstod skulle inträffa vid sitt tal i april.

För USA har relationerna till Israel varit av central utrikespolitisk betydelse ända sedan den israeliska statens bildande 1947. Under 2020 har Israel genom de så kallade *Abraham Accords* upprättat diplomatiska förbindelser med ett antal muslimska stater som Förenade Arabemiraten, Bahrain, Sudan och Marocko. Detta indikerar att USA inte längre ser lösningen av Israel-Palestina-frågan som lika central som tidigare. Bidenadministrationen har i tal uttryckt sig mer positivt till en tvåstatslösning än vad som var fallet för Trumpadministrationen. Det är mycket som talar för att Israel-Palestina-frågan under överskådlig framtid kommer att få en mindre central roll i USA:s Mellanösternpolitik än vad som varit fallet under senare decennier. Detta innebär inte att den bilaterala relationen till Israel – och särskilt engagemanget för Israels säkerhet – kommer att minska från USA:s sida.

Utmaningen för USA som aktör i Mellanöstern blir att söka hitta en balans som varken innebär en alltför stor vilja att åta sig omöjliga militärstrategiska uppgifter – som att i grunden förändra traditionella samhällen som Afghanistan och Irak – eller en alltför stor motvilja mot att använda militära maktmedel i en region som alltfjämt är av betydelse för USA strategiskt.

SPRIDNINGEN AV KÄRNVAPEN: IRAN OCH NORDKOREA

USA har i varje fall sedan icke-spridningsavtalet (NPT) trädde i kraft 1970 varit inriktat på att förhindra en ytterligare spridning av kärnvapenkapacitet. Två länder har under flera decennier varit mycket problematiska för USA ur detta perspektiv: Iran och Nordkorea. Washington har fört olika strategier för att söka se till att inget av dessa båda länder skaffar sig kärnvapen som går att använda

mot USA eller dess allierade. Under 2021 ser det ut som att USA har misslyckats i det ena fallet. Nordkorea har, eller ligger i varje fall väldigt nära, kapaciteten att använda egna kärnvapenbestyckade vapenbärare för att kunna attackera USA. Vad gäller Iran ligger detta land rimligen längre ifrån kapaciteten att bygga egna kärnvapen, även om det är osäkert hur långt kvar Iran har innan landet når denna kapacitet.

Nordkorea skrev under icke-spridningsavtalet 1985. Några år senare upptäckte amerikanska spionsatelliter att Nordkorea hade ett hemligt program för att bygga kärnvapen. President Bill Clinton försökte 1994 lösa problemet genom ett avtal med Nordkorea. Nordkorea skulle stänga den reaktor vid Yongbyon där uran anrikades till kärnvapenkapacitet och i gengäld lovade USA dels att leverera olja till Nordkorea samtidigt, dels att bygga två kärnreaktorer av en typ som gjorde det mycket svårt för Nordkorea att därifrån utvinna anrikt uran. Detta avtal kom aldrig att fungera som avsett i praktiken. Nordkorea fortsatte med sitt hemliga program för kärnvapen och USA levererade inte allt landet lovat för att de två nya reaktorerna verkligen skulle fungera i praktiken och George W. Bush avslutade i början av 2000-talet USA:s deltagande i avtalet. 2006 sprängde sedan Nordkorea sin första kärnladdning. Bush försökte, men misslyckades med att få ett nytt avtal med Nordkorea på plats. Barack Obama tycks aldrig ha bedrivit någon särskilt aktiv policy för att nå ett nytt avtal med Nordkorea om landets kärnvapenprogram. Obamas policy mot Nordkorea karakteriseras ibland som *strategic patience*.

Under de första månaderna av Donald Trumps presidentskap testade Nordkorea för första gången en interkontinental ballistisk missil (ICBM). Ländernas ledare hotade varandra med attacker och spänningen mellan dem var mycket stark. Efter några månaders hemliga diplomatiska förhandlingar möttes emellertid Trump och Nordkoreas ledare Kim Jong-un 2018. Därefter följde två ytterligare toppmöten. Trots högtidliga deklarerationer, särskilt från det första toppmötet, nådde parterna aldrig någon överenskommelse om ett slut på Nordkoreas kärnvapenprogram, även om Trump personligen många gånger betygade sin uppskattning av Nordkoreas ledare. USA:s problem med Nordkoreas kärnvapenprogram kvarstår med andra ord även under president Joe Biden. Nordkorea har fortsatt med olika typer av missiltester och det är ytterst oklart om USA eller någon annan kan förhindra Nordkorea att nå sitt slutmål – om det inte, som mycket tyder på, redan är nått – att bygga en kärnvapenkapacitet med förmåga att slå mot USA:s fastland.

Nordkorea har vid flera tillfällen legat högt på USA:s utrikespolitiska agenda under de senaste tre decennierna. Frågan om Iran och dess kärnvapenprogram har dock varit en fråga som sammantaget varit ännu viktigare för Washington, i varje fall sedan 2002 då en iransk motståndsrörelse informerade om att den hade upptäckt att den iranska regimen hade byggt två anläggningar som var en del av nukleärt program. Sedan dess har försöken att förhindra att Iran skaffar

sig kärnvapen alltid legat högt på Washingtons utrikes- och säkerhetspolitiska agenda.

Den president som rimligen lagt mest tid på att försöka förhindra att Iran skaffar sig kärnvapenförmåga är Barack Obama. USA införde under hans presidentskap synnerligen omfattande och bitande sanktioner mot Iran, samtidigt som USA allierade sig med andra ledande stater, samt med FN-organet *the International Atomic Energy Agency (IAEA)*, för att få Teheran till förhandlingsbordet. Resultatet blev det omfattande och i viss mån säregna avtalet med det långa namnet *Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA)*. Avtalet har inte formen av ett formellt fördrag eftersom det inte fanns några förutsättningar att få två tredjedelar av medlemmarna i Senaten att godta avtalet. *JCPOA* har varit, och är fortfarande då detta skrivs, ett mycket kontroversiellt avtal i USA. Många ledande politiker är synnerligen negativt inställda till regimen i Iran och anser inte att avtalets bestämmelser är tillräckligt omfattande och tillräckligt bindande för att verkligen hindra iranska framsteg på kärnvapenområdet. Denna misstro ligger också bakom att den republikanske presidenten Donald Trump 2018 ensidigt sade upp *JCPOA*. Trump införde ännu fler, och ännu hårdare, sanktioner mot Iran än vad Obama gjort. Trump lyckades dock inte förmå Iran att återvända till förhandlingsbordet. Under hösten 2021 arbetar Bidenadministrationen alltjämt med att försöka nå en ny överenskommelse med Iran om att båda parter skall fullt ut följa avtalet. Enligt insiktsfulla bedömare har Iran under perioden efter 2018 anrikat tillräckligt med uran för att landet skall ha kommit närmare förmågan att bygga en kärnladdning.

Det är rimligt att anta att Iran kommer att fortsätta att ha hög prioritet på USA:s utrikes- och säkerhetspolitiska dagordning även under årtal framöver. Utmaningen framöver ligger i att hitta en hållning till avtalsregler som gör att den iranska regimen accepterar dem, samtidigt som reglerna är tillräckligt långtgående och tvingande för att de skall vara acceptabla inom det amerikanska politiska systemet. Trumpadministrationens hållning gick i vissa stycken så långt att utrikesminister Pompeo ställde ingående krav på Iran att landets ledning i princip skulle lägga sig platt inför USA:s krav, något som inte hade någon framgång. Trots detta misslyckande är det mycket sannolikt att en ny republikansk administration framöver kommer att inta en mer tvingande hållning till Iran än vad en typisk demokratisk administration kan förväntas göra.

Utrikes- och säkerhetspolitikens inrikespolitiska dimensioner

Val till den federala kongressen eller till presidentposten avgörs vanligen inte av utrikes- eller säkerhetspolitiska frågor. Ett undantag är sannolikt presidentvalet 2004 där den sittande presidenten George W. Bush utnyttjade sitt ledarskap

över kriget mot terrorismen för att slå mot sin motståndare, Demokraten John Kerry. Därefter är det rimligen få federala val som har avgjorts på dessa frågor.

Detta hindrar naturligtvis inte att valprocesserna och den amerikanska inrikespolitiken samspelar med utrikes- och säkerhetspolitiken. Sålunda påverkade till exempel president Joe Bidens hantering av det amerikanska uttåget ur Afghanistan i augusti 2021 presidentens popularitetssiffror, som sjönk. Många väljare uppfattade uttåget som kaotiskt och som om USA, världens mäktigaste land i många amerikaners ögon, inte hade någon kontroll alls över läget, utan att det var Talibanerna i Afghanistan som satt vid rodret. På detta sätt kan en utrikes- och säkerhetspolitisk motgång bidra till att underminera en presidents ställning, detta särskilt om presidenten befinner sig i en situation – som president Joe Biden hösten 2021 – där han har att hantera ett antal kriser som många väljare anser att han sköter oskickligt: Covid-19 pandemin, ekonomin och frågorna om immigration till exempel. Det sammanlagda intrycket av presidentens förmåga att hantera dessa frågor kan medföra att många väljare blir negativt inställda.

Å andra sidan påverkas utrikes- och säkerhetspolitiken också av resultatet av de federala valen, särskilt förstås av utgången i presidentvalet. Denna påverkan sker oberoende av om frågor kring utrikes- och säkerhetspolitiken verkligen spelat en roll för denna utgång eller ej. Den segrande presidenten ser vanligen resultatet av presidentvalet som en seger för de åsikter han fört fram i valkampanjen, och han försöker efter sitt tillträde, eller sitt omval, typiskt sett genomföra de förslag han fört fram under valkampanjen. Eftersom presidenten enligt Konstitutionen också som en följd av den politiska praktiken över decennierna har en betydande makt över utrikes- och säkerhetspolitiken kan detta medföra betydande förändringar inom denna politik vid ett maktskifte eller möjligen vid ett omval.

Förutom dessa mer generella kopplingar mellan inrikespolitiken och den utrikes- och säkerhetspolitik som USA för, måste en ny dimension läggas till inför framtiden. Denna har redan nämnts ovan men den förtjänar ytterligare uppmärksamhet. Den politiska temperaturen i kampen om makten i Washington, såväl över presidentposten som över majoriteten i kongressens båda hus, har höjts betydligt under senare år. Det allmänna fenomen som här åsyftas är polariseringen, det faktum att både aktiva federala politiker och deras väljare ute i delstaterna i allt större utsträckning har mycket olika syn på de flesta politiska frågor och att både väljare och politiker blir allt mindre benägna att kompromissa med motståndaren (*Pew Research Center 2017*). Tidigare i historien har det varit relativt vanligt att det fanns koalitioner i många kontroversiella frågor över partigränserna i den federala kongressen, så att t ex konservativa demokrater kunde stödja vissa republikanska förslag, medan moderata republikaner också kunde stödja vissa demokratiska lagförslag. Denna typ av samarbete över partigränser har successivt minskat, till den grad att det är ovanligt att det över

huvud taget förekommer i frågor av någon egentlig politisk vikt (se vidare Frida Strannes bidrag i detta nummer).

Det sista steget i denna för det politiska systemets beslutskraft olyckliga utveckling hänger samman med den tidigare presidenten Donald Trump och hans vågran att erkänna att han blev besegrad av president Joe Biden i presidentvalet 2020. Detta exempellösa agerande från Trumps sida – ett agerande som saknar belägg ifrån de berörda befattningshavarna och som saknar stöd i de sextioal misslyckade stämningar mot presidentvalet 2020 som Trump och hans allierade lade fram i olika domstolar – bidrar ytterligare till att kampen om den politiska makten i Washington har hårdnat betydligt under senare år. Det finns exempel på såväl väljare som politiker inom de båda partierna som ser utgången av främst presidentvalet 2024 som en närmast existentiell fråga för det politiska systemets överlevnad i USA. Det kan inte uteslutas att presidentvalet 2024 i USA kan leda till en synnerligen allvarlig inrikespolitisk kris. Om denna kris skulle resultera i att en av kandidaterna till presidentposten får makten på ett vis som ifrågasätts av en majoritet av väljarna skulle Förenta staterna bli ett väldigt annorlunda politiskt system mot vad landet hittills varit. Risken finns med andra ord att systemets demokratiska grund urholkas (se vidare i Frida Strannes och Erik Åsards båda bidrag i detta nummer). Det är svårt att mer precist bedöma vad detta skulle få för konsekvenser för landets utrikespolitik och för dess internationella roll mer allmänt. En aspekt som skulle förändras om ett dylikt scenario förverkligas är att den roll som Förenta staterna historiskt velat spelat som en garant för, och främjare av, demokrati utomlands skulle Washington i praktiken inte kunna spela längre.

Avslutning

USA kommer under överskådlig framtid rimligen att vara en global supermakt. Den politiska ledningens engagemang i olika globala kriser kommer emellertid att vara mer selektivt än som typiskt varit fallet under tiden efter 1945. Det mesta talar för att en helt central del av Washingtons utrikespolitik kommer att handla om den utmaning som landets politiska elit redan ser från Folkrepubliken Kina. Det är troligt att denna bilaterala relation under många år framöver kommer att vara lika central för USA som relationen med Sovjetunionen var under det kalla kriget. Å ena sidan är Kina en potentiellt mer mäktig utmanare till USA:s ledande globala politiska ställning än Sovjetunionen någonsin var. Å andra sidan är de ekonomiska relationerna mellan Peking och Washington så djupa och mångfacetterade att det mellan de båda länderna råder ett ömsesidigt ekonomiskt beroende som det aldrig fanns mellan USA och Sovjetunionen. Troligen innebär detta ömsesidiga beroende för framtiden att båda parter kommer att lägga sig vinn om att förhindra att kommande tvister mellan länderna kan komma att övergå i väpnad konflikt. Om de krafter i USA

som vill avsluta det ömsesidiga ekonomiska beroendet mellan länderna lyckas i sitt uppsåt ökar riskerna för svårare framtida konflikter mellan USA och Kina.

En fråga för framtiden är också vad USA:s ökade engagemang inom konkurrensen med Kina kommer att innebära för det närmast globala militära system av baser som USA byggt upp efter det andra världskriget. Det är rimligt att anta att andelen amerikanska trupper stationerade i regioner utanför Asien successivt kommer att minska, men det är knappast möjligt att vara mer precis än så.

Den inrikespolitiska utvecklingen i USA under senare år indikerar att ett par traditionella målsättningar för utrikespolitiken sannolikt får mindre betydelse framöver. Detta gäller särskilt engagemanget för spridande av demokratin över världen. En stat som har så stora demokratiska problem hemma som USA har i början av 2020-talet är inte någon verkningsfull spridare av demokrati utomlands. Om det negativa scenario som skisserades ovan för USA:s politiska framtid i huvudsak blir verklighet, kommer denna strävan att söka sprida demokratin internationellt sannolikt att helt förlora sin roll och betydelse i landets framtida utrikespolitik.

De stora svårigheter som avvecklandet av engagemanget i Afghanistan medförde gör, tillsammans med en stor krigströtthet i stora delar av det amerikanska samhället, att tröskeln sannolikt blir ännu högre framöver innan den politiska ledningen i USA kan överväga att intervensera militärt i andra länder, med mindre än att någon av de närmast allierade staterna angrips eller hotas synnerligen allvarligt.

En inrikespolitisk stridsfråga i USA under de närmaste decennierna blir sannolikt i vilken utsträckning landets ledare över huvud taget vill delta i de internationella förhandlingar som syftar till att minska förstörelsen av det globala klimatet. Det finns knappast någon anledning att ändra uppfattningen att USA:s engagemang på denna punkt kommer att vara beroende av vilket parti presidenten tillhör vid olika tillfällen. Demokratiska presidenter kommer med stor sannolikhet att fortsätta med USA:s mycket aktiva deltagande i internationella klimatförhandlingar, medan republikanska presidenter under överskådlig framtid kommer att vara betydligt mindre benägna att spela en så aktiv roll, om nu inte klimatförändringarna på sikt framtvingar dramatiska förändringar i partiets politik (se vidare Daniel Lindvalls bidrag i detta nummer).

Den övergripande utmaningen för nuvarande och framtida statsledningar i USA är att hitta en balans mellan en – efter många tunga och ofta misslyckade engagemang utomlands – minskad vilja att kraftfullt engagera landet brett i den globala politiken och de behov som rimligen finns även framöver av en aktiv amerikansk utrikespolitik i de flesta områden på jorden. Vad gäller relationerna med Kina är utmaningen att hitta en balansgång mellan de starka strömningar inom USA som önskar en mer konfrontatorisk politik gentemot utmanaren och en möjlighet att ha ett fortsatt samarbete mellan länderna inom t ex miljöpolitiken och internationellt ekonomiskt samarbete.

Litteraturförteckning

- Abramowitz, Alan, 2018. *The Great Alignment: Race, Party Transformation and the Rise of Donald Trump*. New Haven & London: Yale University Press.
- Ackerman, Spencer, 2021. *Reign of Terror: How the 9/11 Era Destabilized America and Produced Trump*. New York: Viking.
- Alberta, Tim, 2019. *American Carnage. On the Front Lines of the Republican Civil War and the Rise of President Trump*. New York: Harper.
- Arms Control Association, 2021. "Nuclear Weapons: Who Has What at a Glance", tillgänglig på <https://www.armscontrol.org/factsheets/Nuclearweaponswhohaswhat>, citerad 2021-11-04.
- Biden, Joseph R., 2021. "Remarks by President Biden on the Way Forward in Afghanistan", tillgänglig på Vita husets hemsida <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2021/04/14/remarks-by-president-biden-on-the-way-forward-in-afghanistan/>, citerad 2021-11-03.
- Clinton, Bill, 2000. "President Clinton's Remarks on the Passage of the China Trade Bill", The Associated Press, *The New York Times*, 2000-05-25, tillgänglig på <https://archive.nytimes.com/www.nytimes.com/library/world/asia/052500clinton-trade-text.html>, citerad 2021-10-11.
- Colby, Elbridge, 2021. *The Strategy of Denial: American Defense in an Age of Great Power Conflict*. New Haven & London: Yale University Press.
- Delury, John, 2013. "The Disappointments of Disengagement: Assessing Obama's North Korea Policy", *Asian Perspective* 37, s. 149-182.
- Department of Defense, 2021. *Military and Security Developments Involving the People's Republic of China. A Report to Congress*. Washington, DC: Office of the Secretary of Defense.
- Destler, I. M., 2005. *American Trade Politics, fjärde upplagan*. Washington, DC: Institute for International Economics.
- Fioretos, Orfeo & Heldt, Eugénia, 2019. "Legacies and innovations in global economic governance since Bretton Woods", *Review of International Political Economy* 26, s. 1089-1111.
- Förenta Nationerna (FN), 2021. "Twelfth report of the Analytical Support and Sanctions Monitoring Team submitted pursuant to resolution 2557 (2020) concerning the Taliban and other associated individuals and entities constituting a threat to the peace stability and security of Afghanistan", 2021-06-01, tillgänglig på <https://www.undocs.org/pdf?symbol=en/S/2021/486>, citerad 2021-10-15.
- Gill, Bates, 2021. "Exploring post-INF arms control in the Asia-Pacific: China's role in the challenges ahead", *Research Papers*, 29th June 2021. London: International Institute for Strategic Studies.
- Kagan, Robert, 2021. "Our Constitutional Crisis is already here", *The Washington Post*, 2021-09-23, tillgänglig på <https://www.washingtonpost.com/opinions/2021/09/23/robert-kagan-constitutional-crisis/>, citerad 2021-10-11.
- Kaplan, Fred, 2020. *The Bomb: Presidents, Generals and the Secret History of Nuclear War*. New York: Simon & Schuster.
- Kim, Suk Hi, 2020. "The Assessment of President Donald Trump's North Korean Policy", *North Korean Review* 16, s. 12021-128.
- Pew Research Center, 2017. *The Partisan Divide on Political Values Grows Even Greater*, tillgänglig på <https://www.pewresearch.org/politics/2017/10/05/the-partisan-divide-on-political-values-grows-even-wider/>, citerad 2021-10-14.

- Pillsbury, Michael, 2015. *The Hundred-Year Marathon: China's secret strategy to replace America as the global superpower*. New York: Henry Holt.
- Schiff, Adam, 2021. *Midnight in Washington. How We Almost Lost our Democracy and Still Could*. New York: Random House.
- Sisson, Melanie, Siebens, James & Blechman, Barry, 2020. "Multi-Tasking: How the armed forces support US national interests short of war", s. 16-32 i Sisson, Melanie, Siebens, James & Blechman, Barry (red.), *Military Coercion and U.S Foreign Policy: The Use of Force Short of War*. London & New York: Routledge.
- Tannenwald, Nina, 2018. "The Vanishing Nuclear Taboo? How Disarmament Fell Apart", *Foreign Affairs*, November-December 2018, s. 16-24.
- Tooze, Adam, 2019. *Crashed: How a Decade of Financial Crisis Changed the World*. New York: Penguin.
- Waever, Catherine & Moschella, Manuela, 2017. "Bounded Reform in Global Economic Governance at the International Monetary Fund and the World Bank", s. 274-292 i Fioretos, O. (red.), *International Politics and Institutions in Time*. Oxford: Oxford University Press.
- Walt, Stephen 2021. "Afghanistan Hasn't Damaged U.S. Credibility", *Foreign Policy*, 2021-08-21, tillgänglig på <https://foreignpolicy.com/2021/08/21/afghanistan-hasnt-damaged-u-s-credibility/>, citerad 2021-10-15.
- Wayne, Earl Anthony, 2021. "Lessons, Credibility and Priorities for Afghanistan", *Wilson Center*, tillgänglig på <https://www.wilsoncenter.org/article/lessons-credibility-and-priorities-afghanistan>, citerad 2021-10-15.
- Woodward, Bob & Costa, Robert, 2021. *Peril*. New York: Simon & Schuster.

The Plot Against America

Kontrafaktisk historieskrivning med politisk udd

Erik Hedling

The Plot Against America: Counter-factual Historiography with a Political Edge

The Plot Against America is a 2020 American tv-series, created by David Simon and Ed Burns. It consists of six, one-hour long episodes and was produced by Home Box Office. The series is an adaptation of Philip Roth's 2004 novel. It is built on a counter-factual and para-fictional historical narrative, depicting the years 1940–42. Here, the hero pilot Charles Lindbergh becomes American president in 1940 and implements an anti-semitic, Fascist and isolationist agenda. Lindbergh's policy is to keep the USA out of the ongoing war in Europe and Asia by upkeeping friendly relations with Nazi Germany. This political and social process is shown through the point of view of a Jewish family in Newark, New Jersey. The article also emphasizes the series' function as allegory, how it relates to the events connected with the presidency of Donald Trump. The general idea is that historical fiction is more relevant to the period of its production than to the actual period depicted.

I mars 2020 hade den amerikanska tv-serien *The Plot Against America* premiär på den amerikanska streamingtjänsten Home Box Office (i Sverige HBO MAX). Serien utgjorde en adaptation av den amerikanske författaren Philip Roths självbiografiska roman med samma titel, ursprungligen publicerad 2004 (Roth 2016). Serien skapades huvudsakligen av en mycket välmeriterad amerikansk manusförfattare, David Simon, som gjort sig känd för ett antal framgångsrika tv-serier med starkt realistisk förankring, till exempel den påtagligt kritikerhyllade *The Wire* (2002–2008) om poliser i Baltimore, *Treme* (2010–2013, om musiker i New Orleans efter orkanen "Katrina" samt *The Deuce* (2017–2019) om den spirande porrindustrin i New York på 1970- och 80-talen. Benäget bistånd såväl avseende *The Wire* som *The Plot Against America* har Simon

Erik Hedling är professor emeritus i filmvetenskap och verksam vid Språk- och litteraturcentrum, Lunds universitet.

E-post: erik.hedling@litt.lu.se

haft av medförfattaren Ed Burns. I sin recension av serien i brittiska *Guardian* skriver Lucy Mangan:

We may never know what prompted two of the most sociopolitically concerned writers in modern television history to turn at this precise juncture to adapting Philip Roth's 2004 novel *The Plot Against America*, which imagines an America that has elected a populist celebrity demagogue as president and begins to slide towards fascism. But they have, and David Simon's and Ed Burns's six part HBO series has reached our shores (Mangan 2020).

Vi vet emellertid nu genom intervjuer med upphovsmännen att det var det allegoriska som lockade, att Roths dystopiska vision sammanföll med den politiska utvecklingen i USA under Donald Trumps presidentskap 2016-2020, vilket jag adresserar närmare i slutet av denna artikel.

Samtliga serier av Simon och Burns utspelar sig i en vardaglig, skickligt iscensatt stadsmiljö med betydande socialt engagemang och med reminiscenser av den amerikanska 1970-talsfilmen, den så kallade Hollywood-renässansen med verk av Martin Scorsese, John Cassavetes och Robert Altman (Lewis 2008: 281-39); det bör påpekas att i den moderna tv-serien, alltså från 2000-talet och framåt, är det författaren som betraktas som upphovspersonen, inte som i filmen, regissören.

Även om det inte är syftet i föreliggande text att studera *The Plot Against America* i egenskap av adaptation av Roths roman, kan man konstatera att serien följer romanen om än med vissa förändringar. Boken, i utvecklingsromanens skepnad, följer den unge Philip Roths liv under några händelserika år i amerikansk historia, närmare bestämt från juni 1940 till och med oktober 1942. Han växer upp i sin judiska familj med pappa Herman, mamma Bess, den äldre brodern Sandy, den vuxne kusinen Alvin och mostern Evelyn i den judiska stadsdelen Weequahic i Newark, New Jersey, strax utanför New York. De självbiografiska aspekterna av romanen nedtonas emellertid av att familjen i tv-serien inte heter Roth, utan Levin. Avseende detta hänvisar David Simon till Roths egna önskemål:

He wanted to us to change the name from Roth to Levin, because while he had used his family and himself for the narrative, once actors are cast and other writers are coming in with dialogue, it's no longer exactly pristine to what he imagined," Simon said. "He wanted a little bit of distance for his family (Elber 2020).

Dessutom är Philip inte längre den huvudperson genom vars medvetande skeendet förmedlas, utan endast en av flera personer ur vars synvinklar berättelsen skrider framåt. Vad som dock behålls från romanen är den kontrafaktiska

historieskrivningen, det vill säga att berättelsen inte följer USA:s förflutna så som vi känner detta under de berörda åren, utan istället konstruerar en alternativ historieskrivning i en "som om" struktur som Olle Sjögren kallar "historisk parafiktion" (Sjögren 2020: 226–240), eller som han preciserar "artefakter som utgår från verkligheten men som bidrar till ett skapa en kritisk motvikt till makthavare med monopolartade sanningsanspråk" (Sjögren 2020: 226). Ett annat begrepp som kan göra sig gällande är det engelska "retrovision" (Cartmell och Hunter 2001: 2), att skapa en motbild mot det vedertagna i syfte att dra uppmärksamhet till historieskrivningens textuella egenskaper, att det inte finns en övergripande historia, bara ett antal medialt förmedlade synvinklar som ständigt reproduceras och omarbetas. "Retrovisions", skriver Cartmell och Hunter, "are both postmodern as academics understand the term – allusive, ironic, knowingly intertextual – and firmly in the line of popular culture's playful and opportunistic treatment of history. Films, to the despair of historians have always taken a 'postmodern' approach to the past, viewing it not as a dull chronicle but as a dynamic resource for exciting stories, and poetic, morally uplifting untruths." (Cartmell och Hunter 2001: 2) *The Plot Against America* verkar helt i denna anda, både som roman och tv-serie.

Kortfattad historiografi

Vissa aspekter av amerikansk historia under den aktuella perioden är väletablerade och kan sammanfattas enligt följande.¹ I juni 1940 rasade det andra världskriget i Europa och Sydostasien. Tyskarna har besegrat fransmännen, och britterna har evakuerat sin armé från Dunkerque. Det förväntade angreppet mot Storbritannien från tyskarna kommer i form av "Blitzen", luftangreppen mot brittiska städer.

USA var vid denna tid kraftigt polariserat mellan interventionister och isolationister – isolationisterna var då den starkare parten. Presidenten, demokraten Franklin Delano Roosevelt (1882–1945), i slutet av sin andra mandatperiod, stödde emellertid britterna i form av det så kallade "destroyers for bases deal" i september 1940, genom vilket USA betalade för tillgång till brittiska flottbaser i Newfoundland och i Karibiska havet med femtio äldre jagare från den amerikanska marinen.

Samma månad undertecknades den så kallade trippelalliansen mellan Italien, Japan och Tyskland i Berlin. Under Roosevelts kampanj för en tredje

1 Vad gäller historieskrivningen om det andra världskriget grundar jag mig på den brittiske militärhistorikern Antony Beevors i mina ögon mycket sakliga framställning av hela skeendet i Beevor (2012). Vad gäller det mer specifika, utvecklingen i USA och de historiska personligheter som omnämns eller figurerar i tv-serien, är det enkelt att hänvisa till det 28 sidor långa "Postscript" som Philip Roth själv tillagt romanutgåvan. Förutom noggranna litteraturhänvisningar och en kronologi finns här också ett antal minibiografier över berörda personer (Roth 2016: 363–391).

mandatperiod som president – vilket aldrig tidigare inträffat i amerikansk historia – betonade han sitt avståndstagande från Hitler och fascismen, samtidigt som han bedyrade att han skulle göra allt för att hålla USA utanför kriget. I november 1940 vann Roosevelt en förkrossande valseger mot den republikanske presidentkandidaten Wendell L. Wilkie (1892–1944).

I mars 1941 accepterade kongressen Lend-lease”, den så kallade låne- och uthyrningslagen, som innebar att presidenten kunde kringgå den av USA deklarerade neutraliteten och förse länder med relevans för det amerikanska försvaret med krigsmateriel. Härav att USA inledde sin omfattande vapenexport till Storbritannien. I juni 1941 startade Tyskland kriget mot Sovjetunionen och i september möttes Roosevelt och Churchill (1874–1965) i den kanadensiska viken Placentia Bay, där den framtida alliansen – ”The Atlantic Charter” – mellan USA och Storbritannien började ta skepnad trots att USA ännu inte var en krigförande nation. Den 7 december 1941 angrep japanerna den amerikanska flottbasen Pearl Harbor på Hawaii med förödande resultat, och dagen efter förklarade kongressen Japan krig. Tre dagar senare förklarade Italien och Tyskland i sin tur krig mot USA, och världskriget var ett faktum. Den amerikanska mobiliseringen tog emellertid tid och i november 1942 kunde USA för första gången delta i en större operation på den västliga krigsskådeplatsen genom den tillsammans med britterna genomförda ockupationen av franska Nordafrika.

Alternativ historieskrivning enligt *The Plot Against America*

År 1940 följer USA händelseförloppet i Europa och Sydostasien, med tyskarnas och japanernas snabba framsteg. Det mesta är baserat på fakta, annat är ren fiktion. De flesta offentliga personerna figurerar emellertid under sina egna namn och deras handlingar och uttalanden är åtminstone i linje med deras officiella biografier. Roosevelt är president och tar kraftigt avstånd från axelmakterna, trots att USA är neutralt. Samtidigt organiserar sig isolationisterna bland annat i organisationen ”America First”, bildat på Yale-universitetet just 1940 (med stöd bland annat från den amerikanska nazistorganisationen German American Bund). Demokratiska och republikanska isolationister, i form av Montanasenatorn Burton K. Wheeler (1882–1975), en av Roosevelts belackare inom det egna partiet, och piloten Charles A. Lindbergh (1902–1974), inriktar sig på en valkampanj inför valet i november 1940 med Lindbergh som republikansk presidentkandidat.

Lindbergh var då en av de mest berömda amerikanerna, hemma såväl som utomlands. Som okänd postpilot hade Lindbergh i maj 1927 som förste person flugit solo över Atlanten, från New York till Paris, på lite mer än 33 timmar. Följden var omedelbar världsberömmelse. 1929 gifte sig Lindbergh med Anne Morrow (1906–2001), dotter till J. P. Morgan-magnaten Dwight Morrow

(1873–1931), sedermera amerikansk ambassadör i Mexiko och senator för New Jersey. 1930 föddes sonen Charles A. Lindbergh Junior.

Lindbergh hamnade återigen på löpsedlarna när sonen blev kidnappad mars 1932. Efter ett intensivt sökande och med åtskillig publicitet hittades ett delvis förruttnat lik efter ett litet barn i ett intilliggande skogsområde. Så småningom arresterades den tyske immigranten och snickaren Bruno Hauptmann (1899–1936) för mordet, och efter vad som beskrivits som ”århundradets rättegång” dömdes han till döden 1935. Samtidigt etablerades Anne Morrow Lindbergh som ledande amerikansk fackboksförfattarinna med flygskildringen *North to the Orient*.

Lindbergh etablerade kontakt med nazistledarna i Tyskland när han på uppdrag av den amerikanska militären tillsammans med hustrun reser till Berlin för att kunna rapportera om den tyska flygindustrin. Det blev flera besök och vänskapliga relationer som kulminerade i att han på order av Hitler tilldelades ”Verdienstorden vom Deutschen Adler”. Förtjänsttecknet för utländska diplomater, instiftat och utdelat av nazistregimen, överlämnades personligen av den tyske flygvapenchefen Hermann Göring (1893–1946) vid en ceremoni på den amerikanska ambassaden i Berlin 1938. Sedermera uttalar Lindbergh sig till försvar för nazistregimen i Tyskland, mot amerikanskt deltagande i ett framtida krig och mot judarna som en destruktiv kraft i USA. Han till och med understryker att det är Roosevelt, britten och judarna som försöker få USA med i kriget.

Med valmanifest som konstaterar att väljarna inte har att välja mellan ”Lindbergh and Roosevelt” utan istället ”it is between Lindbergh and war” vinner Lindbergh valet i en jordskredsseger för Republikanerna 1940 och installeras 1941 som Förenta staternas president med demokraten Wheeler som vice-president. Till inrikesminister utses industrialisten och högste chefen för Ford-verken i Detroit, den kände antisemiten Henry Ford (1863–1947). I maj 1941 lämnar Lindbergh landet för att delta i ett diplomatiskt möte på okänd ort. Efter att uppgifter läckt i Storbritannien kommer det ut att Lindbergh träffat Hitler på Island och att ett icke-aggressionsavtal slutits mellan USA och Tyskland; något senare sluts ett liknande fördrag med Japan på Hawaii. I september samma år kommer den tyske utrikesministern Joachim von Ribbentrop (1893–1946) på officiellt statsbesök till Washington med en stor galamiddag i Vita Huset. Lindbergh inför gradvis repressiva åtgärder mot USA:s judar.

Den kritiska motbilden till Lindberghs regim representeras av den judiske radiokommentatorn och journalisten Walter Winchell (1897–1972), som ständigt häcklar Lindbergh och beskriver det politiska system som gradvis etableras i termer av fascism. I april 1942 håller Winchell ett möte i Paterson, New Jersey, där han predikar mot nationalism och isolationism och dessutom utlovar att han skall försöka bli Demokraternas näste presidentkandidat. ”Take back America” är hans paroll. Kampanjen orsakar antisemitiska upplopp i fler och fler

amerikanska städer, med plundrade och utbrända synagogor samt åtskilliga dödsfall. I Newark placeras den lokale, judiske gangsterledaren Abner "Longie" Zwillman (1904–1959) ut beväpnade vakter, kapabla att mörda, i de judiska kvarteren. I september 1942 kommer beskedet att Walter Winchell skjutits till döds vid ett möte i Louisville, Kentucky.

I New York beslutar borgmästaren Fiorello La Guardia (1882–1947), ursprungligen Republikan men sedermera förknippad med Roosevelt och dennes "New Deal"-politik, att Winchells kropp skall fraktas med tåg till Pennsylvania Station New York för begravning i stadens största synagoga, Temple Em-manuel. Vid begravningen skall Roosevelt och La Guardia själv vara talare. Demonstrationer mot Lindbergh börjar tillta. I ett uttalande av Anne Morrow Lindbergh aviseras att presidenten själv skall flyga i sitt plan till Louisville för att därifrån tala till nationen. Under återfärden till Washington försvinner flygplanet spårlöst.

Tyskarna sprider uppgiften att Lindbergh försvunnit som följd av en judisk-brittisk-kanadensisk konspiration och att det är kanadensiskt jaktflyg som tvingat ned presidentplanet. Vice-president Wheeler deklarerar undantagstillstånd och stänger gränsen mot Kanada. En presstalesman för Anne Morrow Lindbergh uppmanar folket att bortse från rykten som emanerar från utländska huvudstäder och upplyser om att presidenten tidigare överlevt två kraschlandningar. Därtill uppger hon sig inte känna till någon vare sig judisk eller annan konspiration som kunnat föranleda Wheeler att deklarerar undantagstillstånd. Bland dem som stöder Wheeler finns inrikesminister Ford som låter meddela att presidentens hustru står under inflytande av en judisk "Rasputin", och att denne person är ledaren bakom en komplott mot Förenta Staternas regering. Kaos, upplopp och judeförföljelser fortsätter, och Anne Morrow Lindbergh uppges ha drabbats av ett sammanbrott.

Hon återkommer emellertid snart på radion och berättar att lojala amerikaner befriat henne från det militära Walter Reed-sjukhuset Bethesda, Maryland, där hon spärrats in på order av den tillförordnade presidenten Wheeler. Alla olagligheter som bedrivs av myndigheterna, hävdar hon, måste omedelbart upphöra. I sin makes namn uppmanar hon också att alla våldsamheter skall få ett slut, oavsett förövarnas ras, religion eller etnicitet. Samtidigt måste FBI släppa alla som arresterats i samband med hennes mans försvinnande. Hon begär slutligen att kongressen skall avsätta Wheeler och att en ny president skall tillsättas i val som sammanfaller med kongressvalen den första tisdagen efter den första måndagen i november 1942. Så sker. Det antyds att Franklin Delano Roosevelt återinträder som USA:s president, om än att bilder av brinnande röstsedlar på en soptipp pekar på att valet inte genomförts på helt lagliga grunder.

Förklaringen till Lindberghs försvinnande ges privat av Anne Morrow Lindberghs presstalesman. Lindberghs mördade son, Charles Junior, hade aldrig blivit mördad. Kroppen man fann hade utplacerats av nazisterna, som i

själva verket kidnappat Charles junior och fört honom till Tyskland. Han hade uppfostrats i sann nazistisk anda och blivit en lojal Hitlerjugend-medlem. Detta hade utnyttjats av tyskarna för att utpressa Lindbergh. Nu hade de emellertid beordrat Lindbergh till Berlin. Presidenten hade försökt stå emot, men tyskarna hade uttryckligen önskat att Wheeler skulle bli president.

Där slutar tv-serien, men av romanen framgår att japanerna anfaller Pearl Harbor den 7 december 1942, att Tyskland och Italien förklarar krig, att USA inträder i kriget som slutar i början av maj 1945 med allierad seger.

Att försvara sig mot antisemitism

I en substantiell studie av tv-serien låter Meilan Solly upphovsmannen David Simon själv komma till tals:

It's a story of an American dystopia. It seems startlingly prescient in that it anticipates a politician who seizes upon a very simple message and is able to activate the worst fears and impulses of a significant number of Americans. He gets them to relinquish not only power, but some of the most essential bulwarks of self-governance (Solly 2020).

Och det är mot bakgrund av dessa förmenta historiska händelser och denna politiska stämning som vi får följa familjen Levin under de berörda åren. Pappan Herman (Morgan Spector), försäkringsförsäljare, är vid sidan av sin judiska identitet en övertygad amerikansk patriot. Han är, precis som

1. Patrioten Herman (Morgan Spector) med den amerikanska flaggan i högsta hugg.

hustrun Bess (Zoe Kazan) barn till östeuropeiska judar som flytt pogromerna i Östeuropa i slutet av 1800-talet; enligt den amerikanske historikern Julian E. Zelizer kom 1.7 miljoner judar till USA vid sekelskiftet mellan 18- och 1900-tal (Zelizer 2018), så även Hermans och Bess föräldrar.

Till stor del handlar *The Plot Against America* om hur medlemmarna i familjen Levin hanterar det yttre hotet. Hermans stöd för Roosevelt, hans intensiva lyssnande till Walter Winchells radioutsändningar, hans tro på den amerikanska konstitutionens fri- och rättigheter och starka oro över Lindberghs maktövertagande kommer till uttryck genom hela serien. Zelizer utpekar Lindbergh och den i serien just utnämnde inrikesministern Henry Ford som de allra mest kända amerikanska antisemiterna (Zelizer 2018), såväl i vedertagen amerikansk historia som i parafiktionen i *The Plot Against America*. En tredje som nämns av Zelizer är den katolske radioprästen Charles Coughlin (1891-1979), som under 1930-talet nådde miljoner med en under decenniet alltmer tilltagande antisemitisk retorik – även Fader Coughlin figurerar i en radioutsändning i den första episoden av serien.

Hermans hustru Bess (Zoe Kazan) är också hon orolig. Hon är dock inte alls övertygad om att deras amerikanska medborgarskap skall skydda familjen mot de övergrepp mot judar som under seriens gång blir allt värre. Hennes lösning på problemen är att familjen, i likhet med andra judiska familjer i grannskapet, skall emigrera till Kanada.

För lille Philip (Azhy Robertson) och hans äldre bror Sandy (Caleb Malis) är samhällskonflikterna diffusa. Sandy ägnar sig åt att teckna, såväl porträtt som landskapsmotiv. Hans många teckningar av nationalidolen Charles Lindbergh

2. Herman (Morgan Spector) med sina söner Sandy (Caleb Malis) och Philip (Azhy Robertson) i den ofta besökta biografen.

är emellertid gömda under Philips säng i syfte att dölja dessa för föräldrarna, särskilt pappan vars hat mot Lindbergh är grundmurat. Philip är den som av naturliga skäl – hans ringa ålder – är längst från problematiken med Hitler, Lindbergh och den gryende antisemitismen. Ändå har han mardrömmar om den Hitler som tycks paralysera tillvaron och göra hans pappa rasande. Han lever upp av seriens alla hänvisningar till tidens populärkultur, som när föräldrarna travesterar George och Gracie, en hänvisning till det klassiska komediparet George Burns (1896–1996) och dennes hustru Gracie Allen (1895–1964), verksamma i radio från 1920-talet, sedermera i tv och film fram till slutet av 1950-talet. Under seriens gång upplever Philip hur hans amerikanska identitet skakas om, utan att han riktigt kan förstå det. Philips spirande intresse för omvärlden reflekteras också i hans frimärkssamlande, en hobby han delar med familjens idol, den idoge filatelisten Franklin Delano Roosevelt.

Det bör understrykas att Herman uppenbara sympati för ett amerikanskt deltagande i kriget mot Hitlertyskland som nämnts inte direkt delades av Roosevelt vid denna tid. Svante Nordin skriver:

Att Roosevelt avskydde diktatorerna [...] är otvivelaktigt. Men det amerikanska motståndet mot krig och mot allt som skulle kunna föra USA närmare krig var sådant att han måste gå fram med yttersta försiktighet. Varje uttalande som förespråkade motstånd måste balanseras av uttalanden som förespråkade försiktighet och fredsvilja. USA befann sig för övrigt på fredsfot. En av Roosevelts första åtgärder som president hade varit att reducera arméns styrka, som redan tidigare hölls på småstatsnivå, med 140 000 man (Nordin 2009: 67).

Samtidigt genomförde Roosevelt åtgärder som de tidigare nämnda avtalen om vapenexport, framförallt till det desperat stridande Storbritannien, som pekade på medvetenhet om realiteterna.

Betydligt närmare samtidsproblematikerna än Sandy och Philip är emellertid den hetlevrade kusinen Alvin (Anthony Boyle), en man i den tidiga 20-årsåldern som växt upp hos sin farbror Herman efter faderns frånfalle. Alvin är starkt medveten om sin judiska identitet och instinktivt svuren fiende till Lindbergh. Dessutom deltar han i nattliga räder, där Alvin och hans vänner misshandlar tyskättade medlemmar av American Bund när dessa i berusat tillstånd går ut från krogen. Herman har lyckats få Alvin anställd som privatchaufför hos Abe Steinheim, en lokal judisk affärsmagnat som Herman hoppas skall betala för Alvins studier vid Rutgers University i New Brunswick, det ledande universitetet i New Jersey. Till Hermans förtrytelse lämnar dock Alvin Steinheim efter att ha skällt ut sin potentielle mecenat. Trots att det under Lindbergh är förbjudet för amerikanska medborgare flyr han till Kanada där han tar värvning i den kanadensiska armén med det uttalade syftet att ”kill

Nazis”. Kanada, som medlem av det brittiska samväldet, befann sig naturligtvis då i krig med Tyskland. I den kanadensiska armén utbildas Alvin i radarteknologi, vilket han visar sig ha fallenhet för. Så småningom avdelas han att delta i en kommandoråd.

Hermans upplevelser av antisemitismen ställs på sin spets i det tredje avsnittet som inleds med att han tvättar bort nazistisk graffitti – hakkors och andra antisemitiska symboler – från minnesstenarna på den judiska begravningsplatsen. Senare under avsnittet reser han tillsammans med familjen till Washington D. C., i syfte att visa upp nationalklenoderna för det frihetens USA som Herman så starkt bejakar för barnen, trots Lindbergh, Wheeler och Henry Ford.

I Washington stöter de snabbt på den sympatiska Mr. Taylor, en tidigare universitetsprofessor från Wabash, ett så kallat ”Liberal Arts-college enbart för män i Crawfordsville, Indiana, som numera arbetar som professionell turistguide i huvudstaden. Varför Taylor slutat som lärare framgår inte, men underförstått torde framgå att någon form av ideologisk ”cancelling” förekommit. (Det är typiskt för berättandestilen i *The Plot Against America* att utelämna närmare information om både det ena och det andra i syfte att stimulera tittarens egen tolkningsförmåga.)

Det går emellertid inte så bra för familjen Levin. När de återkommer till det på förhand bokade hotellet efter första dagen blir de upplysta om att ett misstag begåtts och att de med omedelbar verkan måste lämna hotellet. Att skälen är antisemitiska är ganska uppenbart även om det inte sägs rakt ut. Herman tvekar emellertid inte om orsakssambandet och ställer till en scen, som slutar

3. En uniformsklädd Alvin (Anthony Boyle) i den kanadensiska armén.

med att han får avlägsnas från hotellet av polis, trots att Bess vädjar till honom. Den hyggliche Mr. Taylor ordnar dock snabbt ett nytt hotellrum i närheten.

Vid ett av monumenten avfärdas Herman som "en högröstad jude" och en annan incident inträffar när Herman högljutt uttrycker sin beundran för Walter Winchell på en restaurang. En påtagligt aggressiv bordsgranne uttrycker då föraktfullt om Winchell: "en jude betald av brittena".

Allt detta kontrasteras av bilder av ikoniska, amerikanska nationalklenoder: Jefferson Memorial, som hyllar Thomas Jefferson, den främste upphovsmannen till den amerikanska självständighetsförklaringen 1776 och senare republikens tredje president, National Archives med "the Rotunda" där de centrala dokumenten bakom etableringen av Förenta Staterna är inpräntade i kupolen, Washington Monument, hyllningen till George Washington, segerrik general i självständighetskriget mot brittena och USA:s förste president samt Lincoln Memorial, monumentet över unionens räddare efter inbördeskriget mellan Nord- och Sydstater 1861-65. Kameran fokuserar här de bevingade orden från Lincolns berömda Gettysburg-tal 1863, om "att en regering av folket, till folket och för folket inte skall tyna bort från världen" (svensk översättning från Hedling 2001: 117). Hermans hänförelse över allt detta som han upplever som frihetens högborg är omiskännlig, samtidigt som vistelsen förmörkas av de tilltagande rasistiska skändligheterna.

4. Herman (Morgan Spector), Bess (Zoe Kazan) och Philip (Azhy Robertson) med den hyggliche guiden Mr. Taylor (Michael Cerveris) på besök i Washington.

Rabbinen som Onkel Tom-figur

De två stjärnskådespelare som finns med i *The Plot Against America* är Winona Ryder, främst känd för sin kometartade karriär i Hollywood på 1980- och 90-talen, och John Turturro. Ryders stjärna hade dalat under 00- och 10-talen, delvis på grund av offentliga skandaler och delvis beroende på att hon inte längre hade samma image som ung kvinna (Mendelson 2018). Här är hennes nyare image perfekt som en något falnad judinna – Ryder identifierar sig själv som judisk – och som Bess yngre, ogifta syster; det är naturligtvis inget fel i att vara ogift, i den judiska kulturen i det tidiga 1940-talets USA var det emellertid ett problem.

Hon möter dock i det andra avsnittet rabbinen och änkemannen Lionel Bengelsdorf, från församlingen B'nai Moshe, en församling av mer välbeställda judar bestående av i huvudsak immigranter som ursprungligen kommit från Polen. Bengelsdorf inkarneras av nämnde Turturro, en karaktärsskådespelare av italienskt ursprung som bland annat specialiserat sig på judiska rollporträtt i filmer som Francesco Rosis *The Truce* (1997), Robert Redfords *Quiz Show* (1994) och Ernest Dickersons *Monday Night Mayhem* (2002). I samtliga dessa spelar Turturro historiska personer av judiskt ursprung (Zeitlin 2014). I *The Plot Against America* är han emellertid en skapelse av fiktionen.

Turturro gestaltar Bengelsdorf med en tydligt aristokratisk och intellektuell framtoning. Han tar sig en daglig morgonritt i Newarks parker, han omnämns i termer av att tala tio språk och han föreläser för Evelyn om skillnaderna mellan *Talmud* och *Mishna* (båda judiska religiösa urkunder), och om den judiske 1100-talsfilosofen Maimonides, av Bengelsdorf omnämnd i termer av att

5. Rabbinen Lionel Bengelsdorf (John Turturro) firar politiska triumfer tillsammans med president Charles Lindbergh (Ben Cole).

”Aristoteles möter Bibeln”. Ytterst är polyhistorn Maimonides en metafor för Bengelsdorf själv.

Bengelsdorf är övertygad om att USA måste hålla sig utanför kriget och han sluter sig följaktligen till Lindbergh; vid åtskilliga tillfällen bedyrar han att Lindbergh vill de amerikanska judarna väl och att det pågående kriget är ”europeiskt”. Lindberghs resor till Tyskland förklaras i termer av att Lindbergh spionerade för den amerikanska regeringens räkning. Bengelsdorf odlar sina kontakter särskilt med presidentens hustru, Anne Morrow Lindbergh, och snart utnämns han till chef för New Jersey-kontoret av det nyinrättade ”Office of American Absorption”, en organisation skapad av Engelsdorf själv, i syfte att stimulera integrationen av amerikanska minoriteter, särskilt judar. Evelyn, som snart har en kärleksrelation med Bengelsdorf – senare gifter de sig – får också hon anställning inom samma myndighet. Alvin beskriver Bengelsdorfs verksamhet i termer av att ”göra Lindbergh kosher” och att hans främsta funktion är att ge amerikanska judar tillstånd att rösta på Lindbergh utan att behöva känna sig som antisemiter.

Till Hermans stora förtrytelse lyckas Evelyn rekrytera Hermans son Sandy till projektet ”Just Folks”, där judiska stadspojkar skickas ut på landet, i Sandys fall Kentucky, för att spendera sommaren på en bondgård i syfte att assimilera judarna i det bredare amerikanska samhället. ”Hitler Jugend-fasoner”, menar Herman upprört. Senare i serien, i det femte avsnittet, blir familjen Levin offer för rabbinens nästa integrationsprojekt, ”Homestead 42”, där amerikanska storföretag stimuleras att utlokalisera judiska tjänstemän till landsbygden, också i detta fall Kentucky. Solly skriver:

6. En entusiastisk moster Evelyn (Winona Ryder) möter Lindbergh på Newarks flygplats.

The Jews of America find themselves subjected to increasing anti-Semitism and thinly veiled restrictions on their livelihood. The Office of American Absorption, established to encourage 'America's religious and national minorities to become further incorporated into the larger society,' indoctrinates Jewish teenagers by sending them to the country's rural heartland for summer 'apprenticeships'; an initiative dubbed Homestead 42 similarly relocates urban Jewish families, framing forced relocation as a 'once-in-a-lifetime opportunity' (Solly 2020).

Under en intressant scen i det fjärde avsnittet besöker rabbinen och Evelyn den senares syster och svåger, Herman och Bess. Bengelsdorf berättar här om sin bakgrund i South Carolina, om hur hans far immigrerat från Tyskland, blivit handelsresande och slagits för Sydstaterna under inbördeskriget, och till och med sårats vid slaget vid Chancellorsville (1863). Därtill uttrycker han sin stora beundran för Judah Benjamin (1811-1884), en judisk advokat från Louisiana som innehade flera ministerposter, till slut utrikesminister, i Jefferson Davis sydstatsregering. "På fel sida om den amerikanska historien", kommenterar Herman syrligt.

Hänvisningen till Benjamin blir ytterligare en bestämning av Bengelsdorf själv. Som en sista desperat åtgärd förordade Benjamin att slavar som var villiga att slåss för Södern skulle erbjudas sin frihet som betalning, något som orsakade livlig debatt (Winik 2002: 56). Ändå verkade han inom ramen för en genomrasistisk statsbildning, byggd på slaveriet av den svarta befolkningen som grundförutsättning. På samma sätt kan man koppla Bengelsdorf till Lindberghs rasistiska regim, även om han hela tiden betraktar det för omgivningen, inte minst Herman, uppenbara med skyggglappar. Solly beskriver Lindberghs förehavanden under 1941 i termer av:

The America First Committee's efforts culminated in a 1941 speech Lindbergh delivered at a rally in Des Moines, Iowa. The aviator accused three groups—the British, the Roosevelt administration and American Jews—of 'agitating for war.' Predicting that the 'Jewish groups in this country ... will be among the first to feel [war's] consequences,' he argued that the 'greatest danger to this country lies in [Jews'] large ownership and influence in our motion pictures, our press, our radio and our government (Solly 2020).

Bengelsdorf framhåller dock för Herman att Lindbergh visserligen uttalat anti-semitiska klichéer, men att han tagit tillbaka dem och att hans önskemål nu är att judarna skall bli helt integrerade medborgare i USA. Rabbinen understryker särskilt hur viktigt det är att hålla sig utanför kriget, medan Herman framhåller att krig ibland är ett nödvändigt ont.

Ribbentrops visit

Saker ställs på sin spets vid Joachim von Ribbentrops statsbesök i Washington i det fjärde avsnittet. Bengelsdorf och Evelyn är personligen inbjudna att delta, och som representant för "Just Folks" också Sandy. Herman förbjuder emellertid sonen från att delta och orsakar därmed brytningen mellan Bess och systemen, Evelyn. Att just Ribbentrop får representera den nazistiska regimen i Tyskland beror sannolikt inte bara på att han var utrikesminister, utan också på det faktum att hade bott i USA och Kanada i flera år före det första världskriget, och betraktades som något av naziregimens expert på USA. Ribbentrop försökte hetsa japanerna till att angripa USA (vilket var framgångsrikt) och var därtill en av de främsta förespråkarna för den krigsförklaring Tyskland gjorde mot USA i december 1941 (Bloch 1992: 346) – i parafiktionen i *The Plot Against America* alltså ett år senare. Vid middagen i Vita Huset ser vi till och med Ribbentrop bjuda upp till dans med Evelyn – en dans som förevigas av närvarande journalfilmare, och som senare beskådas av lille Philip i biografen. Plumpen i protokollet för rabbinen och hans fru är de rasistiska tillmälen de får från Henry Ford: "Om detta hade varit södern hade ni judar varit ute och hetsat upp de [svarta]" (Ford använder här en annan, djupt nedsättande term). Evelyn faller då ut i en tirad mot industrialisten på jiddisch. Rabbinen ler åt det förmodat skabrösa och frågar Evelyn – som inte behärskar detta språk – om hon vet vad hon sagt. Evelyn svarar då att hon inte vet, men att hennes gamla mor alltid hade sagt så när hon blev riktigt arg på någon. Bengelsdorf viskar översättningen i hennes öra.

Evelyn och Bengelsdorf representerar "appeasement", eftergifts- eller försoningspolitiken; varje avsnitt av serien inleds med ett montage av journalfilm från tiden. I detta figurerar bland annat de kända bilderna av den brittiska premiärministern Neville Chamberlains återkomst från förhandlingarna med Hitler i München i september 1938 angående Tjeckoslovakiens öde. Här godkände Chamberlain den tyska annekteringen av Sudetenland, enligt sig själv i syfte att undvika ett europeiskt storkrig. Den djupt humanitära, men samtidigt missriktade eftergiftspolitik gentemot Hitler hos Chamberlain och hans företrädare Stanley Baldwin diskuteras ingående av Svante Nordin (Nordin 2013: 159-172).

Bengelsdorf går dock framgent ett tragiskt öde till mötes, efter att ha tillrättaviserat Herman och Bess i form av fördrivningen till Kentucky i enlighet med "Homestead 42"; Herman väljer emellertid att avsluta sin anställning på Metropolitan Life Insurance Company i syfte att kunna bo kvar i Wequahic. Istället arbetar han i saluhallen som hjälpreda åt sin bror Monty. Bess bönfäller honom att de skall fly till Kanada, men Herman fortsätter envetet att hävda att detta är mitt land. "Nej, säger Bess, det är "The American Firsters".

En judisk Rasputin

Efter rasupploppen mot judar, Wheelers statskupp och Lindberghs försvinnande fångslas Anne Morrow Lindbergh och Henry Ford går ut i en kommuniké som meddelar att presidentens hustru stått under inflytande av en judisk "Rasputin", en allusion på Grigorij Rasputin (1869-1916), den sibiriske munk/mystiker som uppnådde stort inflytande över Alexandra Feodorovna, kejsarinna över Ryssland i början av 1900-talet. Detta inflytande anses ha berott på Rasputins förmåga att bota kejsarparets son, kronprinsen Alexej Romanov, som led av livshotande hemofili. I *The Plot Against America* inriktas denna liknelse mot det faktum att Rasputin enligt den dåtida ryktesspridningen ansågs ha haft ett sexuellt förhållande med kejsarinnan (Figes 1998: 32-33)., alltså skulle Bengelsdorf ha haft en liknande relation med presidenthustrun. FBI-agenter stormar in i paret Bengelsdorfs sovrum. En förtvivlad Evelyn söker sig till systemen Bess för att kunna gömma sig. Bess avvisar henne emellertid med uppmaningen till Evelyn att ringa von Ribbentrop för att få hjälp.

Efter kongressens ingripande mot Wheeler och "American Firsters" blir Bengelsdorfs sista bidrag till berättelsen att förmedla Lindberghs öde i slutet av det sjätte avsnittet. I den sista bilden av honom i serien ser vi honom sitta och bläddra i ett exemplar av Franz Kafkas *Processen* från 1925; precis som Bengelsdorf var Kafka av judisk börd. Den välkända handlingen i Kafkas roman blir en metafor för de erfarenheter Bengelsdorf just genomgått, erfarenheter som fördjupas av Turturros skickliga skådespeleri. Den konspiration som han anklagats för att ha lett mot USA inverteras. Det är regeringen, med framförallt Wheeler och Ford i spetsen, som i själva verket konspirerat mot USA.

Alvins krig

Även om Herman till slut skrider till handling mot Lindbergh genom att i det femte avsnittet gå på ett av Winchells valmöten – där han blir misshandlad av "American Bund"-anhängare – är det brorsonen Alvin som får stå för det mest radikala motståndet genom att ansluta sig till den kanadensiska armén och resa till Europa för att slåss mot nazismen. Han deltar i en kommandoråd. En föraning om detta är att ett journalfilmsutdrag på bion i avsnitt tre nämner en framgångsrik brittisk räd, "Operation Claymore", under våren 1941. "Claymore" var ett anfall mot norska Lofoten i vilket kommandosoldaterna lyckades erövra vitala delar av en så kallad "Enigma-maskin", den tyska krigsmaktens krypteringsapparat, med åtföljande kodnycklar, vilket senare blev avgörande bland annat i kampen mot de tyska ubåtarna i Atlanten (West 2015: 10).

Vi möter Alvin i slutet av avsnitt tre liggande i en sjukhussäng med ena benet amputerat vid knäet. Omnämmandet av "Claymore" knyter Alvin både till Norge och till underrättelseoperationer i allmänhet. Metaforiken tättnar ytterligare i början av avsnitt 4, där vi stöter på "Little Robert", en benlös tiggare

som läser upp baseballodds på gatan. Alvin visar sig mycket riktigt ha varit med på en kommandoråd mot Norge. Han är vid återkomsten till USA svårt desillusionerad och djupt deprimerad. Dessutom ansätts han av FBI, eftersom han ju brutit mot lagen genom att kriga för en annan nation. Och på grund av trakaserierna mot honom tvingas Monty, Hermans bror, ge honom sparken från jobbet på saluhallen; även Herman trakasseras av såväl FBI som Bengelsdorf för att ha härbärgerat en landsförrädare. Så småningom lämnar Alvin Herman hus och bosätter sig i Philadelphia, där han framgångsrikt arbetar i den kriminella spelbranschen efter att ha uppfunnit en metod som säkrar spelmaskinernas myntkassor.

Efterhand kommer nya regeringsagenter att sätta press på Alvin. Denna gång är det emellertid inte FBI, utan briter och kanadensare som är ute efter hans radarkompetens. I det sjätte avsnittet luras Alvin iväg av en tidigare vapenbroder som plötsligt dyker upp. Denne berättar att två av de män som försökte rädda Alvin i Norge, där Alvin tydligen inte precis utmärkt sig, fortfarande lider av sina svåra skador från räddningsaktionen. Han lurar i väg en av samvetskval tyngd Alvin till en grupp män, ledda av en engelsman som under stort hyschpysch tar med Alvin ut på en lång biltur. Efter en övernattning kommer man till ett skogsavsnitt där han förevisas en stor apparat, uppenbarligen radarutrustning av något slag, och ber honom visa sina tricks. Känslor av skuld och skam medför att Alvin gör som han är tillsagd. Det antyds också för honom att Lindbergh, genom sin grundmurade hjältestatus och omfattande popularitet, hade varit betydligt svårare än Wheeler att få bort vid presidentvalet 1944. Efter att ha skruvat en stund på apparatens kontrollfunktioner, upplyses han om att

7. Alvin (Anthony Boyle) på den hemliga radaranläggningen ute i vildmarken.

hans uppdrag är slutfört. Därefter får han en bil att köra och en uppmaning om att en annan bil är parkerad på andra sidan gränsen till Pennsylvania. I den senare bilen dagen därpå ser han i en tidning att presidentens och dennes flygplan saknas efter flygningen från Louisville, varvid han förmodligen förstår att han varit delaktig i ett attentat. Som tittare förstår vi ännu mindre än Alvin. Är det han som med någon form av radarteknologi orsakat presidentens försvinnande? I enlighet med den tvetydighet som ofta råder i *The Plot Against America* får vi inget svar. Men för Alvin fullbordas förmodligen kriget mot Charles Lindbergh med en seger antytt av att han, när han återvänder till Philadelphia, ber sina kolleger säga att han varit sjuk och hemma under de tre senaste dagarna. Han vill alltså dölja sina förehavanden i vildmarken. Men allt detta avser som sagt bara parafiktionen. I den vedertagna historiografin levde Lindbergh vidare, om än märkt av sina kontroversiella ställningstaganden före kriget. Max Wallace noterar i sin bok om amerikanska nazistsympatisörer att Lindbergh var just en sådan och att hans roll som en av ledarna för isolatoinisterna också verkligen medförde skador för den judiska befolkningen i USA (Wallace 2005: 358).

Ku Klux Klans härjningar

Det sista antisemitiska övergreppet i *The Plot Against America*, som kommer i det sjätte avsnittet, är det allra grävsta. Levins grannar, den judiska familjen Wishnow, drabbas av olycka. Pappan dör och i enlighet med Homestead 42 skickas mamman och den lille sonen Seldon iväg till Danville, Kentucky. Modern arbetade precis som Herman för det rikstäckande Metropolitan Life Insurance Company. En detalj i sammanhanget är att det är Philip som, genom ett hemligt besök hos faster Evelyn, orsakat familjen Wishnows flytt till Kentucky i förhoppningen att den egna familjen skulle slippa. En kväll ringer en förtvivlad Seldon ett rikssamtal till den allt mer oroliga Bess – han känner ingen i Danville – och berättar att mamman inte kommit hem för att laga middag åt honom. Efter många samtal fram och tillbaka, kontaktar Bess familjen Mawhinney, Sandys värdar under ”Just Folks”-vistelsen, och ber dem åka och hämta Seldon, vilket de gör. Herman och Sandy sätter sig sedan i bilen för en lång färd från Newark till Kentucky. I Kentucky på natten ser de män i vita dräkter, en del med vita huvor med hål för ögonen och dessutom hus som står i brand. Väl framme hos Mawhinneys blir de upplysta om att Ku Klux Klan tagit Seldons mamma och bränt henne levande i bilen.

I sin korta historik över amerikansk antisemitism understryker Zelizer Ku Klux Klans angrepp på judar i Södern (Zelizer 2020) och den undersökande journalisten Eleanor Kilbanoff betonar att: “Hate groups have long called Kentucky and the region home – from the days when white supremacists influenced state and local government, to 11 years ago, when Ku Klux Klan

members beat a young man nearly to death at a county fair, to today” (Kilbanoff 2017). När Herman, med Sandy och Seldon i bilen, på vägen hem passerar Mrs Wishnows utbrända bil, avleder Sandy Seldons uppmärksamhet. Ku Klux Klan, i den andra inkarnation som uppstod efter D. W. Griffiths öppret rasistiska storfilm *The Birth of a Nation* (1915), var visserligen försvagad under 1940-talet, men fortfarande livaktig nog för att genomföra grymma dåd av det slag som skildras i *The Plot Against America*.

Parafiktionen revisited

En av de spekulationer som serien naturligtvis föranleder är naturligtvis hur det skulle ha gått om USA gått med i kriget ett år senare. Att de allierade fortfarande skulle ha vunnit är närmast en truism, de tyska och japanska ekonomierna hade sannolikt inte lyckats upprätthålla kriget längre än vad de gjorde. Men själva krigsförloppet hade säkerligen ändrats. Förmodligen hade tyskarna nått längre in i ett Sovjetunionen som i så fall hade fått vara utan den avgörande amerikanska hjälpen avseende förnödenheter och krigsmateriel under 1942. Men tyskarna hade ändå bara lyckats erövra en bråkdel av det väldiga Ryssland. Och personalresurserna i Sovjetunionen var till synes oändliga. Britterna fick ju hjälp redan före det amerikanska inträdet i kriget, så de hade förmodligen klarat sig, även om operationerna i Nordafrika och segern vid El Alamein i november 1942 gissningsvis hade låtit vänta på sig ytterligare ett år. Frågan om huruvida kriget hade avslutats som det gjorde i augusti 1945 är hypotetisk; i romanen anger ju Roth att det gjorde just detta. USA hade i atombomben ett

8. Bengelsdorf (John Turturro) och Evelyn (Winona Ryder) hos sin välgörarinna, presidentfrun Anne Morrow Lindbergh (Caroline Kaplan).

förödande vapen som förmodligen hade använts även mot Tyskland efter de första sprängningarna i Japan. Men som sagt det blir bara spekulationer.

Den huvudsakliga förståelsen av tv-serien torde emellertid inte vara denna. Istället kan man i enlighet med Mats Jönssons allmänna teori om historiska fiktioner betrakta det hela utifrån axiomet att: ”Film utgör ett i stora delar outnyttjat historiskt källmaterial som alltid säger mer av empiriskt värde om sin produktionskontext än det gör om perioden som skildras.” (Jönsson 2004: 1). *The Plot Against America* låter sig således, som tidigare nämnts, förstås i termer av allegori, som en berättelse om 2019–20, när serien producerades. I denna tolkningskontext infinner sig ofrånkomligen Donald Trump och hans kontroversiella presidentskap.

Redan några av de skribenter jag vänt mig till (Solly och Mangan) antyder det allegoriska i de rader jag citerat. Rent bokstavligt blir detta i en lång *New York Times*-artikel av Charles McGrath, där han skriver:

A few months before he died, in 2018, Roth told me in an interview that he never intended his book as a political allegory. But by then, with the Trump administration in full swing, he agreed that the parallels between the world he invented and what was happening in contemporary America were hard to ignore: a demagogic president who openly expresses admiration for a foreign dictator; a surge of right-wing nationalism and isolationism; polarization; false narratives; xenophobia and the demonization of others (McGrath 2020).

McGrath berättar vidare om manuskriptförfattaren David Simon att också denne underströk tv-seriens allegoriska egenskaper:

Simon admitted that the conclusion of his “Plot Against America” is a good deal darker and more uncertain than Roth’s, a reflection of the cultural moment at hand. “Do you think we can go back to normal after Donald Trump?” he said. “I don’t. I’m very frightened. Something has shifted in our whole political demeanor, and we’re not dealing with it.” “We’re having this argument: Is Donald Trump good or bad?” he added. “As if the argument ends with him” (McGrath 2020).

Den stora skillnaden, enligt Roth, var dock att Charles Lindbergh verkligen hade varit en hjälte och i tv-serien framställs också Lindbergh med ganska stor tvetydighet. I de tidiga avsnitten yttrar han fruktansvärda saker, men humaniseras gradvis tillsammans med hustrun. Han gestaltas diskret av Ben Cole, men förekommer uteslutande i autentiska journalfilmer, skickligt inklipta i det fiktiva händelseförloppet. Men han är också vid tillfällena datorgenererad, som i bilderna tillsammans med Adolf Hitler vid toppmötet på Island. Det

förekommer också bilder från Billy Wilders hyllningsfilm om Atlantflygningen, *The Spirit of Saint Louis* (1957), alltså bilder av flygplanet och oceanen, inte av Lindbergh själv som i filmen spelades av James Stewart, urtypen för populistiska folkhjältar i Hollywood (Hedling 1992: 30–34). Lindbergh blir i *The Plot Against America* till slut nästan något av en hygglig figur, möjligtvis efter påverkan av Engelsdorf, om än Lindberghs marionett och Onkel Tom-figur. De värsta skurkarna och hoten mot demokratin är emellertid Wheeler och Ford: det är ju också de som i slutet av serien verkställer den verkliga konspirationen mot USA.

Eller, tycks serien vilja uttrycka, i överförd betydelse: Donald Trump! De antisemitiska dimensionerna av Trumps år vid makten – antijudisk retorik, upplopp, mord, och pogromer (som i *The Plot Against America*) – återspeglas enligt Zelizer i form av Robert D. Bowers terrorangrepp mot en synagoga i Pittsburg 2018 med 11 döda som följd (Zelizer 2018). Vidare, enligt samme författare, Trumps övertagande av epitetet ”America First”, med dess uppenbart antisemitiska konnotationer, bland annat genom anknytningen till Lindbergh, samt hans indirekta kritik mot George Soros, den judiske filantropen, för inblandning i amerikansk politik. Man kan också nämna upploppen i under ”Unite the Right”-demonstrationerna i Charlottesville, Virginia, i augusti 2017, där representanter för vit överhöghet under sin marsch skanderade ”Jews will not replace us” (Green 2017). Trump vägrade som känt efter oroligheterna, där en person dog, att lägga huvudskulden på rasisterna.

Andra givna analogier mellan Trump och *The Plot Against America* är den isolationism Trump gjort sig känd för, det vill säga brottet med den traditionella tanken om USA:s moraliska ansvar gentemot omvärlden (Eliassen Restad 2019). Trumps mest omtalade åtgärder härvidlag var exempelvis USA:s utträde ur Paris-avtalet om klimatet, hans överenskommelse med talibanerna om tillbakadragande från Afghanistan och det uppsagda avtalet om insyn i det iranska atomenergiprogrammet i utbyte mot indragna sanktioner. Därtill hans glidande stöd till internationella organisationer som NATO och FN, organisationer som en gång tillkommit på amerikanskt initiativ. Och en hel del av stämningarna i *The Plot Against America* känns igen i de chockerande bilderna av Trump-anshängarnas försök att tränga in i Capitolium i januari 2021.

The Plot Against America är en rent konstnärligt lysande tv-serie. Genom skapandet av en fantasieggande och till yttermeravisso starkt realistisk parafiktion lyckas den kombinera en hög nivå av underhållning med ett stycke från samhällskritik, rykande aktuell. Att dess roll av profetia uppmärksammades i USA är givet, men också i Sverige fick den denna status, exempelvis i en kort, men mycket uppskattande recension i *Aftonbladet* (Fjellborg 2020).

Ett problem är alltid hur fiktionen skriver historia: ”var fakta tar slut och fiktionen tar vid” (Salomon 2015). Roth löser detta problem genom sitt och i en fotnot i denna text omnämnda, långa ”Postscript”, där den vedertagna

berättelsen kring alla historiska gestalter i romaner återges i detalj, alltså var ”fiktionen tar vid”. Denna saknas, förmodligen av genreskäl i tv-serien, som dock genom sin tvetydiga berättarstil, en stil som aktivt pockar på tolkning, undviker tvärsäkra konklusioner. Ändå är detta möjligen en tänkbar svaghet i tv-serien *The Plot Against America*.

Referenser

- Beevor, Anthony, 2012. *The Second World War*. London: Weidenfeld & Nicolson.
- Bloch, Michael, 1992. *Ribbentrop*. New York: Crown Publishing.
- Carrtmell, Deborah & Hunter, I. Q., 2001. ”Retrovisions: Historical Makeovers in Film and Literature”, s. 1-7, i Carrtmell, Deborah, Hunter, I. Q. & Whelehan, Imelda (red.), *Retrovisions: Reinventing the Past in Film and Fiction*. London and Sterling, VA: Pluto Press.
- Elber, Lynn, 2020. ”Author Roth Weighed in on ‘Plot Against America’ TV Series”, *Washington Times*, 2020-03-13, tillgänglig på <http://www.washingtontimes.com>, citerad 2020-10-07.
- Eliassen Restad, Hilde, 2019. ”Whither the ‘City Upon a Hill’? Donald Trump, America First, and American Exceptionalism”, *Texas National Security Review*, 3:1, December 2019, tillgänglig på <http://www.tnsr.org>, citerad 2021-10-08.
- Figes, Orlando, 1998. *A People’s Tragedy: The Russian Revolution 1891-1924*. Harmondsworth, Middlesex: Penguin.
- Fjellborg, Karolina, 2020. ”Skrämmande och välskräddad allegori över samtiden”, *Aftonbladet*, 2020-03-17, tillgänglig på <http://www.aftonbladet.se>, citerad 2021-10-08.
- Green, Emma, 2017. ”Why the Charlottesville Marchers Were Obsessed with Jews”, *The Atlantic*, 2017-08-15, tillgänglig på <http://www.theatlantic.com>, citerad 2021-10-08.
- Hedling, Erik, 2001. *Brittiska fiktioner: Intermediala studier i film, tv, dramatik, prosa och poesi*. Stehag och Stockholm: Symposion.
- Hedling, Erik, 1992. ”Populism i Hollywood”, *Smedjan*, 4.
- Jönsson, Mats, 2004. *Film och historia: historisk Hollywoodfilm 1960-2000*. Lund: KFS.
- Lewis, Jon, 2008. *American Film: A History*. New York: W. W. Norton & Company, Inc.
- Kilbanoff, Eleanor, 2017. ”The State of Hate in Kentucky”, *WPLF*, 2017-09-13, tillgänglig på <http://www.wplf.org>, citerad 2021-10-07.
- Mangan, Lucy, 2020. ”The Plot Against America Review – Fascism Grips in Taut Political Allegory”, *Guardian*, 2020-07-14, tillgänglig på <http://www.theguardian.com>, citerad 2020-10-02.
- McGrath, Charles, 2020. ”‘The Plot Against America’ Imagines the Rise of an Intolerant Demagogue”, *The New York Times*, 2020-03-08, tillgänglig på <http://www.nytimes.com>, citerad 2021-10-07.
- Mendelson, Scott, 2018. ”The Grim Reasons Winona Ryder Vanished from Hollywood”, *Forbes*, 2018-09-07, tillgänglig på <http://www.forbes.com>, citerad 2021-09-29.
- Nordin, Svante, 2009. *Fyra som förde krig: Hitler, Stalin, Churchill, Roosevelt och idéerna de stred för*. Stockholm: Atlantis.

- Nordin, Svante, 2013. *Winston Churchill och den brittiska världsordningens slut*. Stockholm: Atlantis.
- Roth, Philip, 2016 (2004). *The Plot Against America*. London: Vintage.
- Salomon, Kim, 2015. "Historiska romaner anger sällan när fakta tar slut och fiktionen tar vid". *Respons* 3, tillgänglig på <http://www.tidskriftenrespons.se>, citerad 2021-10-13.
- Sjögren, Olle, 2020. "Att skuggboxas med Hitler: En essä om historiska parafiktioner", s. 226–240 i Björklund, Elisabet, Gustafsson, Tommy & Zander, Ulf (red.), *Historiska fiktioner: En antologi om film, tv och historia*. Stockholm: Carlssons.
- Solly, Meilan, 2020. "The True History Behind 'The Plot Against America'", *Smithsonian Magazine*, 2020-03-16, tillgänglig på <http://www.smithsonianmag.com>, citerad 2021-10-01.
- Wallace, Max, 2005. *The American Axis: Henry Ford, Charles Lindbergh and the Rise of the Third Reich*. New York: Macmillan.
- West, Nigel, 2015. *Double-Cross in Cairo: The True Story of the Spy who Turned the Tide of War in the Middle East*. London: Biteback.
- Winik, Jay, 2002. *April 1865: The Month that Saved America*. New York: Harper Perennial.
- Zeitlin, Alan, 2014. "John Turturro: Being Italian, Playing Jewish", *The New York Jewish Week*, 2014-05-06, tillgänglig på <http://www.jewishweek.timesofisrael.com>, citerad 2021-09-29.
- Zelizer, Julian E., 2018. "Trump Needs to De-militarize his Rhetoric", *The Atlantic*, 2018-10-29, tillgänglig på <http://www.theatlantic.com>, citerad 2021-09-28.

SÄKERHETSPOLITISKA BETRÄKTELSE¹

Hur kan man (re)konstruera en stat?

Afghanistan och historiens lärdomar

Mats Bergquist

De dramatiska händelserna i Afghanistan, talibanernas snabba framgångar och nu det fruktansvärda terrorstödet på Kabuls flygplats i augusti 2021 har inte minst och förståeligt nog främst i USA genererat en intensiv diskussion om vad som gått snett och varför. Den amerikanska debatten har naturligtvis betydelse också för oss. Vad som hänt har ju dessutom genom evakueringen av lokalanställda på vår ambassad, svenska medborgare på plats och av personer som arbetat för den svenska ISAF-kontingenten haft direkt inverkan på vårt land.

Även om Donald Trump tidigt aviserade sin avsikt att lämna Afghanistan och 2020 ingick en uppgörelse med talibanerna och det dessutom länge varit känt att Joe Biden haft samma uppfattning, tycks ändå det slutliga amerikanska tillbakadragandet nästan ha kommit som en överraskning. Det sista steget verkar också ha tagits utan närmare samråd med de allierade och EU. Resultatet blev det kaos som vi kunnat bevittna på våra TV-skärmar.

Hur kommer det sig nu att talibanerna kunde ta över med en sådan hastighet, att den afghanska armén, som uppgavs bestå av 300 000 man, utrustad främst av USA, och hela statsapparaten rasat samman utan vidare? Hur kunde den sannolikt ändå ganska lösligt sammansatta talibanarmén med uppskattningsvis ca 75 000 beväpnade män på så kort tid driva ut armén ur den ena provinshuvudstaden efter den andra och till sist ur Kabul? Kännare av Afghanistan, som kallats "imperiernas kyrkogård" eftersom både britterna på 1840- och 1870-talen och igen 1919, ryssarna 1979–1989 och således USA och NATO under de senaste tjugo åren misslyckats med att ta kontroll över landet, får uttala sig om vad som hänt och varför. Viktigt är också den diskussion som

¹ *Statsvetenskaplig tidskrift* kan nu publicera det fjärde bidraget i vår satsning på det vi kallar "Säkerhetspolitiska betraktelser". I serien ryms samtidskritik, debatt eller analyser av både nationella och internationella fenomen. Välkomna med ett bidrag!

nu förs om de globala konsekvenserna av att USA lämnat, som somliga menar, med landets heder nedsmutsad. Många debattörer främst på högerkanten, och med republikansk anknytning, menar att det misslyckade tillbakadragandet kommer att innebära ett allvarligt slag mot USA:s prestige och väcka många frågor bland dess allierade om Washington längre är att lita på. Vilka slutsatser skall hrr Xi och Putin dra av det inträffade? Kan de båda diktatorerna rent av tro att det lyser grönt ljus för militära äventyr t.ex. ifråga om Taiwan och Baltikum? Somliga ser vad som hänt de senaste veckorna som ännu ett steg i supermaktens tillbakagång och som ett uttryck för fundamentala förändringar i den internationella politiken. Man skissar vidare på världsbilden med solnedgång i väst och soluppgång i öst.

Skiftar man blicken mot den amerikanska inrikespolitiken kan man frukta att skuldbeläggningen av Joe Biden ökar sannolikheten att Demokraterna berövas sin mycket tunna majoritet i senaten och representanthuset vid årets mellanårsval. I förlängningen hoppas Republikanerna då 2024 kunna återta Vita Huset, med eller utan Donald Trump.

Andra debattörer, som står Demokraterna nära, har menat att evakueringen ur Saigon 1975, liksom ayatollornas maktövertagande i Teheran 1979 och den årslånga gisslankrisen som följde, terrordådet i Beirut 1983 och uttåget ur Somalia 1993 inte varaktigt skadat USA:s prestige. Detsamma kommer att hända med uttåget ur Kabul 2021. USA:s allierade vet att skilja på Afghanistan och de åtaganden man gjort visavis Europa, Taiwan, Japan eller Sydkorea. Dessa är, jämte Israels säkerhet, vad den realistiska skolan i amerikansk utrikesdebatt länge kallat de "verkliga intressena" – i motsats, således till för USA:s säkerhet "onödiga" engagemang. Dock är det inte svårt att förstå att frågan kommer upp i debatten. Och även om allierade beslutsfattare vill fortsätta sätta sin lit till Washington kan ju misstron komma att sprida sig hos allmänheten i respektive länder med ty åtföljande konsekvenser för stödet för den officiella utrikespolitiken.

I diskussionen om Afghanistan har man emellanåt hänvisat till de exempel på lyckad statsrekonstruktion som finns i 1900-talets historia. Tyskland, Österrike, Japan och Sydkorea dras fram som de fall där ockupanterna haft framgång och etablerat stabila demokratier. Dessa är obestridliga framgångar. Men det bör noteras att det egentligen inte under det senaste århundradet finns så många andra än dessa fyra. USA ockuperade under mellankrigstiden under ganska många år såväl Cuba, Haiti, Dominikanska republiken som Nicaragua utan något särskilt lyckat resultat. Storbritannien ockuperade länge Irak och Egypten under förra hälften av 1900-talet. När det gäller invasionen av Irak 2003 är det svårt att se denna som något exempel på framgång. Den amerikansk-brittiska interventionen har under snart tjugo år skördat ett enormt antal civila offer och lämnat den inrikespolitiska situationen i landet i ett fortsatt skakigt tillstånd.

Den uppenbara slutsatsen av dessa försök i Mellanamerika, Mellanöstern och Afghanistan är ju att förutsättningarna för att lyckas redan från början varit

mycket små. Detta gäller oavsett om man menar att syftet var att undanröja jordmånen för terrorister eller rekonstruera staterna. President Biden har ju envist hävdad att USA aldrig i Afghanistan haft något annat syfte än att besegra terrorismen. Den enorma insatsen av trupper, som mest närmare 100 000, samt pengar och tekniskt bistånd talar ett annat språk. Redan från början av interventionen inrättades posten som Special Inspector General for Afghanistan Reconstruction. Nationsbyggande är vad USA redan från början gav sig in på. Och, som Craig Whitlock skriver i sin "The Afghanistan Papers. A Secret History of the War" (2021), detta i massiv skala. Det är ju också det budskap som återfinns i de dokument som Whitlock genom Freedom of Information Act fått ut och som bl.a. innehåller vittnesmål av både militärer och civila som verkat i Afghanistan under dessa år. De vittnar om misslyckade försök att finna en effektiv "counterinsurgency strategy", och ekonomiska insatser som lett till ingenting. Mycket berodde på oklarhet i uppdraget och kulturkollisioner, obekantskap med hur det afghanska samhället fungerar osv.

Redan för mera än femton år sedan skrev författaren till dessa rader en analys på UD som sedan publicerades ("Efter statskollapsen – är militär ockupation alls längre ett alternativ?"). Den fråga som ställdes var om det, med de erfarenheter man gjort i Irak under de två första åren efter det andra Gulfkriget, alls var tänkbart att de stater som hade resurser att genomföra en militär ockupation av något annat land, d.v.s. i praktiken USA, skulle kunna inleda nya sådana. Det skulle säkerligen inte minst bli svårt att vinna stöd i hemlandet för ytterligare kostsamma utlandsengagemang.

Men varför lyckades USA, Storbritannien och Frankrike på ganska få år förvandla en nazistisk diktatur, respektive USA ensamt en monarkisk militärstat och dess sydkoreanska koloni till fyra stabila demokratier? Problemet diskuteras bl.a. i början av 2005 i en essä av den brittiske historikern Corelli Barnett, "Post-Conquest Civil Affairs. Comparing War's End in Iraq and in Germany". I dessa fyra länder rådde förutsättningar som helt saknats i Afghanistan – och i Irak. Till att börja med kan man fråga sig, som gjorts i den offentliga debatten i Storbritannien (Matthew Syed i Sunday Times 22/8 2021), om det i fallet Afghanistan alls varit fråga om en statsrekonstruktion och inte en statskonstruktion? Den kände amerikanske samhällsvetaren Daron Acemoglu är inne på samma spår (Project Syndicate 20/8 2021). Har det i detta land alls funnits vad vi skulle kalla en stat? Eller har landet inte mest bestått av ett antal klaner och etniska grupper (14) utspridda över en yta en och en halv gång större än Sverige? Till detta skall man foga fysiska hinder i form av oländig terräng, en rudimentär infrastruktur samt ett bistert klimat med både stark sommarheta och bitande vinterkyla. Afghanistan har visserligen länge varit en självständig stat, jämte Etiopien, Liberia och några andra i tredje världens Afrika och Asien långt före FN:s avkoloniseringsresolution. Men centralmakten har kanske, i alla fall under långa tidsperioder, snarare än styrt landet tolererats av de större minoriteterna

som pashtuner, tadjiker och uzbeker, klanhövdingar och krigsherrar som ganska ostörda regerat i sina landsdelar. Med statskuppen 1973 då monarkin störtades inleddes de försök att skapa en fungerande och effektiv centralmakt som nu återigen kollapsat.

När de allierade under andra världskriget planerade för efterkrigstiden i Tyskland och Japan gjordes detta noggrant, säkert också i Moskva. Processen inleddes faktiskt redan 1941 och tog på allvar fart 1943. När Tyskland den 8 maj 1945 och Japan den 15 augusti samma år kapitulerade ovillkorligt var därför USA och Storbritannien ganska väl förberedda. Någon tysk statsmakt fanns inte längre, hela samhället hade kollapsat. All makt utövades av de allierade i deras respektive ockupationszoner. Innevånarna var helt beroende av ockupanterna både för sin försörjning och för sin säkerhet. Dessa faktorer bidrog till att ockupationens legitimitet inte ifrågasattes, givetvis inte heller i de grannländer som blivit Hitlers offer. Nazisternas planer på en underjordisk motståndsrörelse, de s.k. varulvarna, blev till intet.

Den situation de allierade fick ta hand om var helt kaotisk. Infrastrukturen och fastighetsbeståndet var i t.ex. Ruhrområdet i den brittiska zonen synnerligen illa åtgångna. Hälften av regionens byggnader var förstörda, varav nära hälften irreparabla, 900 km järnväg av 12 000 brukbara, 1 500 broar förstörda. Vrak gjorde de stora hamnarna Hamburg och Lübeck oanvändbara. Härtill kom att bara i den brittiska zonen fanns 2.4 miljoner internflyktingar.

Inom ett år hade man lyckats göra så gott som hela järnvägsnätet användbart, reparerat hälften av broarna, tagit hand om internflyktingarna m.m. Man kunde då ordna kommunala val och året därpå delstatsval. Men val till den nya förbundsdagen kom först efter fyra år. Först då fanns tillräckligt mycket på plats för att genom att slå ihop de amerikanska, brittiska och franska zonerna bilda en ny stat, Förbundsrepubliken Tyskland. Detta beslut fick ses mot bakgrund av svårigheterna att komma överens med Moskva om en alltysk lösning.

Det är klart att de kulturella likheterna mellan ockupanterna och de ockuperade var en viktig faktor bakom framgången i Tyskland och Österrike. I dessa fall upplevde man ju också på många håll fruktan för Sovjetunionens politiska avsikter. I fallet Japan fanns inte den kulturella gemenskapen, annat än kanske på ett ganska ytligt plan, men där hade å andra sidan kejsaren, som amerikanerna förståndigt nog lät japanerna behålla, kungjort att fortsatt motstånd var lönlöst och skulle upphöra. Därmed vann ockupationen legitimitet. I Sydkorea byttes utan protester en ockupation, den japanska, mot den amerikanska innan denna hävdades redan 1948.

I Tyskland och Österrike fanns ett civilsamhälle som nazisterna inte lyckats förstöra. De västallierade hade redan under planeringen bestämt att man måste lita till den lokala förvaltningen – sedan man rensat ut de mest belastade nazisterna. Amerikanerna och briterna kunde i viss utsträckning använda sig av tyskar som emigrerat eller flytt till deras länder och nu återvände till hemlandet

som kommandanter och administrativa övervakare. Henry Kissinger, sedermera USA:s utrikesminister, blev således som ung officer borgmästare i en liten bayersk stad. I en intressant roll fungerade ett antal främst tysk-judiska intellektuella som verkat under Weimarrepubliken och sedan som amerikaner skulle hjälpa till att förvandla det exnazistiska Tyskland till en stabil demokrati. Detta behandlas i Udi Greenbergs "The Weimar Century. German Emigrés and the Ideological Foundations of the Cold War".

Bakom framgångarna i Tyskland/Österrike och Japan låg således långvarig planering. Det yttersta ansvaret låg hos de militära myndigheterna i respektive ockupantland. Men det var samtidigt viktigt att ockupationen skulle kunna fortgå sine die, d.v.s. så länge det behövdes. De västallierade hade vid krigsslutet i Tyskland 1.5 miljoner man under vapen. Dessa styrkor reducerades efter hand till 300 000, vilket var en nivå som antogs både kunde leverera sådan fysisk kontroll som erfordrades och en återförsäkring för de som mer och mer kom att frukta Sovjetunionens avsikter i vad avser Europa. Västeuropas utsatta läge åren efter krigsslutet bidrog i hög grad till att dämpa kraven från hemmafronten att reducera särskilt de amerikanska åtagandena i regionen.

Jämför man den planeringsprocess som således föregick ockupationen av Tyskland, Österrike och Japan med den som hastades fram inför invasionen av Irak 2003 är skillnaderna slående. När det gäller Irak gjordes i Pentagon viss planering men alldeles otillräcklig och utan egentlig insyn från State Department. Britterna hölls tydligen dessutom mest utanför. Detsamma förefaller ha gällt Afghanistan. I inget av dessa länder vann ockupationen legitimitet hos befolkningen i stort. Ockupationen av Irak upphörde egentligen 2011 men amerikanska trupper har fortsatt att verka i landet i olika former och antal. Insatserna ifrågasattes också i grannländerna som såg interventionerna som imperialistiska konspirationer. Läger man därtill dels hur interventionen genomförts i de båda länderna, dels den ryckiga amerikanska och allierade militära närvaron, är det föga förvånande att det har gått som det har gått. Beslutet att i Irak skilja alla det styrande Baathpartiets medlemmar från stats-tjänsten och dessutom upplösa den irakiska armén berövade inte bara ockupanterna värdefulla administrativa resurser och skapade ilska hos de avskedade. Det medförde också att man inte kunde upprätthålla ett elementärt mått av allmän ordning. Energiförsörjningen bröt samman. Mängder med vapen kom dessutom ut i samhället. Den militära kapacitet som ansågs tillräcklig för att besegra Saddam Husseins armé var bara en tredjedel av den styrka som skulle behövts för en effektiv ockupation. Detta hade man från militärt håll redan innan kriget förgäves påpekat.

Men eftersom de neokonservativa krafterna i Bushadministrationen av fantasifulla och önsketänkande exilirakier förmått att tro att de amerikanska och brittiska trupperna skulle välkomnas med hurrarop, trodde och hoppades man kunna klara sig med relativt mycket färre soldater. Sedan George W Bush

förklarar krigets slut 2003 ville det politiska Washington ha hem så många som möjligt så snabbt som möjligt. Det skulle snart visa sig att man för att komma till rätta med de värsta utbrotten av motstånd mot den utländska interventionsstyrkan tvärtom tid efter annan behövde genomföra flera truppförstärkningar ("surges").

Det har av somliga bedömare sagts att det var Irakkriget, genom att dra till sig resurser som skulle behövts i Afghanistan förstörde marken för denna senare ockupation. Irak sågs då som "a war of choice", medan Afghanistan var ett "war of necessity". Med tanke på de många hundratusen civila dödsoffer och flera tusen egna stupade som ockupationerna medfört i respektive land kanske vad som hänt i Irak och Afghanistan, i alla fall under överskådlig framtid, avskräcker USA, Ryssland eller Kina från nya interventioner i stater som inte vill bli (re)konstruerade.

Den kände brittiske strategen Lawrence Freedmans försiktiga påpekande nyligen att en del interventioner, som dock inte utvecklades till rena ockupationer, under 1990-talet trots allt varit framgångsrika – han refererar till Bosnien och Kosovo – lär efter Afghanistan knappast nu övertyga den amerikanska eller brittiska allmänheten (*New Statesman* 25 augusti 2021). Att Freedman, som för Tony Blair skrev det tal i Chicago 1999 där den brittiske premiärministern angav grunderna för de kommande årens liberala interventionism, vill rädda något av sitt verk är knappast ägnat att förvåna. Men den ofta mycket balanserade Freedman vill säkert också påpeka att oavsett dagens klimat kan situationer uppstå där stormakter, trots alla erfarenheter, beslutar sig för att intervensera med soldater på marken. Mot Freedmans resonemang skall man dock ställa Joe Bidens uttalande 24 timmar efter de sista amerikanska truppers uttåg ur Kabul. Han underströk då att hans beslut inte bara handlat om Afghanistan. "Det handlar om att avsluta en era av större militära operationer för att rekonstruera andra länder" (*Financial Times* 4/5 september 2021). På litet längre sikt kan man dock knappast utesluta att situationer kan uppstå då en intervention kan te sig t.o.m. rimlig. Man kan då bara hoppas att den politiska och militära ledningen tillgodogjort sig i alla fall grundläggande erfarenheter från Afghanistan och Irak.

Litteratur

- Barnett, C., 2005. *Post-conquest Civil Affairs. Comparing War's End in Iraq and Germany*. London: Foreign Policy Center.
- Bergquist, M., 2005. "Efter statskollapsen – är militär ockupation alls längre ett alternativ?", *Finsk Tidskrift* 9, s. 457-485.
- Greenberg, U., 2014. *The Weimar Century. German Emigrées and the Ideological Foundations of the Cold War*. Princeton: Princeton University Press.
- Whitlock, C., 2021. *The Afghanistan Papers. A Secret History of the War*. New York: Simon & Schuster.

Litteraturgranskningar

Litteraturredaktör: Björn Östbring

**Shlaes, Amity & Denhart, Matthew (red.),
2021. *The Autobiography of Calvin Coolidge*.
Wilmington, Delaware: ISI Books.**

Anmälan av Benny Carlson

Fredagen den 3 augusti 1923 klev en 17-årig smålänning av Svenska Amerika Liniens S/S Drottningholm i New York. Han genomgick procedurerna på Ellis Island, fick en adresslapp på kavajslaget, roddes i land, marscherade med andra nyanlända på led till Grand Central Station, sattes på ett tåg norrut och lyftes av i New Haven, Connecticut. De närmaste tio åren skulle han uppleva det glada 20-talet och början på den stora depressionen: tempoarbete i vapen- och byggindustri, lönnkrogar, snabba bilar, bankrusningar (Carlson 2016).

Natten innan denna yngling satte sin fot på amerikansk jord blev Calvin Coolidge USA:s 30:e president efter Warren G. Hardings plötsliga frånfälle. Coolidge satt kvar som president under "the roaring twenties" fram till mars 1929 då han efterträddes av Herbert Hoover.

Harding hade avlidit i hjärtinfarkt på kvällen den 2 augusti. Hans sista ord lär ha varit "Det låter ju bra, gå på!". Vicepresidenten Coolidge befann sig i sitt barndomshem, en gård i Plymouth Notch, Vermont, och svor mitt i natten presidenteden inför sin far, som var notarius publicus, i ljuset av en fotogenlampa och med handen på familjebibeln.¹ I sitt första uttalande förklarade han som sitt mål att fullfölja Hardings politik.

Coolidge var vid tillfället 51 år och karakteriserades i *Svenska Dagbladet* (Eswe 1923, s. 1) enligt följande:

Han skildras som en typisk New Englands man av gamla stammen, rödlätt och mager med energiska anletsdrag och nästan till överdrift tystlåten. Han går bland Plymouths invånare under namnet "silent Cal" eller "cool Cal". Medan omdömet om Harding sammanfattas i att han var en "safe man" säges Coolidge vara en "strong man". Han är lugn och kallblodig, nästan sävlig och ingen har någonsin hört honom yttra två ord, där ett enda eller intet gjort lika tjänst. Han har rykte om sig att aldrig begå ett misstag och hans stora omdömesförmåga säges innehålla icke så litet förslagenhet.

1 Coolidge svors för säkerhets skull in en andra gång (i hemlighet) av en domare i högsta domstolen.

För dagens svensk torde namnet Coolidge inte få många klockor att ringa. Den bleka bilden av honom föreställer en låt-gå-liberal som sänkte skatter och inte var pigg på att reglera och reformera. Det är en bild som har fog för sig. Den brittiske historikern Paul Johnson (1998, s. 732) beskriver Coolidge som en "minimalistisk politiker": "Ingen annan på 1900-talet uttryckte mera elegant statens begränsningar och behovet av individuell strävan, som nödvändigtvis inbegriper ojämlikheter, för att befordra mänsklig lycka." Johnson (s. 734) ger Coolidge högt betyg: "Allt vi i dag kan säga utifrån fakta är att Coolidges minimalism rättfärdigades av händelserna. Coolidge-välståndet var stort, verkligt, utbrett om än inte allomfattande, och utan motstycke. Det var inte bestående – vilket välstånd är någonsin det?" Historieprofessorn Thomas Reeves (2000, s. 96) skriver om Coolidge: "Hans statsfilosofi var enkel och tydlig: ju mindre stat, desto friare och mer välmående folk." Samtidigt bidrog Coolidge till "att rädda det Republikanska partiets rykte och återupprätta förtroendet för regeringen".²

Litteratur saknas lika lite om Coolidge som om någon annan amerikansk president. Den senaste biografien, av historikern Amity Shlaes (2013), heter kort och gott *Coolidge*. Shlaes har tidigare gjort sig känd för bland annat sin kritiska syn på Hoovers och Roosevelts politik under den stora depressionen i *The Forgotten Man* (2007). Nu har hon, tillsammans med Matthew Denhart, publicerat en kommenterad och kompletterad nyutgåva av *The Autobiography of Calvin Coolidge*, som kom ut första gången 1929. Shlaes är ordförande i och Denhart chef för Calvin Coolidge Presidential Foundation och memoarerna är försedda med förklarande noter, bildsektion, efterord av tre av Coolidges barnbarnsbarn och ett urval av hans offentliga tal. Av redaktörernas inledning kan man möjligtvis ana varför det är aktuellt att damma av Coolidge. De citerar hans uttalanden om att fria människor styrs av principer och inte av potentater och att det är säkrast för landet om presidenten vet att han inte är en "stor man". Och de konstaterar (s. x) att "sådan blygsamhet förefaller märklig i våra dagar".

Låt oss botanisera i memoarerna och därefter i talen som Coolidge oftast skrev själv. Eftersom han var en man med principer som vägde sina ord på guldvåg kommer jag att citera honom flitigt och för att göra honom rättvisa återge citaten i engelskt original.

Calvin Coolidge föddes 4 juli (av alla dagar) 1872 i den lilla staden (eller snarare byn) Plymouth Notch i Vermont. Fadern drev jordbruk och lanthandel. Modern dog när Calvin var 12 år gammal. Uppväxtmiljön kom att prägla hans livssyn (s. 20): "As I look back on it I constantly think how clean it was. There was little about it that was artificial. It was all close to nature and in accordance with the ways of nature. The streams ran clear. The roads, the woods, the fields, the people – all were clean."

2 Hardings presidentstyre kom att förknippas med en del skandaler.

Vid 13 års ålder började Calvin i internatskola i Ludlow, Vermont. Han fängslades av klassiska texter och började studera den amerikanska konstitutionen (s. 27): "The study of it which I then began has never ceased, and the more I study it the more I have come to admire it, realizing that no other document devised by the hand of man ever brought so much progress and happiness to humanity." Hans examensarbete 1890 handlade om retorik. Året därpå började han vid Amherst College i Massachusetts och studerade historia, klassiska språk, matematik, retorik och filosofi. Där insöp han en plikt-känsla som 70 år senare skulle ge återklang i John F. Kennedys installationstal (s. 44): "The only hope of perfecting human relationship is in accordance with the law of service under which men are not so solicitous about what they shall get as they are about what they shall give." I stället för att fortsätta med akademiska juridikstudier valde han att praktisera vid en advokatfirma i Northampton, Massachusetts, och 1897 öppnade han egen advokatbyrå.

Därefter börjar Coolidge sin karriär i offentlig tjänst: stadsadvokat, medlem av delstatens representanthus och senat, borgmästare i Northampton och slutligen 1919 guvernör i Massachusetts. Vid sin sida hade han sedan 1905 hustrun Grace, social och utåtriktad. Det gick raskt framåt men själv tyckte Coolidge (s. 68) att det gick sakta: "My progress had been slow and toilsome, with little about it that was brilliant, or spectacular, the result of persistent and painstaking work, which gave it a foundation that was solid." Han skaffade sig inte fiender i onödan men när det gällde lade han inte fingrarna emellan. Som guvernör grundlade han ett rykte som stark man när han under en polisstrejk avskedade de strejkande och kallade in nationalgardet för att återställa lag och ordning. När den kände fackföreningsledaren Samuel Gompers hörde av sig formulerade Coolidge (s. 86) följande svar: "There is no right to strike against the public safety by any body, any time, any where."

Denna incident ställde Coolidge i det nationella rampljuset. 1920 blev han nominerad som Warren Hardings vicepresidentkandidat och de båda gick fram under efterkrigsmottot "return to normalcy". När Harding tillträdde blev Coolidge den första vicepresident någonsin som regelbundet deltog i regeringssammanträden, vilket gav honom en flygande start när han i augusti 1923 axlade presidentskapet. Coolidge (s. 111–112) noterar att han hade omtalats som presidentämne men tillägger blygsamt: "But I never took such suggestions seriously, as I was convinced in my own mind that I was not qualified to fill the exalted office of President." I valet 1924 blev han – utan att egentligen kampanja – president på egna meriter efter en jordskredsseger.³ Hans syn på presidentskapet lyder (s. 140):

3 Coolidge drabbades kort därpå av ett slag som han aldrig repade sig ifrån när sonen Calvin Jr. dog i blodförgiftning efter att ha ådragit sig ett bagatellartat skrapår på tennisbanan. Coolidge hade som vicepresident Charles Dawes, mannen bakom Dawesplanen för reglering av det tyska krigsskadeståndet.

It was my desire to maintain about the White House as far as possible an attitude of simplicity and not engage in anything that had an air of pretentious display. That was my conception of the great office. It carries sufficient power within itself, so that it does not require any of the outward trappings of pomp and splendor for the purpose of creating an impression. ... there is no need of theatricals.

En president måste inte bara tänka på hur han uppträder utan också på vad han säger (s. 142): "Each word has to be weighed in the realization that it is a Presidential utterance which will be dissected at home and abroad to discover its outward meaning and any possible hidden implications."

Coolidge (s. 118) låter förstå att hans syn på ekonomi formats redan i barn-
domen: "My fundamental idea of both private and public business came first from my father. He had the strong New England trait of great repugnance at seeing anything wasted." Här kunde Coolidge gå i takt med sin handelsminister Herbert Hoover som förde kampanjer mot ekonomiskt slöseri (Carlson 2020).⁴

När Coolidges presidentperiod led mot sitt slut och han verkade ha sitt återval i en liten ask samlade han ett antal journalister och delade helt sonika ut ett papper med tolv ord: "I do not choose to run for President in nineteen twenty eight." I memoarerna ger han flera skäl till sitt överraskande beslut. En president bör inte framstå som maktthungrig. En president lever i en artificiell miljö med jasägare som förr eller senare försämrar hans omdöme så att han riskerar att bli vårdslös eller arrogant. En president kommer från folket, han kom själv från folket och ville återvända till folket. Det har spekulerats i att Coolidge räknade med att en lång period av ekonomisk tillväxt måste följas av ett bakslag och det var precis vad hans efterträdare Hoover råkade ut för.

Om vi för ett ögonblick återvänder till *Svenska Dagbladet* (1927, s. 18) så hette det att: "Den tystlätne har talat och genom sin lakoniska förklaring med en gång gjort slut på de senaste månadernas gissningar och kannstöperier kring hans person." Här gav man andra tolkningar till avhoppet: En strandad marin nedrustningskonferens, en besvärlig kongress, motstånd från farmare som nekats statsunderstöd, farhågor för att Demokraterna skulle hävda att han sökte mandat för en tredje ämbetsperiod trots att han bara suttit en period plus halvannat år som inhoppare efter Harding.

Coolidge avled i hjärtinfarkt 1933 vid blott 60 års ålder. Hustrun Grace överlevde honom med ett kvartssekel.

Det sades om Coolidge att han kunde hålla tyst på fem olika språk och en historia förtäljer att någon vid en middag ville slå vad om att han kunde få mer än två ord ur presidenten varvid Coolidge svarade: "You lose." Låt oss nu erinra om några tillfällen när Coolidge inte teg.

4 Coolidge tyckte dock att Hoover var alltför aktivistiskt lagd och gav honom smeknamnet "Wonder Boy".

I ett tal 1922 inför American Bar Association uppehöll han sig vid "The Limitations of the Law". Han framhöll (s. 175) att ambitionen att reglera, kontrollera och föreskriva alla mänskliga beteenden och relationer är urgammal: "It was always the practice of primitive peoples." En stark och handlingskraftig stat måste förvisso ligga till grund för all civilisation men vad som inte behövdes var ständig statlig inblandning i alla mänskliga affärer. Ökad centralisering och lagstiftning hotade folkets frihet (s. 181): "This would be to do away with the great main principle of our written Constitution, which regards the people as sovereign and the government as their agent, and would tend to make the legislative body sovereign and the people its subjects." Dessutom saknade staten kapacitet att ordna allt till det bästa (s. 182): "The government has not at its disposal a supply of ability, honesty, and character necessary for the solution of all these problems, or an executive capacity great enough for their perfect administration." Man bör betänka att Coolidge genomgående hade i åtanke den federala statens makt och befogenheter och ansåg att ekonomisk och social politik i görligaste mån borde utövas på delstatlig och lokal nivå.

Coolidge (s. 184) varnade för försök att åstadkomma framåtskridande längs genvägar:

Progress is slow and the result of a long and arduous process of self-discipline. It is not conferred upon the people; it comes from the people. In a republic the law reflects rather than makes the standard of conduct and the state of public opinion. Real reform does not begin with a law; it ends with a law. ... A sound and wise statesmanship which recognizes and attempts to abide by its limitations will undoubtedly find itself displaced by that type of public official who promises much, talks much, legislates much, expends much, but accomplishes little. ... The law, changed and changeable on slight provocation, loses its sanctity and authority. A continuation of this condition opens the road to chaos.

I sitt installationstal i mars 1925, det första som sändes i radio över hela nationen, förutsåg Coolidge (s. 198) allmänt välstånd (prosperity) och förespråkade offentlig sparsamhet (economy):⁵

I favor the policy of economy, not because I wish to save money, but because I wish to save people. The men and women of this country who toil are the ones who bear the cost of the government. Every dollar that we carelessly waste means that their life

5 Finansminister under Coolidge, liksom tidigare under Harding och därefter under Hoover, var skattesänkaren Andrew Mellon. År 1927 betalade bara 2 procent av medborgarna (de rikaste) federal inkomstskatt.

will be so much the more meager. Every dollar that we prudently save means that their life will be so much the more abundant.

Coolidge talade förstås inte om sådant som är svårt för enskilda individer eller grupper att organisera (exempelvis sjuk-, pensions- och arbetslöshetsförsäkringar) och han motsatte sig inkomstutjämnning med argumentet att det gäller att skapa villkor så att många kan lyckas i stället för att bestraffa dem som redan har lyckats.

I ett tal om "Toleration and liberalism" hösten 1925 talade Coolidge om dessa villkor i förhållande till militära utgifter. I fredliga tider borde man hellre satsa på att bygga vägar och bostäder och erbjuda utbildning än att lägga pengar på krigsfartyg och gevär. Coolidge framstår i detta tal som för sin tid ovanligt öppen för mänsklig mångfald. Han talade om att framåtskridande kräver en mångfald (variety) av synpunkter om samhället inte ska förstenas och varnade (s. 214) för den intolerans mot invandrare som följt på världskriget: "No matter by what various crafts we came here, we are all now in the same boat." Olikheter i fråga om födelseland, religion och ras måste betraktas som oväsentliga om man ville bygga en upplyst civilisation. Och med en röst som skär in i vår egen tid utvecklade Coolidge (s. 215–216) ett resonemang om vad "America first" borde betyda såväl internt som externt:

The generally expressed desire of "America first" cannot be criticized. It is a perfectly correct aspiration for our people to cherish. But the problem which we have to solve is how to make America first. It cannot be done by the cultivation of national bigotry, arrogance, or selfishness. Hatreds, jealousies, and suspicions will not be productive of any benefits in this direction. ... We can make little contribution to the welfare of humanity on the theory that we are a superior people and all others are an inferior people. We do not need to be too loud in the assertion of our own righteousness.

I ett tal 1926, med anledning av 150-årsjubileet av den amerikanska självständighetsförklaringen, yttrade Coolidge (s. 228–229) några ord som blev närmast bevingade: "If all men are created equal, that is final. If they are endowed with inalienable rights, that is final. If governments derive their just powers from the consent of the governed, that is final." En ur svenskt perspektiv intressant detalj i sammanhanget är att Coolidge nämner att en av de amerikaner som var tidigt ute med krav på samtycke (consent), pastorn John Wise från Massachusetts, hämtat inspiration från rättsfilosofen och historikern Samuel von Pufendorf.⁶

6 Samuel von Pufendorf (1632–1694) var professor i Lund 1668–76 och därefter rikshistoriograf i Stockholm.

Coolidge kan i ekonomisk-politiskt avseende ses som föregångare till Reagan och Trump men hans personlighet visar föga likhet med dessa efterföljare. Han saknade Reagans humor⁷ och det moraliska avståndet till Trump är galaktiskt. Att Coolidge är Trumps antites torde ha framgått av flera av ovanstående citat och kan kompletteras med nedanstående (s. 112, 119, 120):

It is a great advantage to a President, and a major source of safety to the country, for him to know that he is not a great man. When a man begins to feel that he is the only one who can lead in this republic, he is guilty of treason to the spirit of our institutions.

One of my most pleasant memories will be the friendly relations which I have always had with the representatives of the press in Washington.

Perhaps one of the reasons I have been a target for so little abuse is because I have tried to refrain from abusing other people. The words of the President have an enormous weight and ought not to be used indiscriminately. It would be exceedingly easy to set the country all by the ears and foment hatreds and jealousies, which, by destroying faith and confidence, would help nobody and harm everybody. The end would be the destruction of all progress.

Till sist: Vad har 17-åringen som klev i land på Ellis Island samtidigt som Coolidge blev president med saken att göra? Jo, han är skälet till mitt intresse för amerikanskt 1920-tal. Han var min far.

Referenser

- Carlson, B., 2016. "From Old Country to New Haven and Back Again in Times of Boom and Bust", *Swedish American Historical Quarterly* 67:4, s. 203–215.
- Carlson, B., 2020. "Herbert Hoover – hållbarhetspionjären", *Svensk Tidskrift*, 27 november.
- Eswe, 1923. "Huru president Coolidge mottog dödsbudskapet", *Svenska Dagbladet*, 4 augusti.
- Johnson, P., 1998. *A History of the American People*. London: Phoenix Giant.
- Reeves, T., 2000. *Twentieth Century America: A Brief History*. New York & Oxford: Oxford University Press.
- Shlaes, A., 2007. *The Forgotten Man: A New History of the Great Depression*. London: Jonathan Cape.
- Shlaes, A., 2013. *Coolidge*. New York: Harper.
- Svenska Dagbladet*, 1927. "Utifrån: Coolidge", 6 augusti.

7 Coolidge var inte helt i avsaknad av humor. Han lär exempelvis ha kallat Vita husets personal till Ovals rummet med en ringklocka för att därefter gömd under skrivbordet iakttä deras förvirring.

Statsvetenskapliga förbundet

Förbundsredaktör: Katarina Roos

Förbundsordföranden har ordet samt intervju med en pristagare

av Katarina Roos

INLEDNING

Vid det senaste årsmötet valdes Douglas Brommesson till ny ordförande för Statsvetenskapliga förbundet efter avgående Patrik Hall. Douglas är professor i statsvetenskap vid Linnéuniversitetet, men var under många år verksam vid Lunds universitet och disputerade innan dess vid Göteborgs universitet. Som traditionen bjuder har Douglas skrivit en text till förbundssidorna.

Vid årsmötet annonseras också traditionsenligt Statsvetenskapliga förbundets pris för bästa uppsats i *Statsvetenskaplig tidskrift*. Vinnare blev denna gång Martin Ericsson, som författat uppsatsen ”Partierna, rösträtten och medborgarskapet. Riksdagsdebatten om utlandssvenskars och icke-medborgares rösträtt efter år 1921” och som publicerades i *Statsvetenskaplig tidskrift* nr 2/2020. Martin är docent i historia vid Lunds universitet. Jag tog kontakt med Martin för en intervju om artikeln och hans forskning. Ett referat från den intervjun följer efter att ordföranden haft ordet.

ORDFÖRANDE HAR ORDET

När jag läste min grundutbildning i statsvetenskap runt millennieskiftet trodde vi oss stundera en öppen värld. Kurserna handlade om hur demokratin kunde spridas på mest effektiva sätt, hur ickestatliga organisationer kunde bidra till att fördjupa demokratin och till implementering av politiska beslut, samt hur den liberala zonen av fria stater skulle fortsätta

expandera genom frihandel och demokrati och snart göra den internationella politiken till en fredlig affär. Drygt 20 år senare är situationen en annan, med en pandemi som reser nya hinder, med en allvarlig säkerhetssituation i vårt eget närområde, och med en försvagad demokrati på många platser.

Min företrädare Patrik Hall konstaterade när han skrev sin hälsning som ordförande för Statsvetenskapliga förbundet att pandemin riskerade att bygga murar och att vi vid det tillfället ännu inte kunde se de fulla konsekvenserna av pandemin för vår verksamhet som statsvetare (Hall 2020). När jag något år senare skriver dessa rader kan vi fortfarande inte se de fulla konsekvenserna av pandemin. Vi upplever kanske i stunden att mycket av den dagliga verksamheten löper på och ibland till och med blivit mer effektiv med hjälp av digitala verktyg. Under perioder av hemarbete har vi kunnat sitta avskilt och fokusera på skrivarbete, vi har kunnat hålla seminarier över Zoom och många möten med kollegor från andra lärosäten har hållits utan lång restid. Samtidigt ser vi en annan sida, med mer negativa konsekvenser, inte minst för våra studenter. Även om rekommendationerna under lång tid medgivit undervisning på plats i lärosätenas lokaler är det, från min horisont, studenterna som i alla fall periodvis tagit de hårdaste smällarna. I skrivande stund har vi studentkullar som under nära två år levt under olika former av restriktioner med begränsade möjligheter till dynamiska seminariediskussioner, färre möjligheter till samtal med andra studenter eller lärare i pauser, och inte minst en stundtals mycket begränsad studiesocial miljö. Vi ser också, både för lärare och studenter, en begränsning i

det internationella utbytet, vare sig det sker genom fältarbete, konferenser eller utbytesstudier. Med färre möjligheter att mötas är det onekligen lätt att uppleva farhågan om högre murar som välgrundad.

Vi ser också hur pandemin leder till murar mellan stater. Mest konkret i gränskontroller mellan stater som annars haft sinsemellan öppna gränser, som i fallet med de nordiska staterna. Relaterat till de stängda gränserna har vi under delar av pandemin kunnat bevittna en misstro mellan politiska ledare från olika stater rörande andra staters pandemiåtgärder. Vårt eget nordiska närområde framstår dessvärre som ett illustrativt exempel.

Likväl är i skrivande stund inte pandemin det mest akuta hotet. Samtidigt som dessa rader skickas till redaktionen möts USA och Ryssland i Genève till samtal kring Rysslands förslag till säkerhetsfördrag. Ett förslag som för tankarna till Jaltakonferensen och dess uppdelning av Europa i stormakters intressesfärer. Borta tycks respekten vara för staters legala jämlikhet enligt folkrätten, för staters integritet i termer av erkända territoriella gränser, eller för rätten till självständiga beslut kring egna säkerhetsarrangemang. Hur de dramatiska skeendena i Ukraina och andra delar av den forna Sovjetunionen och dess dåvarande allierade kommer att utvecklas står möjligen mer klart när den här texten gått i tryck. Hursomhelst kan vi konstatera att också den säkerhetspolitiska situation vi sett utvecklas under vintern 2021/2022 resulterat i högre murar, mellan stater och mellan människor.

Inte sällan är det samma aktörer som driver på för konfrontation inom den internationella politiken som också driver på för att underminera etablerade demokratiers legitimitet. Genom olika forskningsansträngningar, inte minst genom det Göteborgsbaserade *Varieties of Democracy*, har vi empiriska data som visar på demokratins tillbakagång över betydande delar av världen. Vi ser murar byggas upp mellan demokratiska och ickedemokratiska stater och vi ser också hur en underminerad demokratisk legitimitet leder till murar inom stater.

Jag tecknar måhända en dystert bild, verkligheten är alltid komplex och det finns säkert kollegor som hade kunnat peka på mer positiva exempel. Likväl ter sig den bild jag fick mig till del som student och som jag gärna instämde i, med en öppen och allt fredligare värld bestående av en expanderande zon av demokratier, som en alltmer avlägsen utopi.

Oavsett om vi tecknar en ljus eller mörk bild av samtiden lämnar de snabba förändringarna oss statsvetare med stora utmaningar. Gamla sanningar omprövas i snabb takt, ännu äldre sanningar som redan förkastats övervägs igen. Vilka konsekvenser får detta för statsvetenskaplig utbildning och forskning? Jag tror att en konsekvens av snabba förändringar och komplexa utmaningar är att vi behöver slå vakt om ämnets pluralism och vår frihet att välja våra forskningsfrågor och de teoretiska och metodologiska verktyg vi anser vara bäst lämpade för att besvara frågorna. Med en bred statsvetenskap behåller vi möjligheten att adressera olika typer av forskningsfrågor och vi upprätthåller en beredskap för att kunna möta helt andra forskningsutmaningar än de som dominerar agendan idag.

Statsvetenskapliga förbundet vill vara en aktör som slår vakt om den akademiska friheten. Vid förbundets årsmöte 2021 beslutades om ett tillägg till stadgarna där en av förbundets uppgifter nu beskrivs som att "värna den akademiska friheten i forskning och undervisning". För förbundets styrelse innebär detta tillägg att vi nu i än högre utsträckning vill arbeta för att slå vakt om statsvetares akademiska frihet. En pågående diskussion i styrelsen är därför hur vi på bästa sätt kan göra det och här är naturligtvis alla inspel från förbundets medlemmar välkomna. I förlängningen ser jag detta som en uppgift för att värna ämnets bredd och hindra att också de inomdisciplinära murarna växer sig starka.

Douglas Brommesson är professor i statsvetenskap vid Linnéuniversitetet och ordförande för Statsvetenskapliga förbundet.
E-post: douglas.brommesson@lnu.se

REFERENS

Hall, Patrik, 2020. "Ordförande har ordet",
Statsvetenskaplig tidskrift 122(2), s. 267–268.

**PRISSET FÖR BÄSTA UPPSATZ I
 STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT 2020 –
 MARTIN ERICSSON UNDERSÖKER
 KUNSKAPSLUCKOR I SVENSK HISTORIA**

Det var en mycket glad, överraskad och hedrad Martin Ericsson som jag nådde på telefon i mitten av november 2021. Martin berättar att arbetet med artikeln i *Statsvetenskaplig tidskrift* skett inom ramen för ett forskningsprojekt, "Allmän rösträtt? Rösträttens begränsningar i Sverige efter 1921". Det pågick under perioden 2018–2021 och finansierades av Vetenskapsrådet. Projektledare för projektet var Fia Sundevall, docent i ekonomisk historia vid Stockholms universitet. Projektet bestod av sex delstudier som genomfördes av olika forskare i historia och ekonomisk historia verksamma vid olika lärosäten. Det torde knappast ha gått någon förbi att den svenska rösträtten firar 100 år. Martin berättar att forskarna i projektgruppen ville berätta en mer nyanserad historia. "–Vi i projektgruppen har hela tiden känt att det finns någonting i den historiska berättelsen som skaver. Det tenderar att bli en berättelse om kamp, om kvinnors rösträtt och om arbetares rättigheter. Som att den svenska rösträtten infördes och så blev Sverige en demokrati, men så enkelt är det ju inte. Det framställs också som att det var en självklarhet hur rösträttens gränser skulle dras, men det var det ju inte heller". Martin berättar att rösträttsbestämmelser är dynamiska och föränderliga över tid. "–Alla demokratier har begränsningar av rösträtten", berättar Martin. "–De varierar från land till land, mellan olika kontexter, men också över tid. Vi ville ta ett samlat grepp kring detta eftersom det fanns väldigt lite skrivet i Sverige om detta".

Martins studie handlade om rösträtten i förhållande till medborgarskap. I artikeln konstaterar Martin att rösträttens gränser i

förhållande till medborgarskapet har förflyttats under 1900-talet. Utlandssvenskars (svenska medborgare bosatta utomlands) rösträtt blev en fråga på den politiska dagordningen först under 1950-talet och det var inte förrän i slutet av 1970-talet som de fick rösträtt till riksdagen utan tidsbegränsning. Tidigare hade rösträtten upphört efter ett visst antal år. Under första halvan av 1990-talet grundlagsskyddades också denna rätt. Ickemedborgares (myndiga icke-medborgare som vistas legalt i landet) rösträtt var en icke-fråga fram till 1960-talet. I mitten av 1970-talet fick de rösträtt i kommunal och landstingsval efter tre års bosättnings-tid, en gräns som i samband med Sveriges inträde i EU togs bort för EU-medborgare och medborgare i Norden men som kvarstår för övriga (Ericsson 2020).

Projektet resulterade i en bok med samma namn som projektet "Allmän rösträtt? Rösträttens begränsningar i Sverige efter 1921". Redaktörer för boken är Annika Berg, idéhistoriker vid Stockholms universitet och Martin Ericsson. I boken medverkar en rad forskare som studerat samtliga rösträttsbegränsningar och rösträttsutvidgningar som gjorts sedan 1921. Jag frågar Martin om det var ett medvetet val att publicera på svenska. "–Ja det var det", svarar Martin. "–Jag tycker det är viktigt att svenska forskare deltar i viktiga, intellektuella samtal och debatter och att vi inte exkluderar oss själva från sådana samtal genom att publicera på engelska. Det är viktigt att värna svenskan som ett levande vetenskapsspråk", berättar Martin. "–Som historiker är jag också van att skriva både på svenska och engelska. För att också kunna vara delaktig i internationella vetenskapliga samtal är det nödvändigt att publicera sig på engelska".

Martin berättar vidare att det finns en tradition bland historiker att publicera i *Statsvetenskaplig tidskrift*. "–Både historia och statsvetenskap är breda ämnen som kommunicerar väl med varandra. Jag tänkte att jag hade ett bidrag, och jag har haft stor glädje och nytta av statsvetenskapliga perspektiv i min

egen forskning. Det är tråkigt när forskare låser fast sig och håller sig alltför snävt inom sin egen disciplin. Båda våra ämnen berör stora samhällsfrågor, oavsett om det är samtida eller historiska perspektiv”, fortsätter Martin.

Under vårt samtal passade jag också på att fråga Martin om pågående forskning och han berättar då att hans huvudsakliga forskningsintresse är etniska minoriteter. Han disputerade 2015 på avhandlingen ”Exkludering, assimilering eller utrotning? ’Tattarfrågan’ i svensk politik 1880–1955”, som handlar om svenska myndigheters inställning till resande. Martin berättar att en anledning till att han intresserade sig för dessa frågor var att det i hans hemstad Jönköping finns en stor grupp människor som bär på minnen och erfarenheter av rasistiskt våld och diskriminering eftersom de tillhör gruppen resande. Nu jobbar Martin med det som han under intervjun beskriver som sitt drömprojekt. Titeln är ”Vetenskapen som försvann? Produktion, gränsdragning och cirkulation inom svensk rasforskning cirka 1935–1970”. Martin sökte och fick projektmedel från Vetenskapsrådet som hade en särskild utlysning av medel för forskning om rasism. Projektet pågår fram till 2023.

”De flesta känner nog till Rasbiologiska institutet som inrättades 1921. Vad många inte vet, är att det aldrig lades ner”, konstaterar Martin. Han berättar att tidigare forskning fokuserat på den forskning som bedrevs vid institutet under 1920- och 30-talen då Herman Lundborg var chef. Vad som hände efter 1935 har emellertid varit oklart. Det är den kunskapsluckan som Martin undersöker i projektet. Jag frågar Martin vilken typ av källmaterial som han arbetar med. Martin berättar att han fått tillgång till arkivmaterial från Rasbiologiska institutet och dess efterföljare, men även brevsamlingar som svenska

forskare donerat till universitet. Han har även identifierat ett antal, centrala forskare och följt deras vetenskapliga produktioner. Martin konstaterar att den svenska rasbiologiska forskningen förändrades efter 1935, men den upphörde inte under den studerade tidsperioden.

I slutet av intervjun frågar jag Martin om vilket som är framtidens drömprojekt och han berättar att hittills huvudsakligen ägnat sig åt 1900-tals historia, men att han gärna skulle vilja fördjupa sig i 1700- och 1800-talets svenska historia i allmänhet, och det svenska dödsstraffets historia i synnerhet. Därmed är cirkeln sluten. Föregående års pristagare Emma Ricknell, som intervjuades på förbundssidorna i nummer 1, 2021, med anledning av det, disputerade nämligen nyligen på en avhandling om lagstiftning kring dödsstraffet i amerikanska delstater.

För den som vill läsa mer finns referensen till Martins artikel i *Statsvetenskaplig tidskrift*, samt de nämnda publikationerna nedan.

REFERENSER

- Berg, Annika & Ericsson, Martin (red.), 2021. *Allmän rösträtt? Rösträttens begränsningar i Sverige efter 1921*. Göteborg & Stockholm: Makadam Förlag.
- Ericsson, Martin, 2020. ”Partierna, rösträtten och medborgarskapet. Riksdagsdebatten om utlandssvenskars och icke-medborgares rösträtt efter år 1921”, *Statsvetenskaplig tidskrift* 122(2), s. 133–160.
- Ericsson, Martin, 2020. ”What happened to ‘race’ in race biology? The Swedish State Institute for Race Biology, 1936–1960”, *Scandinavian Journal of History* 46(1), s. 125–148.

Katarina Roos är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen, Umeå universitet.
E-post: katarina.roos@umu.se

Prenumerera på Statsvetenskaplig tidskrift!
www.statsvetenskapligtidskrift.org